



# Mitä oikeusmuotoilu on? Systemiteoreettinen tulkinta oikeusmuotoilusta

Nina Toivonen

2021 Laurea



Laurea-ammattikorkeakoulu

**Mitä oikeusmuotoilu on?**  
**Systemiteoreettinen tulkinta oikeusmuotoilusta**

Nina Toivonen  
Oikeudellinen erityisosaaminen ja  
oikeusmuotoilu  
Opinnäytetyö  
Joulukuu, 2021

Nina Toivonen

**Mitä oikeusmuotoilu on? Systeemiteoreettinen tulkinta oikeusmuotoilusta**

Vuosi

2021

Sivumäärä 68

Tämän tutkielman aiheena on selittää systeemiteorian avulla mitä oikeusmuotoilu on. Kiinnostus oikeusmuotoiluun, eli oikeudellisten ongelmien ennaltaehkäisemiseen ja ratkaisemiseen oikeudellisen informaation, tuotteiden ja palvelujen käyttäjäystävällisen muotoilun avulla on kasvanut viime vuosina. Oikeusmuotoilulla ei kuitenkaan ole vakiintunutta määritelmää. Oikeusmuotoilulle ei myöskään ole esitetty yleist teoriaa, joka selittäisi oikeusmuotoilun ilmiön taustaa ja sen miksi muotoilulla on merkitystä oikeuden järjestelmässä. Aihepiiriä käsittelevää aiempaa tutkimusta ei juurikaan ole. Tämän tutkielman tarkoituksena on tyydyttää tätä tiedontarvetta tarjoamalla yksi mahdollinen selitys oikeusmuotoilusta. Tutkielmassa rakennetaan teoreettisia lähtökohtia oikeusmuotoilun tieteelliseen tarkasteluun sekä nostetaan esille oikeuden systeemin sisäisiä näkökulmia, jotka ovat relevantteja sovellettaessa muotoilua oikeuden maailmassa.

Tutkielman lähestymistapa aiheeseen on teoreettinen. Teoreettisella tutkimuksella on tärkeä rooli tiedon rakentamisessa ja jäsentämisessä, erityisesti uusilla ja vielä kehittymässä olevilla aloilla. Tutkielmassa hyödynnetään käsiteanalyttisiä tarkastelutapoja oikeusmuotoilun perimmäisen luonteen löytämiseksi. Analyysin tutkimuksellisenä viitekehyksenä käytetään Niklas Luhmannin systeemiteoriaa. Systeemiteoria pyrkii kuvamaan sosiaalisia ilmiöitä kokonaisvaltaisesti ja objektiivisesti ns. lintuperspektiivistä käsin. Tämä mahdollistaa varsin abstraktien ja kompleksisten ilmiöiden, kuten oikeuden ja muotoilun, sekä niiden välisen suhteen, tarkastelun. Systeemiteorian avulla voidaan myös yhdistää eri tieteenalojen, kuten tässä tutkielmassa oikeus- ja yhteiskuntatieteiden, käyttäytymistieteiden ja psykologian, tietoa yhdeksi kokonaisuudeksi. Tutkielmassa onkin piirteitä poikkitieteellisyydestä.

Tutkielmassa esitetään, miten oikeus inhimilliseen kommunikaatioon perustuvana sosiaalisena systeeminä joutuu jatkuvasti sopeuttamaan itseään alati monimutkaistuvan yhteiskunnan tarpeisiin. Oikeusmuotoilu voidaan nähdä tämän jatkuvan kehityksen uusimpana vaiheena. Oikeuden yhteiskunnallisena tehtävänä on luoda ennakoitavuutta tuottamalla normatiivisia odotuksia, joiden avulla ihmiset voivat suunnitella ja varautua tulevaisuuteen. Tällä tavoin oikeus myös pyrkii ohjaamaan ihmisten käyttäytymistä. Oikeudellisen ohjauksen tehokkuuteen vaikuttaa kuitenkin oikeudellisen kommunikaation laatu. Vaikuttavan kommunikaation tulee olla vastaanottajalleen ymmärrettävää, saavutettavaa ja hyväksyttävää. Oikeus on perinteisesti pyrkinyt optimoimaan kommunikaatiotaan itselleen ominaisin keinoin, kuten kehittämällä sääntelyä. Kompleksisessa modernissa yhteiskunnassa näitä menetelmiä voi kuitenkin pitää riittämättöminä, sillä ne perustuvat todellisuuden redusioimiseen ja luovat osaltaan lisää kompleksisuutta. Tästä syystä oikeus tarvitsee kommunikaationsa kehittämisen tueksi muotoilua.

Tutkielmassa ehdotetaan, että muotoilun poikkitieteelliset ja ihmiskeskeiset lähestymistavat ja menetelmät voivat auttaa oikeuden systeemiä luomaan resonanssiyhteyden oikeuden ja ihmisen, mutta myös oikeuden ja muiden yhteiskunnan osajärjestelmien välille. Yhteys tarjoaa oikeudelle mahdollisuuden saada tarpeellista tietoa ihmisten ja eri systeemien toimintalogiikoista, tarpeista ja tavoitteista. Tämän tiedon avulla oikeus voi kehittää kommunikaation tapojaan - oikeudellista tietoa, tuotteita ja palveluja - vastaamaan paremmin modernin yhteiskunnan tarpeisiin.

Asiasanat: Oikeusmuotoilu, systeemiteoria, oikeusteoria, systeeminen muotoilu

Nina Toivonen

**What is Legal Design? A Systems Theoretical Interpretation of Legal Design**

Year

2021

Pages

68

---

The aim of this thesis was to define legal design by using systems theory as a research framework. During recent years, legal design has gained increasing public interest as a method to solve and prevent legal problems by creating user-friendly legal information, products and services. However, legal design does not yet have an established definition. Nor does it have a general theory that would explain the emergence of legal design or the reason why design has significance in the legal system. In general, there is only little academic research about the subject. This thesis aims to fulfill this research gap by offering one possible explanation of legal design. The thesis builds theoretical foundations for the scholarly analysis of legal design, and calls attention to perspectives of the legal system that are relevant when applying design in the world of law.

The methodological approach of this thesis is theoretical. Theoretical researches play an important role in constructing and systematizing knowledge, especially in the development of new fields of information. This thesis uses methods of conceptual analysis to define the essence of legal design. The analysis is made by using Niklas Luhmann's systems theory as a research framework. Systems theory seeks to illustrate social phenomena holistically and objectively from a "birds-eye view". This makes it a useful research tool for observing abstract and complex phenomena, such as law and design, and their relationship. Furthermore, systems theory makes it possible to combine various fields of research, such as sociological and legal theories, behavioral sciences and psychology, into one framework, which gives this thesis an interdisciplinary twist.

This thesis explains how law as a social system based on human communication is constantly trying to adapt to the needs of increasingly complex society. Legal design can be seen as an emerging new phase of this ongoing process. Law's social duty is to create predictability by producing normative expectations, which people can use in planning and anticipating possible future events. This way law also seeks to guide human behavior. However, the effectiveness of legal guidance is dependent on the quality of law's communication. Any communication that aims to influence needs to be understandable, accessible and acceptable for the recipient. Law has traditionally pursued to optimize its communication by using its own methods, such as creation of legal regulation. In complex modern society these methods are not sufficient: they are inherently bounded based on reduced version of reality and create more complexity. This is the reason why law needs support from design to improve its communication.

This thesis points out how interdisciplinary and human-centric approaches and methods of design can help the legal system to create a resonant frequency between the law and the human, but also between the law and the other social systems. This connection offers possibilities for the legal system to receive necessary information about how humans and other systems function, what their needs are and what they perceive as desirable. This information can help the legal system to improve its communicational performances - legal information, legal products and legal services - to satisfy the needs of modern human society.

Keywords: Legal design, systems theory, legal theory, systemic design

## Sisällysluettelo

|     |  |    |
|-----|--|----|
| 1   | Johdanto .....   | 6  |
| 2   | Tutkielman tavoitteista, metodista ja rakenteesta .....                    | 8  |
| 3   | Oikeusmuotoilun käsitteen määrittelyä .....                                | 11 |
| 3.1 | Muotoilun ontologiaa .....   | 13 |
| 3.2 | Oikeusmuotoilun oikeudellisia lähtökohtia ja tavoitteita .....             | 16 |
| 4   | Niklas Luhmannin systeemiteoria: oikeus on kommunikaatiota .....           | 18 |
| 4.1 | Oikeus koodaa binäärissä .....   | 21 |
| 4.2 | Oikeuden performanssit ja funktio .....                                    | 23 |
| 4.3 | Systeemien väliset rakenteelliset kytkennät ja resonanssi .....            | 26 |
| 5   | Oikeuden ja muotoilun suhteesta .....                                      | 29 |
| 5.1 | Tavoitteena ymmärrettävyys, saavutettavuus ja hyväksyttävyys .....         | 31 |
| 5.2 | Oikeus tunnistaa kommunikaationsa haasteet .....                           | 33 |
| 5.3 | Muotoilu - oma systeeminsä? .....  | 39 |
| 6   | Mitä oikeusmuotoilu on? .....  | 43 |
| 6.1 | Ymmärrettäviä normatiivisia odotuksia .....                                | 46 |
| 6.2 | Yhdenvertaisesti saavutettavia oikeudellisia tuotteita ja palveluita ..... | 48 |
| 6.3 | Rationaalisesti hyväksyttäviä ratkaisuja .....                             | 51 |
| 7   | Lopuksi .....  | 56 |
|     | Lähteet .....  | 58 |
|     | Kuviot .....   | 68 |

## 1 Johdanto

Tunnetun intialaisen vertauskuvan mukaan totuus on kuin elefantti, ja totuutta etsivät asiantuntijat kuin sokeita miehiä, jotka keskittyessään vain joko elefantin häntään, kärsään tai jalkaan eivät koskaan voi löytää totuuden kokonaisvaltaista olemusta.<sup>1</sup> Erityisesti 2000-luvulla enenevässä määrin suosiota saaneet poikkitieteelliset, systeemi<sup>2</sup>- ja kompleksisuusajattelua<sup>3</sup> hyödyntävät lähestymistavat maailman eri ilmiöiden tutkimuksessa<sup>4</sup> ja ongelmien ratkaisussa<sup>5</sup> antavat aiheen toivoa, että elefantin ymmärtämisessä on kenties tapahtumassa jotakin mullistavaa. Toisistaan eriytyneillä tiedon ja osaamisen aloilla tiedostetaan nyt aiempaa paremmin siiloutuneiden maailmankuvien ongelmallisuus.<sup>6</sup> Poikkitieteellisten ja kokonaisvaltaisten lähestymistapojen yleistyessä onkin odotettavissa paradigmojen muutoksia ja innovaatioita, joiden toivotaan parantavan planeetan ja sen ihmisten elämää.<sup>7</sup>

Myös oikeuden ”norsunluujalusta” huojuu tässä monialaisuuden myötätuudessa. Oikeus ja sen asiantuntijuuteen perustuva oikeudenhoito ovat kautta aikojen asettaneet moraaliseksi tavoitteekseen sokeana pysymisen. ”Oikeus on sokea” sanotaan, kun halutaan korostaa oikeuden oletettua objektiivisuutta ja irrallisuutta subjektiivisista kokijoista ja havainnoitsijoista.<sup>8</sup> Sanonta luo kuvaa oikeudesta kaikkia kansalaisia yhdenvertaisesti kohtelevana systeeminä, mikä onkin oikeusvaltioiden lähtemätön tavoite.<sup>9</sup> Objektiivisuusolettama ja sen varaan rakennetut oikeudelliset käytännöt ansaitsevat kuitenkin

1 Vertauskuva esiintyy John Godfrey Saxin runossa *The Blind Men and the Elephant* vuodelta 1873.

2 Systeemiajattelusta ja systeemitieteestä Fritjof Capra and Pier Luigi Luisi, *The Systems View of Life - A Unifying Vision*. Cambridge University Press 2014, 63.

3 Kompleksisuusajattelusta ja sen suhteesta systeemiajatteluun Alisa Puustinen & Harri Jalonen, *Kompleksisuusajattelu - Ymmärtämistä edistävä uusi lähestymistapa vai vanhaa viiniä uudessa pullossa?*, teoksessa Pirkko Vartiainen ja Harri Raisio (toim.), *Johtaminen kompleksisessa maailmassa*. Viisautta pirullisten ongelmien kohtaamiseen, E-kirjaversio, Gaudeamus 2020, 16-50.

4 Systeemistä lähestymistavoista oikeuden tutkimuksessa mm. Jussi Syrjänen, *Systeemitiede ja yhteiskunnan oikeus*, teoksessa Janne Jalava (toim.), *Yhteiskunnan järjestelmät*: Niklas Luhmannin ajattelu, Helsinki: Gaudeamus, 2013, 260-276; sekä Kirsikka Linnanmäki, *Tieteidenvälisen tutkimuksen asemointi ja yhteiskunnan osasysteemit*. *Lakimies* 2/2020, 182-199.

5 Muotoilusta systeemisten ongelmien ratkaisemisessa Richard Buchanan, *Systems Thinking and Design Thinking: The Search for Principles in the World We are Making*. *She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation*. Volume 5. Issue 2. Summer 2019, 86. Ks. myös Design Council. 2021. *Beyond Net Zero. A Systemic Design Approach*. Verkkojulkaisu. Viitattu 23.11.2021.

<https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/Beyond%20Net%20Zero%20-%20A%20Systemic%20Design%20Approach.pdf>.

6 Vastaavasti Pirkko Vartiainen ja Harri Raisio, toimittamansa teoksen johdantokappaleessa, *Johtaminen kompleksisessa maailmassa*. Viisautta pirullisten ongelmien kohtaamiseen. Gaudeamus 2020, 10.

7 Lene Andersenin mukaan elämme metamodernin aikakauden alkua, jossa systeemi- ja kompleksisuusajattelu voi auttaa mm. ilmastonmuutoksen kaltaisten globaalien uhkien torjumisessa. Lene R. Andersen, *Metamodernity, Meaning and Hope in a Complex World*, *Nordic Bildung* 2019, 94; ks. myös Capra and Luisi 2014, 4.

8 Oikeuden objektiivisuuspyrkimyksestä Aulis Aarnio, *Laintulkinnan teoria*, WSOY 1989, 184; Oikeuden objektiivisuuspyrkimyksen ongelmista Jennifer Nedelsky, *Law's Relations, A Relational Theory of Self, Autonomy, and Law*. Oxford University Press, 2011, 161.

9 Yhdenvertaisuudesta ja objektiivisuuden vaatimuksesta oikeudellisessa päätöksenteossa, Aulis Aarnio, *The Rational as Reasonable. A Treatise on Legal Justification*. D. Reidel Publishing Company 1987, 3-4.

osakseen jatkuvaa kriittistä tarkastelua, mikä on etenkin oikeustieteen erityistehtävä.<sup>10</sup> Hieman provosoiden voidaan kysyä, onko ”sokeus” oikea lähtökohta oikeuden tavoitteiden toteutumiselle. Eikö pikemminkin pitäisi kyetä näkemään paremmin, jotta ymmärtäisi, millaisia oikeudellisia ratkaisuja ihmiset todella tarvitsevat?

Etenkin oikeussosiologiassa, oikeuspsykologiassa ja kriminologiassa on jo toisaalta kauan tiedostettu tarve muiden tieteenalojen teorioiden ja tutkimusmenetelmien hyödyntämiselle oikeuden tutkimuksessa ja kehittämisessä.<sup>11</sup> Eri lähestymistapojen merkitys oikeuden kehitykselle on tunnustettu pitkään myös perinteisessä lainopissa.<sup>12</sup> Tarve poikkitieteellisyydelle, tai muiden tieteenalojen ”lainaamiselle”<sup>13</sup>, johtuu oikeuden sosiaalisesta, inhimilliseen kommunikaatioon perustuvasta luonteesta.<sup>14</sup> Oikeus on ihmisten tekemää, joten tekijöiden sisäistämät kulttuuriset uskomukset, tottumukset ja kognitiiviset vinoumat<sup>15</sup> vaikuttavat osaltaan siihen, mitä oikeus on ja miten sitä toteutetaan.<sup>16</sup> Jotta oikeus todella voisi kohdella ihmisiä yhdenvertaisesti, tuottaa tehokasta oikeusturvaa, puolustaa yksilön vapauksia ja suojata heikompia, on oikeutta siis tutkittava myös systeemin ”ulkopuolelta”, eri näkökulmista ja erilaisin mittarein. Oikeuden monialainen tarkastelu auttaa oikomaan oikeudelliseen ajatteluun muodostuneita vääristyneitä tai liian suppeita käsityksiä todellisuudesta ja tuottaa uutta tietoa siitä mitä on pidettävä lainmukaisena, oikeana ja kohtuullisena.<sup>17</sup>

Pelkkä tietäminen ei kuitenkaan vielä riitä havaittujen epäkohtien korjaamiseen. Uuden tiedon vieminen käytäntöön edellyttää vanhojen toimintatapojen muuttamista, uusien työskentelymallien kokeilua ja uusia toimivampia työvälineitä. Poikkitieteellinen ja systeeminen ymmärrys oikeudesta tarvitsee tuekseen siis jotakin, jonka avulla uusi tieto on mahdollista integroida konkreettiseksi osaksi oikeuden käytäntöjä ja hyödyttää oikeuden tosiasiallisia käyttäjiä, tavallisia ihmisiä. Lääketieteessä uusi tieto johtaa usein uusiin

---

10 Oikeuden kehittäminen sen ilmiötä tarkastelemalla on Tuorin mukaan oikeustieteen, ”oikeuden ja tieteen kaksoiskansalaisen”, tehtävä. Kaarlo Tuori, *Critical Legal Positivism*, Routledge 2002, 285.

11 Oikeustieteen erilaisista lähestymistavoista Ari Hirvonen, *Mitkä menetit? Yleisen oikeustieteen julkaisuja* 17, Helsinki 2011, 28, 54.

12 Aarnio 1989, 48-50.

13 Eyal Zamir ja Doron Teichman katsovat, että esimerkiksi oikeuspsykologia tai oikeustaloustiede eivät ole aidosti poikkitieteellisiä, vaan kummassakin vain lainataan toisen tieteenalan oppeja ja metodeja oikeudellisten teorioiden tueksi. Näin niitä olisi syytä kutsua ”heikosti poikkitieteellisiksi”. Eyal Zamir and Doron Teichman, *Behavioral Law and Economics*. Oxford University Press, 2018, 145, alaviite 28. Ks. myös Tor Avishalom, *The Methodology of the Behavioral Analysis of Law*, *Haifa Law Review*. Vol 4. P.237. 2008, 239-240.

14 Oikeuden sosiaalisesta perusluonteesta mm. Nedelsky 2011, 19; sekä Niklas Luhmann, *Law as a Social System* [2004]. Translated by Klaus A. Ziegert, Edited by Fatima Kastner, Richard Nobles, David Schiff, and Rosamund Ziegert. Oxford University Press 2008, 14. Ks. myös Tuori 2002, 121.

15 Ajattelun vääristymien on katsottu voivan vaikuttaa myös esimerkiksi tuomareiden ratkaisutoimintaan. Ville Saarinen ja Jussi Palomäki, *Psykojuridinen näkökulma tuomarin päätöksentekoon, erityisesti rangaistuksen määräämiseen*. *Lakimies* 6/2021, 1000; Kognitiivisista vinoumista yleisesti Thomas Gilovich, Dale Griffin and Daniel Kahneman, *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgement*, Cambridge University Press 1982, 51-52; Tunteiden neurobiologisen sääntelyn mahdollisista vaikutuksista kulttuurillisiin oikeuskäsityksiin ja oikeuskäytäntöihin, Lisa Feldman-Barret, *How Emotions Are Made. The Secret Life of the Brain*. Mariner Books 2018, 219-251.

16 Subjektiiivisten käsitysten vaikutuksesta laintulkinnassa, Aarnio 1989, 179-180.

17 Oikeuden sisäisestä ja ulkoisesta tarkastelusta Aarnio 1989, 54-55.

hoitomuotoihin, sairauksia ennaltaehkäiseviin suosituksiin ja muihin terveyttä tukeviin käytännön sovellutuksiin. Mistä oikeudelle saataisiin tukijärjestelmä, joka vastaavalla tavalla huolehtisi oikeuden käytäntöjen ennakkolisesta ja proaktiivisesta kehittämisestä? Kenties systeemiajattelua ja poikkitieteellisyyttä hyödyntävästä, mutta käytännössä toimivien ratkaisujen luomiseen keskittyvästä muotoilusta voisi olla oikeudelle apua.<sup>18</sup> Mutta mitä on oikeuden muotoilu, *oikeusmuotoilu*? Siihen kysymykseen tämä tutkielma pyrkii antamaan yhden mahdollisen vastauksen.

## 2 Tutkielman tavoitteista, metodista ja rakenteesta

Tämän tutkielman tavoitteena on vastata kysymykseen mitä oikeusmuotoilu on. Tutkielman metodologinen lähestymistapa aiheeseen on teoreettinen, eli se etsii vastausta tutkimuskysymykseen aikaisemman tiedon ja sen analyttisen tulkinnan avulla.<sup>19</sup> Tutkimuksen lähdeaineisto koostuu erityisesti oikeus- ja yhteiskuntatieteiden, muotoilun, käyttäytymistaloustieteen ja psykologian aloilla julkaistuista artikkeleista, raporteista ja tutkimuskirjallisuudesta. Tutkielman lähestymistapaa aiheeseen voikin luonnehtia poikkitieteellisyyteen pyrkiväksi, joskin yhteiskuntateoreettisen painotuksensa takia sitä voi pitää pelkästään myös erään oikeuden maailmaan kuuluvan ilmiön yhteiskuntateoreettisena tarkasteluna.<sup>20</sup>

Tutkielma pyrkii osaltaan selkeyttämään oikeusmuotoilun käsitettä. Tältä osin tutkielmassa harjoitetaan myös käsiteanalyysia.<sup>21</sup> Käsiteanalyysi liittyy läheisesti tieteenfilosofiaan ja sitä on käytetty eri tieteenaloilla selventämään varsinaisen tutkimuskohteen olemusta ja tutkimuskohdetta kuvailevia käsitteitä.<sup>22</sup> Käsiteanalyysin avulla tutkimuksen kohteesta voidaan rakentaa ymmärrystä tukeva abstrakti viitekehys, eräänlaiset ajattelun peruspilarit, jotka auttavat jäsentämään ja luokittelemaan tutkimuskohteesta jo olemassa olevaa ja myöhemmin mahdollisesti kertyvää tietoa.<sup>23</sup> Selkeitä käsitteitä ja niiden varaan rakentuvia viitekehyksiä tarvitaan tiedon kommunikoimiseen ja uuden tiedon tuottamiseen.<sup>24</sup> Oikeusmuotoilun tutkimisessa käsiteanalyttinen tarkastelu auttaakin selkeyttämään ajatuksia siitä mitä oikeusmuotoilusta jo tiedetään ja mitä pitäisi vielä tutkia lisää.

---

18 Systeemiajattelusta ja muista muotoilun periaatteista Buchanan 2019, 86; Ks. myös Suvi Lamminpään väitöskirja *Muotoiluajattelu ja kompleksisuus. Teoreettis-käsitteellinen tutkimus muotoiluajattelun strategisista ja päätöksentekometodologisista mahdollisuuksista*, Lapin yliopisto 2021, 178.

19 Teoreettisesta tutkimuksesta Hannu Uusitalo, *Tiede, tutkimus ja tutkielma*, Juva: WSOY 1991, 60.

20 Oikeuden yhteiskuntateoreettisesta tutkimuksesta Hirvonen 2011, 55.

21 Anu Puusa, *Käsiteanalyysi tutkimusmenetelmänä*. *Premissi* 4/2008, 36; Lamminpää 2021, 35.

22 Juha Näsi, *Ajatuksia käsiteanalyysistä ja sen käytöstä yrityksen taloustieteessä*. Tampere: Tampereen yliopisto 1980, 3.

23 Näsi 1980, 34.

24 Näsi 1980, 10.

Vaikka puhtaasti teoreettisia tutkimuksia joskus hieman vierastetaankin, on niillä kuitenkin paikkansa ja tehtävänsä erityisesti uusien, vielä asemaansa hakevien alojen kehityksen kannalta.<sup>25</sup> Oikeus ja muotoilu ovat epätyypillinen parivaljakko, eikä niiden keskinäistä suhdetta ole aiemmin juuri tutkittu omana erityisenä ilmiönään.<sup>26</sup> Aikaisempi oikeusmuotoiluun liittyvä tutkimus on keskittynyt tyyppillisesti johonkin yksittäiseen oikeuden alaan tai oikeudelliseen kehittämiskohteeseen, kuten sopimusten tai riidanratkaisutapojen uudelleen muotoiluun. Vaikka näissä tarkasteluissa onkin usein otettu kantaa muotoilun merkitykseen oikeusjärjestelmän kehittämisessä yleisesti, on eri lähteissä esitetyistä kannanotoista ja visioista kuitenkin vaikea muodostaa oikeusmuotoilun teoriaksi tunnistettavaa kokonaiskuvaa.<sup>27</sup> Oikeusmuotoilun käsitteestä aiemmin esitettyjä määritelmiä tarkastellaan tutkielman kappaleessa kolme. Käsitteen eri ulottuvuuksien avaamiseksi kappaleessa eritellään myös mitä muotoilulla ja oikeudella on oikeusmuotoilun kontekstissa tarkoitettu.

Tutkielmassa ei varsinaisesti selvitetä, miten oikeutta käytännössä muotoillaan tai miten sitä tulisi muotoilla. Tarkoituksena ei myöskään ole esittää yleisteoriaa oikeuden muotoilulle, vaan hahmotella yksi mahdollinen tapa ymmärtää oikeuden ja muotoilun välistä suhdetta ja suhteen merkitystä erityisesti oikeuden systeemin näkökulmasta. Opinnäytetyön tavoitteena on auttaa tutkielman laatijaa ja muita aiheesta kiinnostuneita jäsentämään ajatuksiaan oikeusmuotoilusta ja tarjota teoreettisia työkaluja oikeusmuotoilun analyttisempään tarkasteluun, myös oikeusmuotoilun käytännön työn laadullista kehittämistä ajatellen. Koska aihepiiri on uusi ja myös Suomessa vielä varsin tuntematon, on tutkielman tavoitteena osaltaan myös edistää suomenkielistä keskustelua muotoilun mahdollisuuksista oikeudellisen ajattelun ja käytäntöjen kehittämisessä.

Minkä tahansa ilmiön kuvaaminen edellyttää jonkin jo vakiintuneen teorian tukea. Tämä tutkielma perustaa tarkastelunsa systeemiteoriaan. Tutkielman keskeisenä teoreettisena viitekehyksenä on saksalaisen sosiologi ja oikeustieteilijä Niklas Luhmannin teoria oikeudesta sosiaalisena systeeminä.<sup>28</sup> Luhmannin teoria tarjoaa mielenkiintoisen lintuperspektiivin tarkastella moderneja yhteiskunnallisia ilmiöitä, kuten myös oikeuden ja muotoilun

---

25 Teoreettisen tarkastelun ja teorioiden merkityksestä Karl Popper, *The Logic of Scientific Discovery*, Basic Books 2014, 59.

26 Aikaisemmasta tutkimuksesta mm. Joaquín Santuber, Lina Krawietz, Babajide Owoyale, Jonathan A. Edelman, *A Framework Theory of Legal Design for the Emergence of Change in Society*, 50 *Rechtstheorie* 41, 2019, 55.

27 Oikeusmuotoilun tarkastelun hajanaisuudesta Colette Brunschwig, *Visual Law and Legal Design: Questions and Tentative Answers*. Proceedings of the 24th International Legal Informatics Symposium IRIS 2021. Erich Schwighofer, Franz Kummer, Ahti Saarenpää, Stefan Eder & Philippe Hanke (eds). Bern: Editions Weblaw 2021, 209.

28 Luhmannin teorian alkuperäinen saksankielinen versio Niklas Luhmann, *Das Recht der Gesellschaft*, Suhrkamp 1995. Teoriasta on laadittu sekä englannin- että suomenkielisiä selittäviä ja teoriaa kehittäviä yleisteoksia. Ks. mm. Richard Nobles and David Schiff, *Observing Law Through Systems Theory*, Hart Publishing 2013, sekä Janne Jalava (toim.), *Yhteiskunnan järjestelmät*. Niklas Luhmannin ajattelu, Gaudeamus 2013. Luhmann avaa systeemiteoriaansa myös teoksessa Niklas Luhmann, *Ecological Communication*, The University of Chicago Press 1989.

suhdetta.<sup>29</sup> Luhmannin teoria on jalostunut chileläisten biologien Humberto Maturanan ja Francisco Varelan kehittämästä luonnon systeemien teoriasta.<sup>30</sup> Teoriassaan Maturana ja Varela kuvaavat luonnossa esiintyviä eläviä organismeja *autopoieettisiksi*<sup>31</sup>, eli itse itsensä luoviksi systeemeiksi, joiden tulee olemassaolonsa turvaamiseksi jatkuvasti sopeutua ympäristöönsä. Tällaisia luonnossa esiintyviä autopoieettisia systeemejä ovat esimerkiksi solu, virus ja ihminen.<sup>32</sup> Luhmannin mukaan myös yhteiskunta voidaan kuvata ja ymmärtää autopoieettisena systeeminä, jossa sosiaalisena kommunikaationa ilmenevät ”organismit”, eli alemman tason osasysteemit, ylläpitävät ja kehittävät itseään jatkuvan vuorovaikutuksen kautta. Näitä yhteiskunnan osasysteemejä ovat esimerkiksi oikeus, talous, tiede, uskonto ja taide.<sup>33</sup> Luhmannin systeemiteorian pääpiirteitä, keskeisiä käsitteitä ja lainalaisuuksia käsitellään kappaleessa neljä.

Kappaleessa viisi tarkastellaan tarkemmin, miten systeemiteoria voi selittää oikeuden ja muotoilun välille syntynyttä suhdetta. Luhmannin mukaan sosiaaliset systeemit ovat perusluonteeltaan kommunikaatiota.<sup>34</sup> Kenties hieman paradoksaalisesti, systeemien välinen kommunikaatio on kuitenkin systeemien perusongelma, joka on tiivistettävissä kolmeen perushaasteeseen: systeemien välisen kommunikaation ymmärrettävyyteen, saavutettavuuteen ja hyväksyttävyyteen. Systeemiteoreettinen tarkastelu osoittaa, että oikeus on tunnistanut kommunikaationsa liittyvät haasteet ja pyrkii myös jatkuvasti ratkaisemaan niitä, paitsi omilla keinoillaan myös toisinaan ottamalla vastaan apua muilta systeemeiltä. Jotta muotoilu voisi systeemiteorian logiikan mukaisesti tarjota oikeudelle apua kommunikaation kehittämiseen, tulisi muotoilu kuitenkin tunnistaa joksikin systeemiteorian mukaiseksi ilmiöksi. Tutkielmassa esitetäänkin, että myös muotoilu on kommunikaatioon perustuva sosiaalinen systeemi, jolla on yhteiskunnallisesti tärkeä tehtävä hoidettavanaan.<sup>35</sup>

Vastaus tutkimuskysymykseen esitetään kootusti kappaleessa kuusi. Tutkielmassa tehdyn systeemiteoreettisen tulkinnan mukaan oikeusmuotoilu on oikeuden ja muotoilun systeemien välille syntyvä vuorovaikutusyhteys, joka auttaa oikeutta saamaan tietoa siitä, miten kommunikoida toimivammin eri systeemien ja erityisesti ihmisen kognitiivisen järjestelmän kanssa. Oikeusmuotoilussa pyritään kehittämään erityisesti 1) normatiivisten odotusten ymmärrettävyyttä, 2) oikeudellisen tiedon, palveluiden ja välineiden yhdenvertaista

---

29 Systeemiteoreettisia lähestymistapoja on hyödynnetty oikeuden ilmiöiden tarkastelussa aiemminkin.

Aikaisemmasta tutkimuksesta mm. Jukka Linna, *Yhtiöstä opettaja? Systeemiteoreettinen tulkinta ammattikorkeakoulujen yhtiöittämisestä*, University of Helsinki 2016; Petra Hietanen-Kunwald, *Mediation and the Legal System Extracting the Legal Principles of Civil and Commercial Mediation*, University of Helsinki 2018; sekä Linnanmäki 2020, 182-199. Oikeuden ja muotoilun osalta ks. Santuber et al 2019, 55.

30 Humberto Maturana & Francisco Varela, *The Thee of Knowledge, The Biological Roots of Human Understanding*, revised ed., Shambala Publications 1998, 47.

31 Sana autopoieesi viittaa kreikan kielen sanoihin ”auto”, eli itsenäinen, ja ”poiesis”, luominen. Maturana & Varela 1998, 47-48.

32 Maturana & Varela 1998, 51.

33 Luhmann 2004, 8.

34 Luhmann 2004, 84.

35 Aiheesta tarkemmin kappaleessa 5.3.

saavutettavuutta, sekä 3) oikeudellisten sisältöjen ja ratkaisujen rationaalista hyväksyttävyyttä. Kappaleessa esitellään miten muotoilun eri osa-alueet metodeineen voivat tukea näiden tavoitteiden saavuttamisessa. Tutkielman lopussa pohditaan vielä lyhyesti miksi oikeuden ja muotoilun suhteen systeemiteoreettinen tarkastelu on hyödyllistä, mitä olisi vielä tutkittava lisää ja mitä hyötyä tutkielman tuloksista voi olla oikeusmuotoilun alan kehittämisessä.

### 3 Oikeusmuotoilun käsitteen määrittelyä

Oikeusmuotoilu on suomennos englanninkielisestä sanaparista *legal design*. Käsitettä on esiintynyt eri yhteyksissä jo 1800-luvulta lähtien<sup>36</sup>, mutta nykyisessä merkityksessään sen on katsottu yleistyneen vasta 2000-luvulla.<sup>37</sup> Legal design on mainittu ensimmäisiä kertoja Colette R. Brunschwigin vuonna 2001 julkaistussa väitöskirjassa<sup>38</sup>, mutta yleisempään tietoisuuteen käsite on levinnyt erityisesti Helena Haapion<sup>39</sup>, Margaret Haganin<sup>40</sup> ja Stefania Passeran<sup>41</sup> aktiivisen tutkimustyön ja tiedonjakamisen ansiosta.<sup>42</sup> Suomenkielistä käännösversiota, *oikeusmuotoilua*, on alkanut esiintyä etenkin vuonna 2016 Helsingin yliopistolla ensimmäistä kertaa järjestetyn Legal Design Summit -tapahtuman ja sittemmin Laurea ammattikorkeakoulussa vuonna 2019 alkaneen oikeudellisen erityisosaamisen ja oikeusmuotoilun YAMK-koulutusohjelman myötä.<sup>43</sup> Suomenkielinen keskustelu oikeuden ja muotoilun suhteesta hakee kuitenkin yhä sanastoaan, eikä siksi legal design -käsitteellekään ole vakiintunut yhtä selkeää suomennosta. Oikeusmuotoilun ohella muita mahdollisia käännöksiä ovat mm. oikeudellinen muotoilu, juridinen muotoilu, oikeudellinen suunnittelu, tai oikeus ja muotoilu. Tässä tutkielmassa tiedostetaan erilaisten suomennosten vivahde-erot, mutta selkeyden vuoksi pitäydytään yhdessä käännöksessä. Tutkielmassa käytetään siis termejä ”legal design” ja ”oikeusmuotoilu” pitkälti toistensa synonyymeina, vaikka eri lähteissä niillä olisikin tarkoitettu hieman eri asioita.

36 Google Books Ngram Viewer tarjoaa hakusanoilla ”Legal Design” käsitteen ensimmäiset esiintymät 1800-luvun alkupuolelle. Viittauspäivä 12.12.2021.  
[https://books.google.com/ngrams/graph?content=Legal+Design&year\\_start=1800&year\\_end=2019&corpus=26&smooth\\_hing=3&case\\_insensitive=true](https://books.google.com/ngrams/graph?content=Legal+Design&year_start=1800&year_end=2019&corpus=26&smooth_hing=3&case_insensitive=true).

37 Legal Design -ilmiön taustasta ja käsitteen merkityksestä yleisesti Astrid Kohlmeier and Meera Klemola, *The Legal Design Book. Doing law in the 21st Century*, Wolters Kluwer GmbH 2021, 47.

38 Colette R. Brunschwig, *Visualisierung von Rechtsnormen: Legal Design*. Zurich: Schulthess Juristische Medien 2001.

39 Helena Haapio, *Next Generation Contracts: A Paradigm Shift*, Lexpert Ltd 2013.

40 Margaret Hagan, *Law by Design*, 2017. Jatkuvatäydenteinen verkkokirja osoitteessa [www.lawbydesign.com](http://www.lawbydesign.com),

viittauspäivä 14.5.2021.

41 Stefania Passera, *Beyond the wall of contract text - Visualizing contracts to foster understanding and collaboration within and across organizations*. Aalto University 2013.

42 Kohlmeier and Klemola 2021, 47.

43 Koulutusohjelmasta ja sen taustasta Jukka Linna, Johanna Aalto & Sanna Niinikoski (toim.), *Muotoilimme oikeutta - Oikeudellisen erityisosaamisen ja oikeusmuotoilun ensimmäinen*. Laurea Ammattikorkeakoulu 2019; ks. myös Sanna Niinikoski & Nina Toivonen, *Legal design in education: Ways of teaching and the role of different disciplines in building legal design competence*, teoksessa Marcelo Corrales Compagnucci, Helena Haapio, Margaret Hagan, and Michael Doherty (eds). *Legal Design: Integrating Business, Design & Legal Thinking with Technology*. Edward Elgar Publishing 2021, 219.

Legal design -käsite ei siis ole ehtinyt vakiintua sisällöllisesti tarkoittamaan mitään tiettyä asiaa, mikä näkyy erilaisten näkökulmien tasapainotteluna aiheesta käytävässä keskustelussa. Esimerkiksi Legal Design Alliance on määritellyt legal designin monitieteiseksi ja ihmiskeskeiseksi lähestymistavaksi oikeudellisten ongelmien ennaltaehkäisemisessä ja ratkaisemisessa<sup>44</sup>, kun taas muussa keskustelussa on usein painotettu jonkin konkreettisen oikeudellisen elementin, kuten oikeudellisen kommunikaation<sup>45</sup>, tuotteiden, palvelujen, liiketoimintamallien ja jopa koko oikeuden systeemin muotoilua.<sup>46</sup> Oikeuden kompleksisuutta tai abstraktisuutta ei kuitenkaan ole missään määritelmässä nähty esteenä muotoilun soveltamiselle. Päinvastoin - muotoilun nimenomaan pyrkii ratkaisemaan kompleksisia haasteita ja tekemään aiemmin näkymätöntä näkyväksi.<sup>47</sup> Kenties siksi oikeuden ja muotoilun liittoa on pidetty jopa vallankumouksellisena yhdistelmänä.<sup>48</sup>

Yksinkertaistaen voidaan todeta, että oikeusmuotoilulla on voitu tarkoittaa oikeastaan mitä tahansa muotoilun soveltamista oikeudellisessa kontekstissa. Koska sekä muotoilu että oikeus ovat monimerkityksellisiä käsitteitä<sup>49</sup>, on kussakin asiayhteydessä silti syytä selittää tarkemmin, millaista muotoilua ja mitä oikeudellisia asioita haluaa tarkoittaa. Erityisesti englanninkielisen design -sanon monitulkintaisuus toisaalta myös mahdollistaa monipuolisen keskustelun muotoilun sovellutuksista oikeudellisessa ympäristössä. Kuten arkkitehtuurissa, teollisessa muotoilussa tai vaikkapa teknisten käyttöjärjestelmien suunnittelussa, myös oikeudellisessa kontekstissa designilla voidaan tarkoittaa paitsi ulkoisten ominaisuuksien (ns. käyttäjärajapinnan) muotoilua myös kohteen sisäisten elementtien (ns. ohjelmointien tai tietoarkkitehtuurin) suunnitelmallista rakentamista siten, että ne tukevat parhaalla mahdollisella tavalla käyttäjien tarpeita.<sup>50</sup> Tällaisessa laajassa mielessä oikeusmuotoilulla voikin viitata myös esimerkiksi käyttäjälähtöiseen lainvalmisteluun (*policy by design*), erityisesti silloin kun sääntelyn suunnittelussa hyödynnetään muotoilun teorioita ja periaatteita.<sup>51</sup>

---

44 Suomen Legal Design Alliancen määritelmästä, ks. Legal Design Manifesto, [www.legaldesignalliance.org/#v2](http://www.legaldesignalliance.org/#v2). Viitattu 4.5.2021.

45 Amanda Perry-Kessaris luonnehtii legal designia sanoin "designerly ways to enhance lawyerly communication", Amanda Perry-Kessaris, Legal Design for Practice, Activism, Policy, and Research, Journal of Law and Society 46. 2019, 185.

46 Astrid Kohlmeier and Meera Klemola 2021, 48; sekä Hagan 2017.

47 Mirja Kälviäinen, Muotoiluajattelua vai muotoilutoimintaa? teoksessa Satu Miettinen (toim.), Muotoiluajattelu, Teknologiateollisuus ry 2014, 31-33.

48 Hagan 2017.

49 Esimerkiksi design thinking -käsitteelle ei ylipäänsä näyttäisi olevan kehittynyt yhtä selkeää akateemista määritelmää, Ulla Johansson-Sköldberg, Jill Woodilla and Mehves Çetinkaya, Design Thinking: Past, Present and Possible Futures. Creativity and innovation management, Volume 22 Issue 2, June 2013, 121-122.

50 Design -käsitteen eri merkityksistä oikeudellisen suunnittelun kontekstissa Riikka Koulu, Amadeus Peters and Jörg Pohle, Finding Design Patterns in Law: An Exploratory Approach. HIIG Discussion Paper Series No. 2021-01. March 26, 2021, 8.

51 Aiheesta mm. Perry-Kessaris 2019, 19; sekä Margaret Hagan, Prototyping for policy, teoksessa Marcelo Corrales Compagnucci, Helena Haapio, Margaret Hagan, and Michael Doherty (eds) 2021. Legal Design: Integrating Business, Design & Legal Thinking with Technology, Edward Elgar Publishing, 9.

### 3.1 Muotoilun ontologiaa

Tässä tutkielmassa ei ole tarkoitus esitellä ja analysoida yksityiskohtaisesti mitä muotoilu itsessään on tai kertoa miten muotoilua tehdään. Oikeuden ja muotoilun välisen yhteyden ymmärtämiseksi ja tutkielman tavoitteen selkiyttämiseksi on kuitenkin syytä käydä tässä kohtaa lyhyesti läpi mitä muotoilulla yleensä tarkoitetaan alan kirjallisuudessa. Yleistäen muotoilua voi kuvailla inhimillisin resurssein tapahtuvaksi uuden luomiseksi<sup>52</sup>, jonka tarkoituksena on ratkaista jokin muotoilun kohteena olevan esineen tai asian käytettävyyteen liittyvä haaste.<sup>53</sup> Muotoilun keskiössä on siis käyttäjä, joka on pääsääntöisesti, muttei aivan absoluuttisesti<sup>54</sup>, toinen ihminen ja hänen tosiasialliset tarpeensa suhteessa muotoiltavaan asiaan. Ihmislähtöisyys (*human centricty*) on muotoilua ohjaava pääperiaate, joka erottaa sen esimerkiksi teknisestä suunnittelusta, jossa funktionaalisuus perustuu esineen tai asian teknisiin toimintaedellytyksiin, ei vuorovaikutukseen käyttäjän kanssa.<sup>55</sup>

Muotoilu on myös tavoitteellista toimintaa, jossa pyritään jonkin tietyn rajatun ongelman ratkaisemiseen tai potentiaalain toteuttamiseen.<sup>56</sup> Toisin kuin tieteessä, jossa ongelmia ratkotaan kunkin tieteenalan omalla logiikalla jo tunnettujen tosiasioiden pohjalta, muotoilussa on tärkeää voida visioida myös erilaisia vaihtoehtoisia todellisuuksia ja pohtia jopa mahdottomilta tuntuvia ideoita.<sup>57</sup> Muotoilussa siis selvitetään mitä *voisi olla* tai mitä *pitäisi olla*, eikä vain todeta, mitä *jo on*. Tässä mielessä muotoilu muistuttaakin hieman oikeuden normatiivista perusluonnetta, jossa normien kautta tavoitellaan jonkin ideaalin toteutumista.<sup>58</sup>

Toisaalta muotoilussa hyödynnetään myös tieteelle ominaisia toimintamalleja, kuten empiirisen tiedon keräämistä ja analysointia ratkaistavan ongelman ymmärtämiseksi, sekä tehtyjen hypoteesien testaamista prototyypin avulla.<sup>59</sup> Muotoilussa onnistuminen usein edellyttääkin eri tieteenalojen käsitteiden ja tutkimustulosten hyödyntämistä.<sup>60</sup> Ratkaisujen rationaalisuus on toki välttämätöntä myös muotoilun tuloksellisuuden kannalta. Muotoilun

---

52 Harold G. Nelson and Erik Stolterman, *The Design Way, Intentional Change in an Undredictable World*, The MIT Press 2012, 28.

53 Don Norman, *The Design of Everyday Things*. Revised and Expanded Edition. Basic Books 2013, 5.

54 Enenevässä määrin käyttäjänä voi olla myös esimerkiksi tekoäly tai jokin muu itsenäiseen päätöstentekoon kykenevä organismi. Colette Brunschwig, *Humanoid robots for contract visualization*, *Unio - EU Law Journal*, Vol. 6, No.1, January 2020, 159. Aiheeseen liittyen ks. myös Mika Viljanen, *Oikeutta kyborgeille*. *Lakimies* 1/2017, 25-50.

55 Muotoilun ihmislähtöisyydestä ja eroista teknologiaalähtöiseen suunnitteluun mm. Norman 2013, 7-8.

56 Norman 2013, 35; ks. muotoilun tavoitteista oikeudellisten ongelmien ratkaisemisessa Jose Torres, *Legal Research through Design (Legal Design)*, 15.6.2107 julkaistu blogiteksti osoitteessa <https://medium.com/legal-design-and-innovation/legal-research-through-design-legal-design-18e9e633d2f1>, viittauspäivä 15.5.2021.

57 Nelson and Stolterman 2012, 30-33; Ks. tieteellisestä metodista ja tieteellisen lähestymistavan lähtökohdista myös Popper 2014, 27.

58 Oikeusnormit kuuluvat "pitämisen" maailmaan, erotuksena "olemisen" maailmasta, jossa ideaalit toteutuvat vain olosuhteiden niin salliessa, Aarnio 1989, 62.

59 Tieteen menetelmistä Popper 2014, 39. Muotoilun työmetodina käytetään yleisesti mm. brittiläisen Design Councilin "tuplatilmanttimallia". Design Council, *What is the framework for innovation? Design Council's evolved Double Diamond*. Verkkajulkaisu. Viitattu 1.11.2021. <https://www.designcouncil.org.uk/news-opinion/what-framework-innovation-design-councils-evolved-double-diamond>.

60 Amanda Perry-Kessaris, *Doing Sociolegal Research in Design Mode*, Routledge 2021, 3.

onnistumista määrittää kuitenkin ennen kaikkea käyttäjälähtöinen, funktionaalinen rationaalisuus, eräänlainen arkielämässä hyödyllinen maalaisjärki, eikä se ole rajoittunut minkään yhden tieteenalan omiin ”totuuksiin” tai ideaaleihin.<sup>61</sup> Mielenkiintoisena erona voi pitää myös sitä, miten muotoilussa suhtaudutaan kokemustietoon.<sup>62</sup> Siinä missä monet tieteenalat usein sivuuttavat epäolennaisina seikkoina kokemusasiantuntijuuteen perustuvat näkemykset, muotoilussa niilläkin voi olla lopputuloksen kannalta ratkaisevaa merkitystä.

Erityisesti suomenkielinen muotoilu -sana, jossa sana ”muoto” viittaa johonkin konkreettiseen ja käsin kosketeltavaan (vrt. englannissa *form tai shape*) voi kenties toisinaan aiheuttaa hämmennystä muotoilun käsitteen ymmärtämisessä. Muotoilua voi tällöin olla vaikea erottaa ”ei- muotoilusta”, etenkin, jos tarkastelussa keskitytään vain muotoilun materiaalsiin lopputuloksiin ja siihen miltä asiat esteettisesti näyttävät. Onhan kaikilla todellisuudessamme ilmenevillä asioilla oltava jokin konkreettinen ilmenemistapa, jotta ne ylipäänsä voidaan erottaa muista asioista eli voivat tulla havaituksi<sup>63</sup>, sekä olla toiminnan subjekteja tai objekteja. Näin ollen myös mikä tahansa abstraktikin asia, kuten oikeus, voi lopulta tulla muotoilluksi vain siihen liitettyjen materiaalistien asioiden kautta.<sup>64</sup> Kaikki aineellinen on myös jo kertaalleen ”muotoiltu”, ja on alati alttiina uudelleenmuotoilulle. Muotoileminen on myös inhimillinen ominaisuutemme. Me kaikki muotoilemme, kun tulkitsemme maailmaa ja ilmaisemme käsityksiämme siitä, oli tuotoksemme sitten syntynyt tietoisten valintojen kautta tai ei.<sup>65</sup>

Muotoilun merkityksen ymmärtämiseksi voisikin olla täsmällisempää puhua *käyttäjälähtöisestä* tai *toimivasta* muotoilusta, joka usein vaatii muotoilijalta paitsi teoreettista ymmärrystä muotoilun tavoitteista, myös koulutukseen ja kokemukseen perustuvaa käytännön muotoiluosaamista.<sup>66</sup> Esimerkiksi hyvin muotoiltu tuote mahdollistaa tuotteen käytön juuri siihen tarkoitukseen, johon se on valmistettu. Huonon muotoilun tai ”ei-muotoilun” voi tällöin tunnistaa siitä, että se on hyvän muotoilun määritelmän vastakohta: käyttäjän tarpeet eivät toteudu. Muotoilun näkökulmasta myös oikeusjärjestelmän tai muiden oikeudellisten asioiden arvostelu toimimattomiksi on siis ennen kaikkea muotoilullista kritiikkiä. Jos ”oikeus ei toimi”, syy on huonossa muotoilussa, ei ihmisissä, jotka oikeutta käyttävät.<sup>67</sup> Hyvä muotoilu myös pyrkii kognitiivisten vahinkojen ehkäisemiseen, eli tahattomien inhimillisten virheiden minimoimiseen tuotteen tai palvelun

61 Don Normanin mukaan esimerkiksi tuotteiden käytettävyysoongelmat johtuvat usein siitä, että ne noudattavat teknistä insinöörilogikkaa, eivät sitä miten ihmiset arkielämässä toimivat, Norman 2013, 7.

62 Norman 2013, 75.

63 Pohdintaa erottelun merkityksestä havainnoinnille ja tiedon muodostukselle, Risto Eräsaari, Ilmiö muuttaa kaiken - Niklas Luhmannin systeemiteoria ja ilmiöiden maailma, teoksessa Janne Jalava (toim.), Yhteiskunnan järjestelmät, Gaudeamus 2013, 26.

64 Kälviäinen 2014, 31-33.

65 Muotoilu inhimillisenä toimintana, H. A. Simon, *The Sciences of the Artificial*, 3rd Edition. Cambridge, MA: MIT Press [1959] 1996, 111.

66 Vastaavasti Perry-Kessariz 2021, 1. Ks. myös Niinikoski & Toivonen 2021, 238.

67 Norman 2017, 162.

käytössä.<sup>68</sup> Tämä merkitys korostuu erityisesti oikeusmuotoilun yhteydessä, jossa yhtenä tavoitteena on välttää oikeudellisia riskejä esimerkiksi muotoilemalla lakitekstiä tai sopimusehtoja kohderyhmälle ymmärrettävämmiksi.<sup>69</sup>

Muotoilukeskustelussa on usein eroteltu muotoiluajattelu (*design thinking*) muotoilun menetelmien ja tekniikoiden hyödyntämisestä käytännössä (*design doign*). Muotoiluajattelu eräänlaisena asenteellisena lähestymistapana (*design mindset*) ja muotoilun teorian ja periaatteiden (*design theory and principles*) kokoelmana tukee ja ohjaa muotoilun menetelmien hyödyntämistä.<sup>70</sup> Muotoilun pääperiaatteita ovat käyttäjä- ja ihmislähtöisyys, poikkitieteellisyys, kokonaisvaltaisuus, iteratiivisuus ja asioiden konkretisoiminen esimerkiksi visualisoimisen avulla.<sup>71</sup> Muita muotoiluajatteluun usein liitettyjä arvoja ovat esimerkiksi yhteiskehittäminen käyttäjien kanssa, uteliaisuus ja avoimuus uusille asioille, ketterä kehittäminen ja ”Fail Fast” -ajattelu, jossa virheet nähdään epäonnistumisen sijaan mahdollisuutena uuden oppimiseen.<sup>72</sup>

Muotoilun menetelmät voidaan jakaa prosesseihin, metodeihin ja työkaluihin. Muotoilun prosesseista voidaan mainita esimerkiksi brittiläisen Design Councilin luoma *Double Diamond* -prosessimalli. Sen neljä päävaihetta ohjaavat muotoilijaa ensin 1) tutkimaan ratkaistavana olevaa haastetta (*Discover*) ja 2) rajaamaan ratkaistavan ongelman saadun datan avulla (*Define*), ja vasta sitten 3) ideoimaan mahdollisia ratkaisuvaihtoehtoja (*Develop*) ja 4) kehittämään niitä testaamalla (*Deliver*).<sup>73</sup> Prosessimalli ilmentää muotoilun divergenttiä ja konvergenttiä ajattelua. Divergentissä ajattelussa olemassa olevaa tietoa pyritään laajentamaan esimerkiksi monialaisen tutkimuksen avulla tai ideoimalla erilaisia ratkaisuvaihtoja. Konvergenttissa ajattelussa tietoa ja ratkaisuja sen sijaan rajataan loogisen päättelyn ja testaamisen avulla parhaiten toimivimman vaihtoehdon löytämiseksi.<sup>74</sup>

Muotoiluprosessin ensimmäisessä vaiheessa on olennaista kerätä tietoa etenkin käyttäjistä ja tämän tarpeista, mutta myös ratkaistavana olevasta haasteesta yleisemmin. Tietoa voidaan hankkia esimerkiksi haastattelututkimusten ja kyselyiden avulla tai etnografisin tutkimuksin

---

68 Rob Waller, Contract design for humans: preventing cognitive accidents, in Marcelo Corrales, Helena Haapio and Mark Fenwick (eds), Research Handbook on Contract design, Edward Elgar Publishing 2021, s.11; Norman 2013, s.38.

69 Muotoilusta oikeudellisten ongelmien ennaltaehkäisyssä mm. Gerlinde Berger-Walliser, Thomas Barton & Helena Haapio, From Visualisation to Legal Design: A Collaborative and Creative Process. American Business Law Journal. Volume 54. Issue 2. 347-392. Summer 2017, 53.

70 William Lidwell, Kritina Holden, Jill Butler, Universal Principles of Design. 125 Ways to Enhance Usability, Influence Perception, Increase Appeal, Make Better Design Decisions, and Teach through Design. Revised and updated. Rocport Publishers 2010, 13.

71 Mark Stickdorn & Jakob Schneider, This is Service Design Thinking. Basics - Tools - Cases. John Wiley & Sons, Inc, 2011, 34-35.

72 Muotoilun filosofioista oikeusmuotoilun kontekstissa Kohlmeier and Klemola 2021, 14-32.

73 Design Council. What is the framework for innovation? Design Council's evolved Double Diamond. Verkkojulkaisu. Viitattu 1.11.2021. <https://www.designcouncil.org.uk/news-opinion/what-framework-innovation-design-councils-evolved-double-diamond>.

74 Kohlmeier and Klemola 2021, 133.

havainnoimalla käyttäjien toimintaa tosielämän tilanteissa.<sup>75</sup> Käyttäjien tarpeita voidaan kartoittaa myös laatimalla käyttäjäpolkuja tai hahmottelemalla tyypillisiä käyttäjäpersoonia.<sup>76</sup> Tietoa voidaan analysoida kokoamalla tutkimusvaiheen aikana kertynyt data kollaasiksi ja vertailemalla eri tietolähteissä esiintyviä seikkoja toisiinsa syy-yhteyksien ja säännönmukaisuuksien löytämiseksi.<sup>77</sup> Löydettyyn ongelmaan voidaan ideoida ratkaisuja esimerkiksi erilaisilla menetelmillä yhdessä käyttäjien tai sidosryhmän edustajien kanssa.<sup>78</sup> Muotoilun menetelmistä kenties tärkein on prototyyppien rakentaminen ja testaaminen.<sup>79</sup> Vasta kun muotoilun prosessissa syntynyt idea on kehittynyt konkreettiseksi ratkaisuksi, jota voidaan testata, on ratkaisun toimivuutta ylipäänsä mahdollista arvioida luotettavasti.<sup>80</sup>

### 3.2 Oikeusmuotoilun oikeudellisia lähtökohtia ja tavoitteita

Oikeusmuotoilun käsitteen ymmärtämiseen voi hakea apua myös oikeusmuotoiluun liitetyistä oikeudellisista lähtökohdista ja tavoitteista, kuten oikeusmuotoilun omaksumasta oikeuskäsityksestä sekä oikeusmuotoilun tavoitetta tukevista oikeusperiaatteista. Tässä tutkielmassa ”oikeudella” tarkoitetaan yhteiskuntaan kuuluvaa itsenäistä sosiaalista järjestelmää, jonka tehtävänä on tuottaa yhteiskuntaan ennakoitavuutta luomalla normatiivisia odotuksia (tyypillisesti lainsäädännön ja sen tulkinnan ja toimeenpanon kautta), ja ratkaista niiden avulla konflikteja ja ohjata ihmisten käyttäytymistä yhteiskunnan jäsenten hyvinvoinnin ja yleisen yhteiskuntarauhan turvaamiseksi.<sup>81</sup> ”Oikeudellisella” viitataan puolestaan tällaisen sosiaalisen järjestelmään kuuluvaan osaan tai elementtiin, joka voi ilmetä esimerkiksi lainsäädäntönä, tulkintaohjeina, oikeudenhoidon tehtävää hoitavina organisaatioina, palveluina tai välineinä. Kumpaakaan käsitettä ei tässä problematisoida erityisemmin, joskin voidaan todeta, että ne vastaavat oikeussosiologiassa yleisesti omaksuttua käsitystä oikeudesta eräänlaisena sosiaalisen käyttäytymisen muotona.<sup>82</sup> Myös Amanda Perry-Kessaris on katsonut, että oikeusmuotoilussa on olennaista tunnistaa oikeuden olevan osa yhteiskuntaa. Jos oikeus ja yhteiskunta erotetaan toisistaan, ei oikeusmuotoilussa muuten olisi mahdollista tarkastella oikeuden vuorovaikutussuhteita ja niiden kehittämistä muotoilun empiirisiin menetelmiin.<sup>83</sup>

75 Tiedon keräämisen tavoista muotoilussa Marc Stickdorn, Adam Lawrence, Markus Hormess & Jakob Schneider (eds). *This is Service Design Methods*. O’Reilly Media 2018b, 14-62.

76 Marc Stickdorn, Adam Lawrence, Markus Hormess & Jakob Schneider, *This is Service Design Doing*. O’Reilly Media 2018a, 124-126.

77 Stickdorn et al. 2018a, 28.

78 Stickdorn et al. 2018a, 177.

79 Perry-Kessaris 2021, 96.

80 Prototyypeistä ja testaamisesta oikeusmuotoilussa mm. Kohlmeier and Klemola 2021, 143.

81 Tutkielmassa sitoudutaan oikeussosiologi Niklas Luhmannin määritelmään oikeudesta sosiaalisena systeeminä, jonka tehtävänä on ylläpitää ennakoitavuutta yhteiskunnassa normatiivisten odotusten kautta. Luhmann 2004, 14; Ks. myös Jussi Syrjänen, *Systeemitteoria ja yhteiskunnan oikeus*. Janne Jalava (toim.), *Yhteiskunnan järjestelmät*: Niklas Luhmannin ajattelu, Gaudeamus 2013, 270; Oikeuden määritelmistä ja tehtävästä yhteiskunnassa Josep Raz, *The Authority of Law, Essays on Law and Morality*, Clarendon 1979, 164; sekä Hans Kelsen, *The Pure Theory of Law*. University of California Press 1967, 31.

82 Vrt. perinteinen lainoppi, jossa oikeus nähdään puhtaasti normatiivisena järjestyksenä, Syrjänen 2013, 262; sekä Tuori 2002, 285.

83 Kerry-Pessaris 2021, 9.

Oikeusmuotoilun on katsottu yleisesti edistävän oikeuksien toteutumista yhteiskunnassa, joko ennaltaehkäisemällä oikeudellisia konflikteja ja riskejä (*preventive law*) tai edistämällä tiettyjä oikeudellisia päämääriä ja tavoitteita (*proactive law*).<sup>84</sup> Tämä pyrkimys saa tukea myös monista oikeusperiaatteista. Oikeusperiaatteet ovat oikeusjärjestysten yleisesti tunnistamia periaatteita, jotka muodostavat oikeuden systeemin ideologisen arvoperustan ja ohjaavat oikeuden tulkinnassa.<sup>85</sup> Oikeusmuotoilun avulla voidaan edistää etenkin oikeuksiin pääsyä (*access to justice*), joka on keskeinen oikeusturvaodotusta ilmentävä oikeusvaltiollinen tavoite ja arvoperiaate.<sup>86</sup> Oikeuksien tosiasiallinen toteutuminen edellyttää, että ihmisillä on käytettävissään riittävästi tietoa ja resursseja oikeuksiinsa pääsemiseksi. Oikeuden kieli on kuitenkin tunnetusti vaikeaselkoista<sup>87</sup>, oikeudelliset prosessit pitkäkestoisia<sup>88</sup> ja juridiikan asiantuntijoiden palvelut vaikeasti saavutettavissa<sup>89</sup>. Ihminen, joka ei ymmärrä oikeuksiaan tai velvollisuuksiaan, tai joka ei muuten kykene navigoimaan oikeuden systeemin sisällä, uhkaa jäädä ilman oikeusturvaa.<sup>90</sup> Jotta oikeus voisi toteuttaa tehtävänsä ja tuottaa yhteiskuntaan ennakoitavuutta ja ohjata ihmisten käyttäytymistä, on oikeuden kyettävä kommunikoimaan ihmisten ymmärtämällä ja saavutettavissa olevalla tavalla.<sup>91</sup>

Oikeuksien tosiasiallinen toteutuminen edellyttää myös, että oikeuksiin pääsyn mahdollistavat välineet ja palvelut ovat kaikkien kansalaisten käytettävissä. Oikeusmuotoilu pyrkiikin edistämään yhteiskunnallista yhdenvertaisuutta, eli se saa tukea yhdenvertaisuusperiaatteesta, joka sisältyy myös perustuslakiin.<sup>92</sup> Suomen perustuslain (731/1999, PL) 6 §:n mukaan ihmisten tulee olla yhdenvertaisia lain edessä, ja PL 22 §:n mukaan julkisen vallan tulee turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 63/1999, EIS)<sup>93</sup> 13 artiklan mukaan kansallisten viranomaisten tulee huolehtia siitä, että kansalaisten käytettävissä olevat oikeussuojakeinot ovat tehokkaita. Muotoilun menetelmien avulla oikeudellisten tuotteiden ja palvelujen

84 Haapio 2013, 39. Ajatus ennakoivasta oikeudesta on alun perin peräsin amerikkalaiselta asianajajalta Louis M. Brownilta. Ennakoivasta oikeudesta Louis M. Brown, *Preventive Law*, Prentice-Hall 1950.

85 Oikeusperiaatteista yleisesti Aarnio 1989, 81.

86 Michael Doherty, *Comprehensibility as a rule of law requirement: the role of legal design in delivering access to law*. *Journal of Open Access to Law*. Vol. 8 No.1, 2020: Special Issue on "Visual Law", 2.

87 Kenties kattavin kenttätutkimus oikeuskielen vaikeaselkoisuudesta on Australiassa vuonna 2014 tehty kyselytutkimus, jossa analysoitiin 43.000 otantaa oikeudellisista teksteistä. Cornell University and Australian National University. Michael Curtotti, Wayne Weibel, Eric McCreath, Nicolas Ceynowa, Sara Frug and Tom Bruce, *Citizen Science for Citizen Access to Law*. *Journal of Open Access to Law*, Vol. 3 No. 1.

88 Lakimiesuutiset 7.1.2014, Euroopan ihmisoikeussopimus edellyttää: Oikeuskäsittelyihin sujuvuutta, kansalaisille oikeussuojaa, verkkoartikkeli osoitteessa <https://lakimiesuutiset.fi/euroopan-ihmisoikeussopimus-edellytt-oikeuskasittelyihin-sujuvuutta-kansalaisille-oikeussuojaa/>, viittauspäivä 15.5.2021.

89 Oikeudellisten palvelujen kalleus muodostuu usein isoimmaksi esteeksi palvelujen saavutettavuudelle. Yle-uutiset 25.1.2021, Käräjäräiöiden kalleus kauhistuttaa jopa lakimiehiä itseään: "Keskituloisen kuluriski on joskus järjettömän suuri", verkkoartikkeli osoitteessa <https://yle.fi/uutiset/3-11751261>, viittauspäivä 15.5.2021.

90 Johanna Aalto, *Ymmärrettävään oikeuteen*. Jukka Linna, Johanna Aalto & Sanna Niinikoski (toim.), *Muotoilimme oikeutta - Oikeudellisen erityisosaamisen ja oikeusmuotoilun ensimmäinen*, Laurea Ammattikorkeakoulu 2019, 10.

91 Vastaavasti Raz 1967, 163-165.

92 Aarnio 1989, 81.

93 Euroopan ihmisoikeussopimus (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi), 20.5.1999.

saavutettavuutta voidaan kehittää vastaamaan kulloinkin kyseessä olevan käyttäjäröhmän erityisiin tarpeisiin, mikä parantaa yhdenvertaisuutta.<sup>94</sup>

Oikeusmuotoilun voi katsoa edistävän osaltaan myös oikeusvarmuutta. Oikeusvarmuuden periaate ohjaa erityisesti lainkäyttäjien, kuten tuomioistuinten toimintaa, mutta sen voidaan katsoa asettavan laatuvaatimuksen myös oikeusjärjestelmän toimivuudelle yleisesti.<sup>95</sup> Oikeusvarmuuden periaatteen mukaan jokaisella kansalaisella on oikeus odottaa saavansa oikeudellista suojaa. Oikeudelliset päätökset eivät saa olla mielivaltaisia, vaan niiden tulee olla ”hyväksyttävii”, eli niiden tulee perustua lakiin, mutta noudattaa myös yleisiä moraalikäsitteitä ja sosiaalisia normeja.<sup>96</sup> Perinteisessä analyttisessä lainopissa Aulis Aarnio on katsonut oikeusvarmuuden sisältävän kaksi keskenään jännitteistä elementtiä: ennakoitavuuden ja tarkoituksenmukaisuuden.<sup>97</sup> Ideaalitalanteessa oikeusvarma laintulkintaratkaisu on siis sekä ennakoitava, että tarkoituksenmukainen. Muotoilun menetelmien hyödyntämisen oikeudellisten ongelmien ennaltaehkäisemisessä ja ratkaisemisessä voi katsoa edistävän molempia oikeusvarmuuteen liitettyjä tavoitteita.<sup>98</sup> Mitä ymmärrettävämmin ja selkeämmin oikeuden järjestelmä kommunikoi, sitä helpompaa ihmisten on ennakoida erilaisten oikeuksien ja velvollisuuksien toteutumista. Mitä paremmin oikeuden järjestelmä puolestaan huomioi ihmisten arkisia tarpeita ja olosuhteita, sitä tarkoituksenmukaisempana oikeuden kommunikaatiota voidaan pitää.<sup>99</sup>

#### 4 Niklas Luhmannin systeemiteoria: oikeus on kommunikaatiota

Niklas Luhmannin systeemiteoria tarjoaa tutkimuksellisen viitekehöksen ymmärtää ja tarkastella mitä tahansa yhteiskunnallisia ilmiöitä kokonaisvaltaisesti, ikään kuin tarkastellen ilmiöitä ja niiden tapahtumaympäristöä ulkopuolelta tai ilmasta käsin.<sup>100</sup> Oikeusmuotoilun tutkimiseen sen voi ajatella soveltuvan erityisen hyvin.<sup>101</sup> Oikeustieteilijät ja juristit eivät tyypillisesti ole kovinkaan innokkaita kyseenalaistamaan oman oikeudellisen ajattelunsa perusteiden tai juridiikan käytäntöjen taustalla vaikuttavien oikeudellisten traditioiden ja

94 Perry-Kessarlis 2019, 194; Doherty 2020, 3.

95 Aulis Aarnio, *The Rational as Reasonable. A Treatise on Legal Justification*. D. Reidel Publishing Company 1987, 3-4.

96 Aarnio 1987, 5.

97 Ennakoitavuudella Aarnio viittaa erityisesti säädettyyn lakiin ja olettaa sen olevan ennakoitavaa. Aarnion mukaan lainkirjaimen tarkka noudattaminen voi kuitenkin olla ristiriidassa sen kanssa, mitä on yleisesti pidettävä järkevänä eli tarkoituksenmukaisena. Tällöin lainkäyttäjä joutuu tekemään valintaa ennakoitavuuden ja tarkoituksenmukaisuuden välillä, Aarnio 1987, 6.

98 “Good design requires, among other things, good communication of the purpose, structure, and operation of the device to the people who use it”, Norman 2013, 14; sekä Lidwell et al. 2010, 8-9.

99 Aiheesta lisää jäljempänä kappaleessa 6.3

100 Systeemiteorian mahdollisuuksista ja ongelmista oikeuden tutkimuksessa Syrjänen 2013, 270-276.

101 Vastaavasti Petra Hietanen-Kunwald, Helena Haapio and Nina Toivonen, *Systems theory as a research framework for dispute prevention and resolution by design*, teoksessa Rossana Ducato and Alain Strowel (eds), *Law and Design: Theoretical and Practical Perspectives from the Legal Design Field*. The Innovative LEDipublishing Company 2021, 72.

käsitysten ajanmukaisuutta.<sup>102</sup> Jotta oikeus kuitenkin voisi uudistua, se tarvitsee kehittämiseensä systeemin ulkopuolelta tulevaa informaatiota ja sen analyttistä tarkastelua. Oikeusmuotoilun voikin ajatella haastavan oikeuden järjestelmän uudistumaan ja ottamaan vaikutteita ympäröivästä yhteiskunnasta, reaali maailmasta, mutta kuitenkin oikeudenmukaisuuden nimissä ja oikeuden systeemin itsenäiseen merkitykseen tukeutuen.<sup>103</sup>

Luhmannin systeemiteorian mukaan oikeus ei ole eriytynyt yhteiskunnasta omaksi erilliseksi systeemikseen, vaan se on *eriytynyt systeemi yhteiskunnassa*.<sup>104</sup> Oikeus katsoo yhteiskuntaa omasta näkökulmastaan, ja luo tuon katseensa kautta yhteiskunnan sisään omanlaisensa ympäristön.<sup>105</sup> Tämä kaleidoskooppimainen kuvaus oikeudesta ja yhteiskunnasta mahdollistaa yhteiskunnan ja sen sisälle muodostuneen oikeuden erottamisen toisistaan, samalla tavalla kuin biologiassa voidaan erotella ekosysteemi (vrt. yhteiskunta) ja yksittäinen eliö (vrt. oikeus) toisistaan erillisiksi tarkastelun kohteiksi.<sup>106</sup> Teorian avulla on siis mahdollista havainnoida oikeutta paitsi oikeuden sisäisestä näkökulmasta, myös systeemin ulkopuolelta, joko koko yhteiskunnan tasolta tai toisen osasysteemin (kuten muotoilun) omaksuman maailmankuvan kautta.<sup>107</sup>

Luhmannin teoriassa oikeus on perusluonteeltaan sosiaalista kommunikaatiota, eli ihmisten keskinäistä tiedonvaihtoa.<sup>108</sup> Kommunikaatio on syytä ymmärtää laajasti, eli sillä tarkoitetaan paitsi puheen tai tekstin kautta tapahtuvaa viestintää, myös mitä tahansa muuta kommunikaatiota, jota toinen ihminen voi tulkita ja ymmärtää tietoisien mieltensä avulla. Näin myös esimerkiksi kuvat tai esineet voivat ilmentää kommunikaatiota.<sup>109</sup> Huomionarvoista ja erikoista on, että Luhmannin mukaan ihmiset psykofyysisinä olentoina eivät kuitenkaan kuulu oikeuden järjestelmään, vaikka ihmisten olemassaolo ja tietoisuus ovatkin oikeuden olemassaolon kannalta perustavanlaatuisesti tärkeitä.<sup>110</sup> Ihmiset kuuluvat oikeuden ulkopuoliseen ympäristöön samalla tavalla kuin muutkin systeemit.<sup>111</sup> Luhmannin mukaan oikeuden on oltava ihmisistä erillinen, jotta ihmiset voivat tarkastella sitä ja viitata siihen

---

102 Näin toteaa ainakin Syrjänen 2013, 276.

103 Vastaavasti Hietanen-Kunwald, Haapio and Toivonen 2021, 86.

104 Syrjänen 2013, 261.

105 Syrjänen 2013, 263.

106 Tällainen erottelu on keskeistä kaikille systeemille lähestymistavoille ja systeemiteorioille, joissa systeemi käsitetään ”osistaan muodostuvaksi kokonaisuudeksi, jossa osat työskentelevät keskenään saavuttaakseen yhteisen tavoitteen”, Buchanan 2019, 86. Huomionarvoista on, että kompleksisuusajattelussa vastaavaa erottelua ei tehdä. Kompleksisuusajattelussa lähdetään siitä, että systeemit ovat niin kietoutuneita toisiinsa, että erottelua ja pilkkomista on jopa mahdotonta tehdä, Puustinen & Jalonen 2020, 50.

107 Tällaista lähestymistapaa voi tosin epäilläkin. Tuorin mukaan oikeuden tutkija on aina kiinni tarkastelemassaan järjestelmässä, eikä voi täysin tavoittaa sosiaalitieteissä omaksettua ulkoisen tarkkailijan objektiivisuutta, Tuori 2002, 285.

108 Luhmann 2004, 84.

109 Erkki Sevänen, Taide Luhmannin järjestelmäteoriassa, teoksessa Janne Jalava, Yhteiskunnan järjestelmät. Niklas Luhmannin ajattelu. Gaudeamus 2013, 240.

110 Luhmann 2004, 84-85.

111 Luhmann 2004, 89.

esimerkiksi vedotessaan ”oikeuksiinsa”. Tämä erillisuus edellyttää, että ihmiset eivät voi suoraan ”luoda” oikeutta, vaan oikeuden on luotava itse itsensä autopoieesin kautta.<sup>112</sup>

Luhmannin abstraktia ajatusta voi havainnollistaa esimerkin avulla. Kuvitellaan, että tietty ihmisryhmä, Ryhmä A, pitää ei-toivottuna käyttäytymistä, johon tietty toinen ihmisryhmä, Ryhmä B, toisinaan sortuu. Ryhmä A haluaisi, että heidän tavoiteltavana pitämänsä käyttäytyminen yleistettäisiin myös Ryhmä B:tä velvoittavaksi säännöksi, joka pakottaisi Ryhmään B kuuluvat jäsenet muuttamaan käytöstään. Tällaista sääntöä ei kuitenkaan voi molempia ryhmiä pakottavasti asettaa eikä soveltaa, ellei ole olemassa kollektiivisesti tunnistettavaa erillistä systeemiä, jolle normatiivisten odotusten luominen ja normien tulkitseminen kuuluu. Ryhmä A voi esittää, että sääntö tulisi asettaa voimaan, tai jopa, että tällainen sääntö on jo olemassa. Säännön voimassaolo, tulkinta ja toimeenpano riippuvat kuitenkin siitä, pitääkö oikeuden systeemi sääntöä ”oikeudenmukaisena”, eli onko sille löydettävissä perusteita ja tukea oikeuden systeemin sisältä.

Kommunikaatio on synnyttänyt yhteiskunnan ja sen osasysteemit, jotka nekin ovat perusluonteeltaan kommunikaatiota. Yhteiskunnan osasysteemejä voi hahmottaa monenlaisia, mutta niistä vakiintuneimpia ovat oikeus, talous, tiede, uskonto, taide ja koulutus.<sup>113</sup> Myös muotoilu voidaan hahmottaa kommunikaatioon perustuvana systeeminä.<sup>114</sup> Yhteiskunnan kehittymisen myötä lisääntynyt kommunikaatio on luonut tarpeen erilaiset kommunikaation muodot toisistaan, ja niille on muodostunut omia spesifejä tehtäviä yhteiskunnassa. Tämän eriytymisen takia osasysteemit eivät lähtökohtaisesti ymmärrä toisiaan: ne katsovat ympäröivää yhteiskuntaa kukin oman erityistehtävänsä kautta ja siksi yhteiskunta näyttääkin jokaisen näkökulmasta erilaiselta. Margaret Haganin vertauskuva oikeudesta ja muotoilusta erivärisinä linsseinä tarkastella maailmaa onkin varsin osuva.<sup>115</sup>

Sosiaalisia systeemejä yhdistää kuitenkin se, että sosiaalisen kommunikaation muotoina samat lainalaisuudet selittävät niiden toimintaa. Luhmannin mukaan kaikki sosiaaliset systeemit syntyvät, uusiutuvat ja vuorovaikuttavat keskenään samalla tavalla.<sup>116</sup> Säilyttääkseen itsensä autopoieettiset systeemit joutuvat jatkuvasti tarkkailemaan ympäristöönsä ja kehittämään vuorovaikutustaan sopeutuakseen siihen paremmin. Kenties hieman paradoksaalisesti, kaikki toisistaan eriytyneet systeemit ovat kuitenkin lopulta yhtä ja samaa yhteiskuntaa, *unitas multiplex*.<sup>117</sup> Siksi myös oikeusmuotoilun merkitystä on hyödyllistä pyrkiä ymmärtämään ilmiön yhteiskunnallisessa kontekstissa.

---

112 Luhmann 2004, 8.

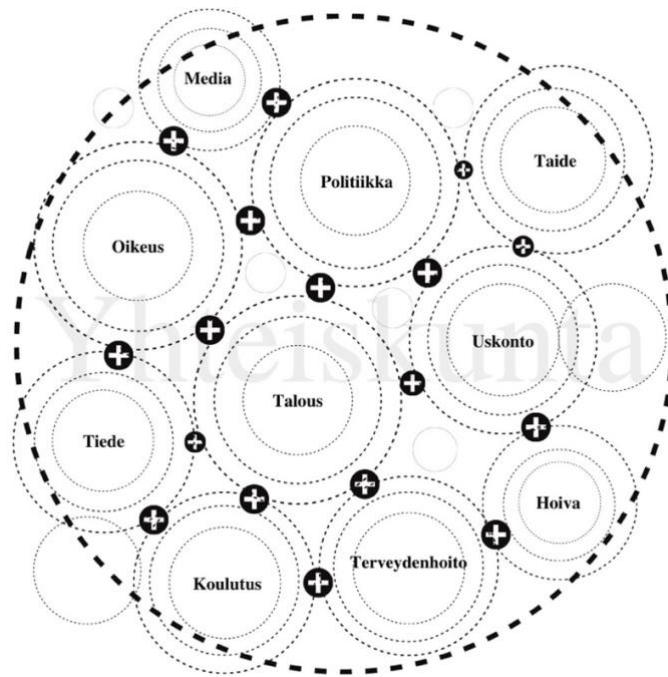
113 Janne Jalava, Systeemiteoreettisen organisaatiokonseption toiminta ja haasteet, teoksessa Yhteiskunnan järjestelmät. Niklas Luhmannin ajattelu. Gaudeamus, 2013b, 110.

114 Aiheesta tarkemmin jäljempänä kappaleessa 5.3.

115 Hagan 2017.

116 Luhmann 2004, 9.

117 Luhmann 1989, 108.



Kuvio 1: Yhteiskunnan osasysteemit.

#### 4.1 Oikeus koodaa binäärissä

Luhmannin mukaan systeemit ovat operatiivisesti sulkeutuneita. Operatiivinen sulkeutuneisuus luo perustan systeemien sisäsyntyiselle autonomialle ja erillisyydelle. Operatiivisen sulkeutuneisuutensa takia systeemit eivät lähtökohtaisesti kykene kommunikoimaan keskenään, sillä niillä ei ole yhteistä jaettua ”kieltä”.<sup>118</sup> Jokainen systeemi kommunikoi vain omalla sisäisellä koodillaan, jota muut systeemit eivät voi käyttää.<sup>119</sup> Esimerkiksi talouden koodi on ”maksu”/”ei maksua”, tieteen koodi ”tosi”/ ”epätosi”. Poliitiikan kommunikaation tunnistaa koodista ”valtaa”/ ”ei valtaa”.<sup>120</sup> Oikeus on puolestaan kommunikaatiota, jossa pyritään ilmaisemaan, onko jokin asia ”lainmukainen”/ ”lainvastainen”<sup>121</sup> (tai laajemmassa merkityksessä ”oikeudenmukainen”/ ”oikeudenvastainen”<sup>122</sup>). Koodi, jolla muotoilun kommunikaation voi erottaa muusta kommunikaatiosta voisi esimerkiksi olla ”toimii”/ ”ei toimi” (tai ”täyttää käyttäjän tarpeet”/ ”ei täytä käyttäjän tarpeita”).<sup>123</sup>

118 Luhmann 2004, 81.

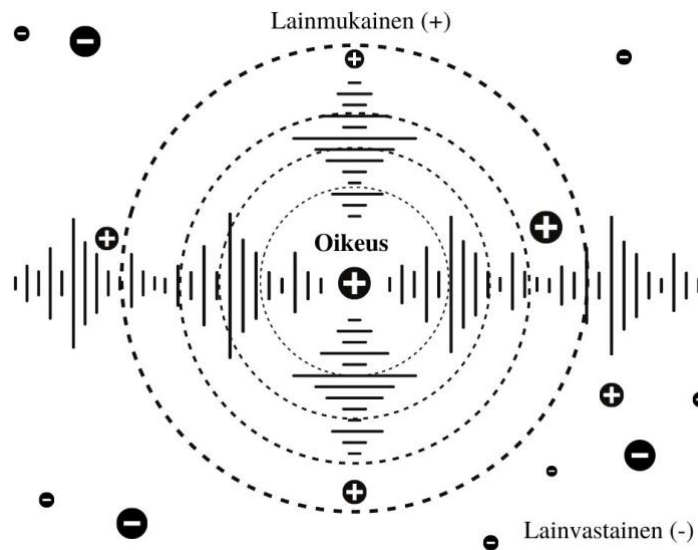
119 Luhmann 1989, 37. Sisäistä koodia voisi verrata geenitietoon, Maturana & Varela 1998, 39. Siinä missä esimerkiksi hiiren geenit koodaavat hiiren solujen muodostumista ja auttavat erottamaan hiiren myyrästä, oikeuden koodi formuloi oikeuden olemusta ja erottaa oikeuden talouden systeemistä.

120 Luhmann 1989, 51, 63, 84.

121 Luhmann 2004, 17.

122 Linna 2016, 15.

123 Ajatusta avataan tarkemmin kappaleessa 5.3.



Kuvio 2: Oikeuden systeemi.

Systeemin ollessa vuorovaikutuksessa toisen systeemin kanssa sen binäärikoodi luokittelee mitkä asiat ympäristöstä kuuluvat systeemiin, eli luovat sitä, ja mitkä eivät. Binäärikoodi siis operoi positiivisilla ja negatiivisilla arvoilla (+/-) eräänlaisen termodynaamisen attraktioperiaatteen mukaan.<sup>124</sup> Tätä mekanismia voisi myös verrata magneettiseen vetovoimaan. Systeemi ”vetää puoleensa” binäärikoodin positiivisia arvoja, jotka varmistavat systeemin autopoiesin jatkumisen. Negatiivinen arvo puolestaan mahdollistaa erottelun tunnistamalla positiivisen.<sup>125</sup> Vastakohtat ovat näin ollen komplementaarisia: se mikä luo systeemin, ei voi samaan aikaan olla olematta systeemissä.<sup>126</sup>

Binäärikoodinsa avulla systeemi paitsi ylläpitää itseään, myös erottaa itsensä muista systeemeistä. Systeemi jättää huomioimatta aineksen, joka ei sovi sen binäärikoodiin, koska sillä ei ole systeemin kannalta merkitystä. Oikeuden järjestelmä ei siis automaattisesti huomioi esimerkiksi taloudellista, tieteellistä tai muotoilullista informaatiota.<sup>127</sup> Oikeudellinen päätöksenteko ei voi lähtökohtaisesti perustua minkään toisen systeemin koodille.<sup>128</sup> Myöskään oikeuden omaa binäärikoodia (”lainmukaista”/ ”lainvastaista”) eivät voi muut systeemit käyttää. Vain oikeuden systeemi voi koodata omalla koodillaan toteuttaessaan yhteiskunnallista tehtäväänsä. Tämä tarkoittaa sitä, että vain oikeuden järjestelmällä on mahdollisuus määritellä sitovasti mitä on kulloinkin pidettävä ”lainmukaisena” tai ”oikeudenmukaisena”. Näin ollen esimerkiksi tulkinta siitä onko jokin teko oikeudenmukainen, kuuluu viime kädessä tuomioistuimille, ei vaikkapa toimittajille tai

124 Luhmann 1989, 36.

125 Linna 2016, 16.

126 Luhmann 1989, 4. Maturana & Varela 1998, 45.

127 Luhmann 2004, 13.

128 Luhmann 1989, 49.

palvelumuotoilijoille.<sup>129</sup> Vastaavalla tavalla oikeuden tehtävänä ei ole määritellä, toimiiko jokin asia käyttäjän näkökulmasta tarkoituksenmukaisella tavalla. Oikeuden koodin avulla on kuitenkin mahdollista määritellä, että esimerkiksi kysymys oikeudellisten palvelujen saavutettavuudesta on ”oikeudenmukaisuuskysymys”, eli voi sellaisena kuulua oikeuden systeemiin.<sup>130</sup>

## 4.2 Oikeuden performanssit ja funktio

Oikeuden kommunikaatio tulee Luhmannin mukaan ymmärtää laajasti. Oikeuden binäärikoodi on vain viesti, jota oikeuden erilaiset apujärjestelmät välittävät. Oikeus voi kommunikoida viestiään esimerkiksi lakikirjan, tuomioistuinten tai oikeustieteen kautta.<sup>131</sup> Nämä apujärjestelmät tekevät oikeuden abstraktista systeemistä näkyvän ja konkreettisen, ja niiden avulla voimme myös hahmottaa systeemin toimintaa.<sup>132</sup> Apujärjestelmät eivät kuitenkaan ole yhtä kuin oikeus, vaan ne ovat eriytyneet hoitamaan omia systeemin sisäisiä tehtäviään samalla tavoin kuin oikeus on eriytynyt hoitamaan tehtävänsä yhteiskunnassa. Luhmannin mukaan oikeuden binäärikoodista on siis erotettava oikeuden *performanssit*, eli oikeuden tavat ilmetä yhteiskunnassa, sekä oikeuden *funktio*, tehtävä, jota oikeus binäärikoodinsa avulla pyrkii yhteiskunnassa edistämään.<sup>133</sup>

Oikeuden performanssien ja funktion erittelemisen on tärkeää myös oikeusmuotoilun merkityksen ymmärtämiseksi. Oikeus autopoieettisena systeeminä ei voi olla minkään toisen systeemin muokattavissa, sillä se luo itse itsensä binäärikoodin avulla. Mikään systeemiin ulkoapäin tuleva ärsyke ei voi määritellä sitä, millaisen lopputuloksen tämä ärsyke saa systeemissä aikaan, sillä systeemin ulkopuoliset koodit eivät ole systeemiä sitovia<sup>134</sup>, kuten edellä on kuvattu. Näin ollen ”oikeutta” autopoieettisena systeeminä ei voi myöskään muotoilla ulkoapäin. Muotoilun kohteena voivat kuitenkin olla oikeuden performanssit, eli tavat ilmetä. Muotoilulla voidaan myös tukea oikeuden funktiota. Muotoilun merkitys oikeuden järjestelmässä avautuukin oikeuden performanssien ja funktion kautta.

Luhmannin mukaan osasysteemit hoitavat tehtävänsä yhteiskunnassa paitsi binäärikoodinsa, myös omien sisäisten apujärjestelmiensä avulla. Binäärikoodin arvot (+/-) eivät yksin kykene määrittelemään onko jokin ”lainmukaista” tai ”oikeudenmukaista”, vaan siihen tarvitaan avuksi systeemin omia sisäisiä ohjelmointeja, välineitä ja organisaatioita.<sup>135</sup> Nämä sisäiset apujärjestelmät vastaavat oikeuden ”performansseista”.

129 Linna 2016, 16.

130 Esimerkki viittaa oikeuden itsemäärittelyyn. Systeemin ulkopuoliset normit eivät ole systeemiä sisäisesti sitovia, mutta systeemi voi itsereferenssinsä kautta tehdä niistä itseään sitovia, Syrjänen 2013, 271.

131 Luhmann 2004, 16.

132 Jalava 2013b, 101.

133 Luhmann 2004, 167.

134 Syrjänen 2013, 270.

135 Luhmann 1989, 45.

Oikeuden ohjelmointeja ovat oikeuden sisäiset normatiiviset ohjeet siitä, miten oikeuden koodia sovelletaan. Ohjelmoinnit auttavat löytämään oikeuden kannalta oikean lopputuloksen.<sup>136</sup> Ohjelmoinnit konkretisoivat, tai operationalisoivat, ne vaatimukset, jotka systeemin täytyy kulloisessakin tilanteessa ja kontekstissa tyydyttää.<sup>137</sup> Ohjelmoinnit koostuvat edelleen erilaisia operatiivisia tehtäviä hoitaman erikoistuneista apuohjelmista. Näitä ovat lait, asetukset, menettelytapasäännöt, oikeuskäytäntö (tuomioistuinten ratkaisut) ja sopimukset. Koska tilanteet ja konteksti muuttuvat, myös ohjelmoinnit muuttuvat ajan kuluessa.<sup>138</sup>

Oikeuden erityinen apuväline on laki. Lain tehtävänä on välittää oikeuden kommunikaatiota.<sup>139</sup> Kommunikaation tulkitsemiseen oikeus on kehittänyt ratkaisuksi juristit ja oikeudenkäynnit.<sup>140</sup> Myös oikeustieteen tehtävänä on auttaa ymmärtämään oikeuden sisältöä tieteen menetelmin, eli sekin on systeemiteorian näkökulmasta tunnistettavissa eräänlaiseksi oikeuden sisäiseksi apujärjestelmäksi.<sup>141</sup>

Tuomioistuinlaitos on oikeuden systeemin sisälle muodostunut organisatorinen apujärjestelmä.<sup>142</sup> Myös se vastaa osaltaan oikeuden koodin välittämisestä tuottamalla tulkintaratkaisuja siitä mitä on kulloinkin pidettävä lainmukaisena tai oikeudenmukaisena.<sup>143</sup> Luhmannin mukaan organisaatioilla on myös itsenäinen asema suhteessa muihin sosiaalisiin systeemeihin. Organisaatiot, kuten tuomioistuimet, voivat siten välittää myös muiden yhteiskunnan osajärjestelmien kuin oikeuden koodia ja kommunikoida rakenteellisten kytkentöjen kautta muiden organisaatioiden kanssa.<sup>144</sup> Nyky-yhteiskunnassa organisaatiot ovat *polyfonisia*, eli ne uusintavat itseään monien eri koodein kautta.<sup>145</sup> Näin ollen on mahdollista ja ymmärrettävää, että esimerkiksi tuomioistuinlaitos voi tehdä toimintaansa koskevia päätöksiä myös taloudellisin perustein, tai jopa muotoilullisin syin. Systeemiteorian mukaan organisaatioiden keskeinen tehtävä on tuottaa päätöksiä, ja ne myös luovat itsensä uudelleen päätösten kautta. Päätökset syntyvät interaktioissa, joita ovat esimerkiksi kokoukset ja istunnot, joissa tehdään organisaation kehitystä sääteleviä päätöksiä.<sup>146</sup>

---

136 Luhmann 2004, 209.

137 Linna 2016, 16.

138 Luhmann 1989, 45.

139 Luhmann 2004, 241; Linna 2016, 14.

140 Vastaavasti Aarnio 1989, 161.

141 Linnanmäki 2020, 192.

142 Tuomioistuinten tuomien tuottamisesta Luhmannilaisessa oikeuden systeemissä Syrjänen 2013, 265.

143 Tuomioistuinten ratkaisujen, erityisesti korkeimman oikeuden ennakkopäätösten asemasta oikeudellisessa tulkinnassa Aarnio 1989, 234.

144 Janne Jalava, Systeemiteoreettisen organisaatiokonseption toiminta ja haasteet, teoksessa Yhteiskunnan järjestelmät. Niklas Luhmannin ajattelu. Gaudeamus 2013, 100.

145 Jalava 2013b, 111.

146 Jalava 2013b, 101-103.

Luhmannin mukaan oikeuden yksinomaisena funktiona on tuottaa yhteiskuntaan ennakoitavuutta luomalla normatiivisia odotuksia.<sup>147</sup> Normatiiviset odotukset, yksinkertaisemmin ilmaistuna normit, kertovat mikä on yhteiskunnassa yleisesti sallittua, kiellettyä tai mitä on tehtävä.<sup>148</sup> Normatiivisten odotusten avulla ihmiset voivat sopeuttaa käyttäytymistään suhteessa muihin ihmisiin ja varautua pettymyksiltä.<sup>149</sup> Toisin sanoen normatiiviset odotukset määrittelevät, mitä ihmisellä on oikeus odottaa tapahtuvaksi. Tulevaisuuden tapahtumat ovat aina jossain määrin epävarmoja sen suhteen, jatkuuko elämä yhtä hyvänä vai huonompana kuin aiemmin, tai jatkuuko se ollenkaan. Luhmannin mukaan tätä epävarmuutta on ihmismielen paljon vaikeampaa sietää, kuin etukäteen tiedossa olevaa pettymyksen mahdollisuutta.<sup>150</sup> Oikeuden tehtävä ennakoitavuuden tuottajana saa tukea myös muista oikeuden funktiota tarkastelevista teorioista, joskin oikeudelle on esitetty niissä muitakin tehtäviä kuin ennakoitavuuden tuottaminen.<sup>151</sup> Nämä muut funktiot, kuten esimerkiksi konfliktien ratkaisu tai ihmisen käyttäytymisen ohjaaminen, ovat Luhmannin systeemiteorian mukaan kuitenkin vain normatiivisten odotusten tuottamiseen tähtäviä apufunktioita, joita voidaan toteuttaa myös muualla kuin oikeuden systeemissä.<sup>152</sup>

Luhmannin mukaan normatiiviset odotukset auttavat ihmisiä tunnistamaan, mitkä odotukset ovat sosiaalisesti hyväksytyjä ja mitkä eivät. Normatiivisten odotusten tuottama ennakoitavuus lisää luottamusta jatkuvuudesta, eli tulevaisuudesta.<sup>153</sup> Luhmannin mukaan oikeus ratkaiseekin osaltaan aikaan liittyvän ongelman.<sup>154</sup> Normatiiviset odotukset ovat sellaisia odotuksia, joista halutaan pitää kollektiivisesti kiinni, vaikka niiden asettamat tavoitteet ja idealit jäisivätkin toisinaan toteutumatta tulevaisuuden nykyhetkessä.<sup>155</sup> Tulevaisuuteen suuntautuva kollektiivinen luottamus mahdollistaa elämisen isoissa, sosiaalisesti monimutkaisissa yhteisöissä, jonka järjestyksen perusta on luottamus yhteisön kykyyn turvata yksilön vapaus myös olosuhteiden mahdollisesti muuttuessa.<sup>156</sup> Normatiivisten odotusten ansiosta uskallamme paremmin luottaa ventovieraaseen kaupantekotilanteessa, ottaa rahaa lainaksi tai mennä lääkärin operoitavaksi, koska tiedämme, että oikeuden järjestelmä turvaa odotuksemme asianmukaisesta kohtelusta, eikä meidän tarvitse käyttää resurssjamme erilaisiin riskiskenaarioihin varautumiseksi.

Moderni neuropsykologia näyttää tukevan Luhmannin näkemystä inhimillisestä tarpeestamme ennakoida tulevaisuutta. Neuropsykologiassa esitetyn teorian mukaan aivojemme

---

147 Oikeuden funktiosta Luhmann 2004, 14, 163.

148 Oikeusnormeista Aarnio 1989, 62.

149 Luhmann 1989, 66.

150 Luhmann 2004, 163.

151 Aihetta on käsitelty mm. Raz 1979, 164; sekä Kelsen 1967, 31.

152 Esimerkiksi konfliktien ratkaisulle on kehittynyt funktioita taloudellisen järjestelmän sisään, Hietanen-Kunwald 2018, 31.

153 Luhmann 1989, 66.

154 Luhmann 2004, 142.

155 Syrjänen 2013, 261; Aarnio 1989, 62-63, 86.

156 Luhmann 1989, 66.

pääasiainen tehtävä on ennakoiminen.<sup>157</sup> Epävarmuuden tila, stressi, kuluttaa paljon energiaa, joten kehomme energiatalouden (*allostaasin*) optimoimiseksi aivomme ovat oppineet ennakoimaan tulevaisuuden tilanteita kuvittelemalla niitä etukäteen.<sup>158</sup> Aivojen luomat ennusteet auttavat välttämään epämieluisia eli stressaavia tilanteita, sekä selviytymään varsinaisista vaaratilanteista.<sup>159</sup> Kenties ennakoimisen tarpeen neuropsykologinen tausta voi selittää myös ihmisyhteisöjen, laajassa mittakaavassa yhteiskuntien, tarvetta luoda kaikkia sitovia normatiivisia odotuksia. Tällöin myös oikeuden voisi ajatella toimivan ihmisbiologian intressissä: normatiivisten odotusten avulla voimme optimoida rajallisia voimavarojamme suhteessa toisiin ihmisiin.<sup>160</sup>

Yksittäisten ihmisaivojen luomia ennusteita ei toki voi sellaisenaan yleistää kaikkia koskeviksi normatiivisiksi odotuksiksi. Aivojen luomat ennusteet ovat subjektiivisia tulkintoja maailmasta, ja perustuvat ihmisen omiin aiempiin kokemuksiin tai yhteisöltä omaksuttuihin uskomuksiin ja kokemustietoon.<sup>161</sup> Tällöin ne ovat myös alttiita vääristymille.<sup>162</sup> Jotta yksilön sisäistämistä kokemussäännöistä voi tulla yhteisöä koskevia normatiivisia odotuksia, tulee niiden olla kollektiivisesti jaettu ja erityisesti oikeuden järjestelmän hyväksymällä tavalla ”lainmukaisia” tai ”oikeudenmukaisia”.<sup>163</sup> Normatiivisen odotuksen muodostumisen kannalta on siis tärkeää, että voimme jossain määrin luottaa myös muilla ihmisillä olevan vastaavanlaisia odotuksia. Tietoisuus muista ihmisistä ja heidän odotuksistaan onkin Luhmannin mukaan sosiaalisten systeemien olemassaolon edellytys.<sup>164</sup>

### 4.3 Systeemien väliset rakenteelliset kytkennät ja resonanssi

Operatiivinen sulkeutuneisuus ei kuitenkaan tarkoita, etteivätkö systeemit voisi silti vaihtaa tietoa keskenään. Systeemien on välttämätöntä saada tietoa ympäristöstään, jotta ne voivat ylläpitää autopoieesia ja sopeuttaa omaa olemassaoloaan muuttuvissa olosuhteissa, eli koordinoida käyttäytymistään.<sup>165</sup> Luhmannin mukaan systeemit ovatkin kognitiivisesti avoimia.<sup>166</sup> Tiedonvaihto tapahtuu systeemin ja ympäristön välille syntyvien kytkentöjen kautta, joita Luhmann esittää olevan kahdenlaisia. Ensinnäkin systeemien välille voi syntyä pitkäkestoisia, jopa pysyviä rakenteellisia kytkentöjä (*structural couplings*).<sup>167</sup> Rakenteelliset

---

157 Neuropsykologi Lisa Feldman Barrettin mukaan aivojen tehtävänä on ennakoida kehon energian tarve ennen varsinaisen tarpeen aktualisoitumista, Lisa Feldman Barrett, *Seven and half lessons about the brain*, Houghton Mifflin Harcourt 2020, 8

158 Feldman Barrett 2020, 7-9, 87.

159 Feldman Barrett 2020, 51. Vastaavasti toteaa myös Norman 2013, 47.

160 Feldman Barrett 2020, 64.

161 Feldman Barrett 2020, 67.

162 Kognitiivisista vinoumista yleisesti mm. Amos Tversky ja Daniel Kahneman, *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*. Daniel Kahnemanin, Paul Slovicin ja Amos Tverskyn toimittama samanniminen teos, Cambridge University Press 1982, 3-20.

163 Myös Aarnio toteaa, että pätevien normien on säänneltävä yhteistä intressiä, Aarnio 1989, 210.

164 Luhmann 2004, 384.

165 Systeemien välisestä kommunikaatiosta Capra and Luisi 2014, 270.

166 Luhmann 2004, 8.

167 Luhmann 2004, 381.

kytkennät ovat syntyneet systeemien elinkaaren aikana niiden törmätessä toisiinsa yhteisessä ympäristössään. Törmäykset ovat pakottaneet systeemit ennakoimaan ja havainnoimaan toisiaan ja kanssakäymisen seurauksena ne ovat oppineet miten toisten järjestelmien kanssa on mahdollista vaihtaa tietoa.<sup>168</sup> Luhmannin mukaan rakenteellisia kytkentöjä esimerkiksi oikeuden ja talouden systeemien välillä ovat sopimus, omistusoikeus ja osakeyhtiö. Lain säätäminen on puolestaan esimerkki oikeuden ja politiikan järjestelmien välille syntyvästä kytkennästä.<sup>169</sup>

Luhmannin mukaan systeemien välille voi syntyä myös hetkellisiä operatiivisia kytkentöjä. Operatiiviset kytkennät syntyvät systeemin ja ympäristön synkronoituessa tilapäisesti jonkin toimenpiteen suorittamista varten. Tällaisia lyhytkestoisia operatiivisia kytkentöjä ovat esimerkiksi laissa säädetyn maksun suorittaminen (”maksu on oikeudenmukaista”), tai poliittisen tahdon toteuttaminen lainsäädäntötoimella (”vallassa oleva näkemys on oikeudenmukainen”).<sup>170</sup> Kun toimenpide on suoritettu, kytkentää ei enää ole.

Systeemien välille syntyvät kytkennät eivät kuitenkaan tarkoita mitään suoraa liityntää systeemien välillä. Systeemit luovat samanaikaisesti välilleen rakennelman, jonka tunnistamiseksi ne käyttävät omaa koodistoaan ja sisäisiä ohjelmiaan. Luhmann kutsuu tätä kytkennän mahdollistavaa tapahtumaa *resonanssiksi*.<sup>171</sup> Jokainen autopoieettinen systeemi voi rakentaa vain omaan systeemiinsä jo kuuluvista elementeistä, itse kehittelemänsä ohjelman mukaisesti. Resonanssi tarkoittaa siis sitä, että kaksi (tai useampi) systeemi koodaa jonkin ympäristössä olevan asian samanaikaisesti omaan systeemiinsä kuuluvaksi. Tämä systeemien asettuminen ”samalle aaltopituudelle” saa aikaan kytkennän ja syntyy rakennelma, joka on molempien systeemien tunnistettavissa ja operoitavissa.<sup>172</sup>

Kytkentöjen kautta systeemi saa tietoa ympäristöstään, mutta voi käsitellä sitä vain oman merkitysjärjestelmänsä mukaisesti yksinkertaistaen, eli redusoiden, sitä itselleen ymmärrettäväksi. Näin systeemi liittää informaation tukemaan omaa jo olemassa olevaa maailmankuvaansa. Luhmann vertaa tätä systeemien rajallista ja vinoutunutta tiedonkäsittelyä ihmisen aistien ja aivojen yhteistyöhön: ihmisen aistit kykenevät havainnoimaan vain rajallisesti erilaisia ärsykeitä, joista aivot muuntavat ihmiselle subjektiivisia merkityksiä ihmisen aikaisempien elämäkokemusten perusteella.<sup>173</sup> Toisaalta juuri informaation redusointi mahdollistaa systeemeille paitsi sopeutumisen myös

---

168 Linna 2016, 17.

169 Luhmann 2004, 381.

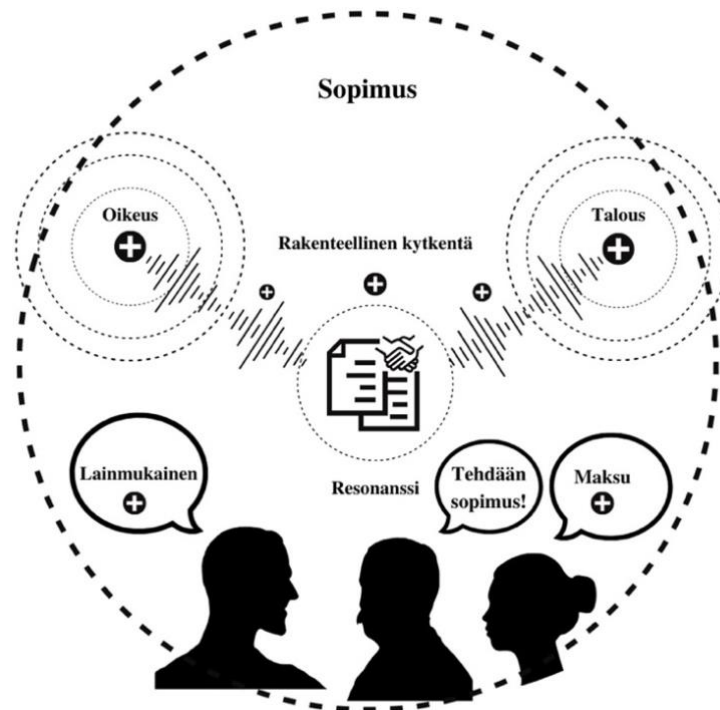
170 Luhmann 2004, 381.

171 Luhmann 1989,15; Linna 2016, 27.

172 Luhmann 2004, 381.

173 Vastaavasti Feldman Barrett 2020, 67.

itsenäisyyden kokemisen suhteessa ympäristöön.<sup>174</sup> Jos redusointia ei tapahtuisi, systeemit eivät enää erottaisi itseään ympäristöstään ja ne hajoaisivatkin sen osaksi.



Kuvio 3: Sopimus rakenteellisena kytkentänä

Oikeuden järjestelmässä laki toimii eräänlaisena todellisuuden redusointivälineenä.<sup>175</sup> Laki pyrkii kuvaamaan todellisuutta oman yksinkertaistetun käsitteemaailmansa avulla, jossa maailma on pelkistetty oikeussubjekteiksi ja heidän oikeustoimikseen. Oikeuden tehtävän, eli ennakoitavien normatiivisten odotusten tuottaminen, ei olisi mahdollista, jos laissa pyrittäisiin kuvaamaan todellisuutta niin monimutkaisena kuin se on. Toisaalta todellisuuden redusointi aiheuttaa myös ongelmia oikeuden tehtävän tosiasiallisen toteutumisen kannalta. Liiallinen pelkistäminen voi vääristää sitä mitä on pidettävä kulloinkin ”lainmukaisena” tai ”lainvastaisena” ja jättää oikeussuojan ulkopuolelle näkökulmia, tarpeita ja olosuhteita, jotka yhteiskunnan tulisi huomioida.<sup>176</sup> Oikeuden pelkistetyn maailmankuvan voi näin ollen ajatella luovan tarpeen tarkastella oikeuden ilmiömaailmaa holististen ja monialaisten menetelmien, kuten systeemiteorian tai muotoilun avulla.

Oikeuksien tosiasiallisen toteutumisen näkökulmasta ongelmallista on etenkin oikeuden tapa pelkistää ihmiset *luonnollisiksi henkilöiksi*, joiden oletetaan *oikeustoimia* tehdessään käyttäytyvän *kohtuullisen huolellisen henkilön tavoin* ja ottavan oma-aloitteisesti selvää

174 Luhmann 2004, 382.

175 Linna 2016, 22.

176 Nedelsky 2011, 161.

esimerkiksi säädösten ja vakioehtoisten sopimustekstien sisällöstä. Esimerkiksi psykologian näkökulmasta tarkasteltuna oikeuden luoma ”keskivertokansalainen” on yksipuolisiin rationaalisuusoletuksiin perustuva stereotyyppinen kuvaus siitä, miten ihmisen tulisi kulloinkin ajatella, tuntea ja käyttäytyä.<sup>177</sup> Todellisuudessa ihmisen mahdollisuus toimia oikeuden olettamalla tavalla riippuu monenlaisista tilannetekijöistä, henkilökohtaisista kyvyistä ja olosuhteista, kuten asemasta suhteessa toisiin toimijoihin.<sup>178</sup> Oikeus, joka luo normatiivisia odotuksia todellisuudesta vieraantuneen ihmiskäsityksen pohjalta, onkin siksi alttiina kritiikille.<sup>179</sup>

## 5 Oikeuden ja muotoilun suhteesta

Luhmannin mukaan ihmiset ovat oikeuden systeemistä erillisiä biologisia ja psyykkisiä systeemejä, jotka kuuluvat oikeuden ympäristöön. Luhmann katsookin, ettei oikeus voi lähtökohtaisesti kommunikoida edes ihmisen kanssa. Ihmiset ja erityisesti ihmisten tietoisuus<sup>180</sup> ovat kuitenkin sosiaalisten systeemien elinehto: kommunikaatioon perustuvat systeemit syntyvät ihmisten kommunikoidessa keskenään.<sup>181</sup> Oikeuden ja ihmisen välinen tiedonvaihto onnistuu kuitenkin niiden välille syntyneen rakenteellisen kytkennän, kielen, ansiosta.<sup>182</sup> Kieli tekee mahdolliseksi jakaa ihmiselle tietoa siitä mikä on ”lainmukaista” tai ”oikeudenmukaista”, esimerkiksi säädetyin lain muodossa tai silloin kun tuomioistuimien perustelee oikeudenkäynnin osapuolille päätöstään. Vastaavasti kielen avulla oikeus voi saada tietoa oikeudelle merkityksellisistä ympäröivän yhteiskunnan tapahtumista ja hyödyntää tietoa oman järjestelmänsä operaatioissa.<sup>183</sup> Onkin katsottu, ettei oikeutta voisi olla olemassa, ellemmme voisi viitata siihen kielen avulla.<sup>184</sup>

Kieli liittyy ihmisen yhteen myös kaikkien muiden yhteiskunnan osasysteemien kanssa. Kieli on mukana oikeuden ja talouden tai vaikkapa oikeuden ja muotoilun välisissä kytkennöissä. Esimerkiksi sopimusta solmittaessa kieli välittää ihmiselle tietoa sekä sopimussuhteeseen liitettävistä oikeuksista ja velvollisuuksista, myös sopijapuolten välille syntyvästä taloudellisen vaihdannan suhteesta.<sup>185</sup> Molemmat järjestelmät kommunikoivat sopimuksen

177 Feldman Barrett 2018, 225. Rationaalisuusikäsitusten kirjosta Leila Haaparanta, Rationaalinen ihminen, teoksessa Vilma Hänninen & Elisa Aaltola, Ihminen kaleidoskoopissa, Ihmiskäsitysten kirjoja tutkimassa, Gaudeamus 2020, 85.

178 Nedelsky 2011, 19.

179 Oikeuden sisäistämien käsitusten vääräksi osoittaminen on toisaalta oikeuden kriittisen tarkastelun ydintä.

Kriittisen oikeuden tutkimuksen ulottuvuuksista Tuori 2002, 310.

180 Luhmann erottelee ihmisen kehon ja psyyken toisistaan. Luhmannin mukaan ihmisen psyykkinen järjestelmä on myös operatiivisesti sulkeutunut, muista systeemeistä erillinen systeeminsä. Nobles and Schiff 2013, 29.

181 Luhmann 2004, 40-41, 382.

182 Luhmann 2004, 90.

183 Linna 2016, 20.

184 Jan Broekman, Communicating Law, teoksessa David Nelken (ed) Law as Communication, Dartmouth Publishing Company 1996, 96.

185 Sopimuksesta oikeuden ja talouden välille muodostuneena rakenteellisena kytkentänä, Hietanen-Kunwald 2018, 36; Linna 2016, 19.

kielen kautta ihmiselle omia koodejaan ja hoitavat yhdessä molempien järjestelmien tunnistaman sopimussuhteen perustamisen. Jos sopimussuhteessa aiheutuu konflikti, molemmat järjestelmät kommunikoivat kielen kautta mikä olisi tarkoituksenmukaisin riidanratkaisutapa.<sup>186</sup> Vastaavasti kieli voi välittää ihmiselle tietoa myös muotoilun keinoista tehdä sopimuksesta osapuolille käytettävämpi, ja sen myötä jopa taloudellisempi tai oikeudenmukaisempi.<sup>187</sup>

Kieli on kehittynyt portiksi toisen ihmisen mieleen ja kokemusmaailmaan, joskin huomionarvoista on, että sen voi nähdä mahdollistavan myös oman itsemme tietoisien tarkkailun.<sup>188</sup> Jotta voimme sanoittaa ja reflektoida kokemuksiamme, tarvitsemme siihen oppimaamme kieltä. Modernissa neuropsykologiassa esitetyn näkemyksen mukaan kieli osallistuu paitsi ajatustemme konstruoimiseen ja ilmaisemiseen, myös tunteidemme ja muiden kehollisten kokemustemme säätelyyn. Sanojen katsotaan aktivoivan aivoissamme niihin liitettyjä assosiativisia merkityksiä, jotka puolestaan kertovat kehon sisäisille järjestelmille, miten niiden tulee tuottaa aiemmin opitun reaktion mukaista kemialla.<sup>189</sup> Siten esimerkiksi negatiivisiksi mielletyt sanat voivat aktivoida kehomme tuottamaan stressihormonia, jotta ymmärtäisimme paeta, hyökätä tai tekeytyä kuolleeksi.<sup>190</sup> Eri sanat voivat kuitenkin tuottaa erilaisia reaktioita eri ihmisille riippuen siitä, minkälaisia mielikuvia he ovat oppineet sanoihin liittämään esimerkiksi omassa kulttuurissaan tai kasvuympäristössään.<sup>191</sup> Siksi ei olekaan yhdentekevää, miten viestimme toisillemme. Ymmärrettävä ja muutoinkin mukavasti muotoiltu viestintä saa todennäköisesti paremman vastaanoton kuin epäystävällinen ja ignorantti kommunikaatio.

Kielen kyky välittää viestiä edellyttää vuorovaikutusta. Voimme tietää toisen ihmisen ajatuksista vasta kun hän on ilmaissut niitä meille puheen, eleen, kirjoituksen tai vaikka piirtämänsä kuvan avulla. Kielellä voidaankin tarkoittaa puhutun kielen lisäksi myös muita ilmaisun tapoja, jotka yhdistyvät semanttiseen merkkijärjestelmään. Kieli on kuitenkin syytä erottaa kommunikaatiosta, jolla autopoieettisten systeemien teoriassa tarkoitetaan

---

186 Hietanen-Kunwald 2018, 37.

187 Aiheesta Stefania Passera and Helena Haapio, Transforming Contracts from Legal Rules to User-Centered Communication Tools: A Human-Information Interaction Challenge. *Communication Design Quarterly*. April 2013, 38-45.

188 Maturanan ja Varelan mukaan kieli osallistuu tietoisuuden luomiseen, Maturana & Varela 1998, 210; ks. vastaavasti myös Capra and Luisi 2014, 272.

189 Paula Niedenthal, Lawrence Barsalou, François Ric and Silvia Krauth-Gruber, Embodiment in the Acquisition and Use of Emotion Knowledge, teoksessa Lisa Feldman Barrett, Paula Niedenthal and Piotr Winkielman (eds), *Emotion and Consciousness*, Guildford Press 2005, 34.

190 Feldman Barrett 2020, 90.

191 Lisa Feldman Barrettin mukaan tunteemme ovatkin osittain kulttuurillista konstruktia, eli yhteisössä opittuja reaktiotapoja reagoimista vaativiin tilanteisiin, Feldman Barrett 2018, 31-33; ks. myös huomioita konstruktivismista Elisa Aaltola ja Vilma Hänninen, Tunteellinen ihminen, teoksessa Vilma Hänninen ja Elisa Aaltola, *Ihminen kaleidoskoopissa. Ihmiskäsitysten kirjoja tutkimassa*, Gaudeamus 2020, 101.

tiedonvaihtoon pyrkivää käyttäytymistä.<sup>192</sup> Systeemit voivat luoda välilleen kielen tapaisen kytkennän voidakseen kommunikoida, mutta kytkentä ei ole sama asia kuin kommunikaatio.<sup>193</sup>

Kieli pyrkii ratkaisemaan kommunikaation ongelman, joskin Luhmannin mukaan se kykenee siihen vain osittain. Kielen kyky välittää toisen ihmisen kokemusmaailmaa on rajallinen. Emme koskaan voi täysin tietää, minkälaisia aikaisempia kokemuksia ja niiden myötä syntyneitä uskomuksia ja käsityksiä hyödyntäen toinen ihminen kielellisiä ilmaisuja tulkitsee, vaikka voimmekin pyrkiä tulemaan niistä tietoisiksi esimerkiksi muotoilun ihmislähtöisten menetelmien avulla. Toisen mieleen ja kehoon on mahdotonta siirtyä. Juuri tätä operatiivinen sulkeutuneisuus kaikessa konkreettisuudessaan tarkoittaa. Luhmannin mukaan kommunikaatio onkin systeemien välisen vuorovaikutuksen perusongelma, jota systeemit pyrkivät ratkaisemaan kehittämällä yhä parempia vuorovaikutuksen tapoja.<sup>194</sup>

### 5.1 Tavoitteena ymmärrettävyys, saavutettavuus ja hyväksyttävyys

Systeemitieteen mukaan on lähtökohtaisesti epätodennäköistä, että toinen ihminen (tai systeemi) ymmärtäisi sen, mitä toinen haluaa tarkoittaa, sillä molemmat tulkitsevat maailmaa omasta operatiivisesti sulkeutuneesta kokemuspäästä ja maailmankuvastaan käsin. Väärinkäsitysten ja suoranaisten konfliktien onkin katsottu johtuvan pohjimmiltaan siitä, että ihmiset olettavat muiden näkevän ja kokevan maailman samalla tavalla kuin he itse.<sup>195</sup> Toisaalta tällaiset ”naiviksi realismiksi”<sup>196</sup> kutsutut olettamat voivat kertoa myös luottamuksesta toisiin ihmisiin. Olettaessamme muiden toimivan samalla tavalla kuin itse toimimme, myös lähtökohtaisesti luotamme heidän toimivan niin.<sup>197</sup> Biologian näkökulmasta tällainen toiminta onkin järkevää: lajin säilymisen kannalta olisi lyhytnäköistä pitää lajitovereita potentiaalisena uhkana.<sup>198</sup>

Myös kommunikaation saavutettavuus ajasta ja paikasta riippumatta on haaste. Puhuttuna kieli on paikallinen ja hetkellinen ilmiö, joka voi tavoittaa vain läsnäolijat. Viestin välittäminen ajasta, paikasta ja vastaanottajasta riippumatta vaatii erilaisia kommunikaation välineitä ollakseen mahdollista. Painetut kirjat ja lehdet, televisio ja radio, sekä viimeisimpänä tietokoneet, internet ja mobiililaitteet pyrkivät kaikki ratkaisemaan tätä tiedon saavutettavuuden haastetta.<sup>199</sup> Välineiden avulla oikeuden systeemi voi ylläpitää myös

192 Maturana and Varela 1998, 208.

193 Maturana and Varela 1998, 211. Esimerkiksi hyönteiset pyrkivät vaihtamaan keskenään tietoa, eli kommunikoimaan, mutta eivät tee sitä kehittämänsä merkkikielen vaan erittämiensä kemikaalien avulla

194 Nobles and Schiff 2013, 28.

195 Perry-Kessaris 2019, 14. Rob Waller toteaa ”Mental models are not universal”, Waller 2021, 11.

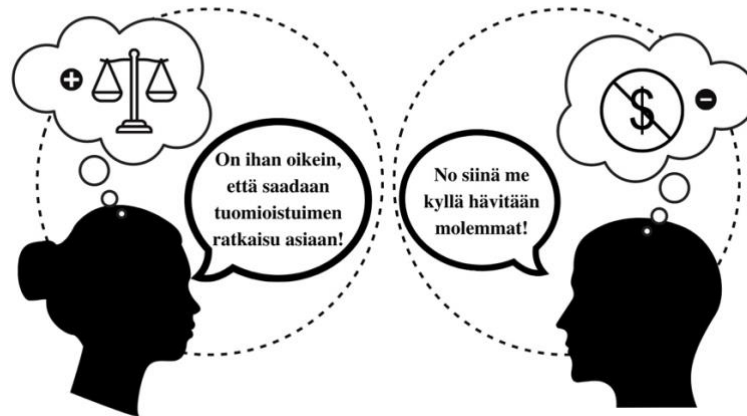
196 Max H. Bazerman & Don A. Moore, *Judgement in Managerial Decision Making*, Wiley 2013, 21.

197 Rutger Bregmanin teorian mukaan juuri uskomus toisten ihmisten pahaan tahtoon on juurisyy ihmiskunnan ongelmiin. Historiasta ja psykologisista tutkimuksista on Bregmanin mukaan löydettävissä lukuisia esimerkkejä siitä, miten ihmiset lähtökohtaisesti haluavat hyvää toisilleen. Rutger Bregman, *Humankind. A Hopeful History*. Little, Brown and Company 2019, 11-13.

198 Feldman Barret 2020, 98.

199 Linna 2016, 14.

omaa jatkuvuuttaan. Kirjallisesti tallennettu normiohje säilyttää paremmin normatiivisen luonteensa, sillä toisin kuin puhuttuna ilmaistut sanat, sitä voidaan paremmalla varmuudella soveltaa myös tulevaisuuden nykyhetkessä, ja sen viesti kykenee tavoittamaan vielä syntymättömiäkin ihmisiä.



Kuvio 4: Systemien välinen kommunikaatio on haaste.

Luhmannin mukaan on lisäksi epätodennäköistä, että kommunikaatio todella muuttaisi vastaanottajan käytöstä, vaikka molemmat edellä mainitut seikat täytyisivätkin. Kielen kautta ilmaistun viestin tulee olla myös vastaanottajan hyväksyttävissä, jotta se todella voisi vaikuttaa vastaanottajan ajatteluun ja käytökseen toivotulla tavalla. Lakia voi pitää yhtenä hyväksyttävyysehdon täyttämiseen pyrkivänä oikeuden välineenä: näin on toimittava, koska laissa on niin sanottu.<sup>200</sup> Myös oikeuden sisäiset tulkintaohjeet pyrkivät samaan tarkoitukseen. Hyväksyttävä lainkäyttö edellyttää, että tuomarin on perusteltava päätöksensä rationaalisesti.<sup>201</sup> Rationaalisuudella tarkoitetaan tällöin ennen kaikkea oikeuden sisäistä rationaalisuutta, eli mm. sitä, että päätökset perustuvat oikeusjärjestelmän sisällä noudatettavaan rationaalisen harkinnan sääntöihin.<sup>202</sup>

Psykologian näkökulmasta oikeuden kommunikaation hyväksyttävyyden voi näyttäytyä monimutkaisempana ja vaikeammin määriteltävänä kysymyksenä - jopa siinä määrin, ettei tässä yhteydessä asiasta esitetä kuin joitakin yleistajuisia huomioita. Vaikka normatiivisten odotusten hyväksyttävyyden voikin yleisesti katsoa perustuvan myös pakkokeinojen uhkaan,

<sup>200</sup> Linna 2016, 14. Huomionarvoista kuitenkin on, että kokemus lain hyväksyttävyydestä perustuu/voi perustua myös pakkokeinojen uhkaan. Voimme kokea lain noudattamisen hyväksyttäväksi, koska noudattamatta jättämisestä mahdollisesti koitua sanktio ei ole hyväksyttävä, Aarnio 1989, 135.

<sup>201</sup> Rationaalisuudella tarkoitetaan tällöin kuitenkin ennen kaikkea oikeuden sisäistä rationaalisuutta, eli esimerkiksi lain noudattamista tai oikeuden järjestelmässä tunnustettujen rationaalisen harkinnan sääntöjen soveltamista, Aarnio 1987, 5.

<sup>202</sup> Rationaalisuuden vaatimuksesta Aarnio 1989, 307.

on normin mukainen toiminta kuitenkin mahdollista vain, jos ihminen voi hyväksyä normin ylipäättään itseään sitovaksi.<sup>203</sup> Hyväksyttävyyden voidaan katsoa edellyttävän, että ihminen kokee oikeudellisen ratkaisun tai toimintaohjeen jollain tavalla mielekkääksi.<sup>204</sup> Esimerkiksi jos normin ja sosiaalisesti hyväksytyyn käytöksen välillä on ristiriita, voi normia olla vaikea hyväksyä.<sup>205</sup> Hyväksyttävyyden toteutuminen voi olla hankalaa myös silloin, jos ihminen kokee oikeuden kommunikaation olevan ristiriidassa hänen perustarpeidensa tai jonkin muun hänen perustavalla tavalla tärkeänä pitämänsä asian kanssa. Yksi ihmisen tärkeimmistä toimintaa ohjaavista psykologista perustarpeista on tarve kyvykkyyden ja itsemääräämiseen kokemiseen.<sup>206</sup> Kääntäen voisikin ajatella, että mitä paremmat mahdollisuudet ihmisellä on vaikuttaa omassa asiassaan, esimerkiksi oikeustoimen osapuolena, sitä hyväksyttävämpänä hän voi kokea oikeuden kommunikaation omalta osaltaan.<sup>207</sup>

## 5.2 Oikeus tunnistaa kommunikaationsa haasteet

Täyttääkseen tehtävänsä normatiivisten odotusten tuottajana oikeuden on kyettävä ratkaisemaan kolme perustavanlaatuisia kommunikaation ongelmaa. Oikeuden kommunikaation on oltava vastaanottajalleen sekä 1) ymmärrettävää, 2) saavutettavaa että 3) hyväksyttävää. Muotoilun näkökulmasta voi todeta, että oikeus on jokseenkin epäonnistunut jokaisella osa-alueella. Käyttäjilleen vaikeaselkoisia, vaikeasti saavutettavissa olevia ja ihmisten arkisista tarpeista ja kokemusmaailmasta vieraantuneita oikeudellisen kommunikaation muotoja ja sisältöjä voi perustellusti pitää esimerkkeinä oikeuden muotoiluratkaisujen toimimattomuudesta. Mitä keinoja oikeudella on parantaa kommunikaatiotaan?

Systeemiteorian näkökulmasta ratkaisun täytyy syntyä rakenteellisten kytkentöjen ja systeemien omien sisäisten operaatioiden kautta. Luhmannin mukaan on mahdollista, että yhteiskunnan osasysteemit voivat ryhtyä tukemaan toisiaan havaitessaan, etteivät ne kykene itse ratkaisemaan kaikkia ongelmiaan.<sup>208</sup> Tällöin osasysteemien välille syntyy rakenteellinen kytkentä. Jokaisen osasysteemin toimintakyky on edellytys muiden osasysteemien ja siis koko yhteiskunnan toiminnalle, joten kullakin osasysteemillä on olemassaolonsa turvaamiseksi

---

203 Aarnio 1989, 135.

204 Psykologian näkökulmasta mielekäs toiminta pyrkii täyttämään jonkin ihmisen perustarpeista Edward Deci and Richard Ryan, The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry* 2000, Vol. 11. No 4. 227-268, 233, 237.

205 Psykologian tutkimuksissa on esimerkiksi havaittu, että ihmiset eivät noudata roskaamiskieltoa, jos he näkevät muiden ihmisten roskaavan, Robert Cialdini, *Crafting Normative Messages to Protect the Environment*. *Current Directions in Psychological Science*, Vol 12, Issue 4, 2003, 105. Ks. Myös Chad Mortensen and Robert Cialdini, *Compliance and Social Psychology*, Oxford Research Encyclopedias. 30 July 2020. Artikkelin julkaistu osoitteessa <https://oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190236557.001.0001/acrefore-9780190236557-e-249>, 1-3.

206 Deci & Ryan 2000, 7.

207 Oikeusmuotoilun yhtenä tavoitteena onkin pidetty oikeudellisten tuotteiden ja palveluiden käyttäjien ”voimaannuttamista”, eli sitä, että käyttäjät voivat kokea kyvykkyyttä oikeudellisten asioidensa hoitamisessa, Hagan 2017.

208 Syrjänen 2013, 264.

intressi paitsi täydentää muiden systeemien operaatioita, myös ottaa vastaan muiden systeemien tuottamaa informaatiota.

Luhmann katsoo, että oikeuden ymmärrettävyys, saavutettavuus ja kyky vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen ovat vaikeuksissa liian monimutkaiseksi muuttuneessa yhteiskunnassamme.<sup>209</sup> Koska oikeus ei kykene ratkaisemaan käytettävyyteensä liittyvää haastetta omilla keinoillaan, sen on kannattavaa ryhtyä yhteistyöhön muiden systeemien, kuten muotoilun, kanssa. Koska oikeus on operatiivisesti sulkeutunut ja voi vain itse luoda itsensä uudelleen, yhteistyö kuitenkin edellyttää, että oikeus on ensin itse tunnistanut kommunikaationsa haasteet ja koodannut ne systeemiinsä ratkaistavaksi. Kuten Luhmann katsoo, oikeus voi koodinsa avulla luokitella myös oman järjestelmänsä sisäisiä elementtejä ”oikeudenmukaiseksi”/”oikeudenvastaiseksi” ja siten luoda itsensä uudelleen.<sup>210</sup> Oikeuden tulisi siten esimerkiksi pitää tietynlaisia kommunikaation muotoja systeemiinsä kuuluvana, ja toisenlaisia sen vastaisena. Oikeuden systeemiin kuuluvien muotoilujen erottelu voisi tapahtua esimerkiksi ohjelmoinnilla ”toimiva” = ”lainmukainen”, ”ei-toimiva” = ”lainvastainen”. Tällainen sisäinen ohjelmointi ohjaisi oikeutta vastaanottamaan tietoa, joka auttaa sitä kehittämään kommunikaatiotaan ja siten ylläpitämään autopoiesiaan.

Oikeuden historiaa ja trendejä tarkastellessa voi toisaalta todeta, että oikeus on jo tunnistanut kommunikaationsa haasteet ja toimivan kommunikaation merkityksen. Haasteet tunnistettuaan oikeus on myös pyrkinyt ratkaisemaan niitä omalla keinovalikoimallaan.<sup>211</sup> Oikeutta on läpi historian pyritty kommunikoimaan mahdollisimman ymmärrettävällä ja saavutettavalla tavalla, kulloinkin käytössä olleiden välineiden avulla. Esimerkiksi ihmiskunnan vanhin tunnettu lakikokoelma, *Hammurabin laki* vuodelta 1760 ennen ajanlaskun alkua, oli hakattu kivipaateen ja sijoitettu julkiselle paikalle oletettavasti juuri lain saavutettavuuden parantamiseksi.<sup>212</sup> Kirjoitetun tekstin lisäksi oikeuden kommunikaation välittämisessä on osattu hyödyntää myös visualisointeja. Esimerkiksi Saksan tärkeimmän keskiaikaisen lakikirjan, *Saxon Mirrorin* vuodelta 1220, on katsottu sisältäneen kuvituksia juuri lakien merkityksen havainnollistamiseksi lukutaidottomalle kansalle.<sup>213</sup> Niin lakitekstejä kuin sopimuksiakin on kirjoitetun kielen keksimisestä lähtien pyritty laatimaan kirjallisessa muodossa, jotta lainsäätäjän tai sopimuksen osapuolten tarkoitus voisi välittyä ajasta ja paikasta riippumatta.<sup>214</sup>

209 Aiheen tarkastelua mm. Doherty 2020, 1.

210 Luhmann 2004, 176.

211 Toisin sanoen kyse on oikeusjärjestelmän sisäisestä fragmentaatiokehityksestä. Ulkopuolelta tulevat ärsykkeet pakottavat systeemin kehittämään sisäisiä toimintojaan, mikä ajaa sisäiseen erikoistumiseen, ks. Linna 2016, 18, sekä Niilo Jääskinen, Eurooppalaistuvan oikeuden oikeusteoreettisia ongelmia, Helsingin yliopisto 2008, 196.

212 Wikipedia-artikkelit, Hammurabin laki, osoitteessa [https://fi.wikipedia.org/wiki/Hammurabin\\_laki](https://fi.wikipedia.org/wiki/Hammurabin_laki), viittauspäivä 24.5.2021.

213 Brunschwig 2021, 192.

214 Aiheesta Marie Potel-Saville, Shaping the law to restore its function? Professional thesis, Master's Degree Innovation By Design. École Nationale Supérieure de la Création Industrielle, January 5, 2020, 35.

Oikeuden kommunikaation kehittämisen yhteys oikeuksien tosiasialliseen toteutumiseen perus- ja ihmisoikeuksien näkökulmasta lienee ymmärretty kuitenkin vasta 1900-luvun loppupuolella, maailmansotien jälkeen alkunsa saaneen perusoikeusajattelun myötä. Oikeuden ymmärrettävyyttä ja saavutettavuutta on ryhdytty edistämään erityisesti erilaisten kansalaisaktivismiin perustuvien liikkeiden ja järjestöjen toimesta. Esimerkiksi angloamerikkalaisissa oikeusjärjestelmissä erilaiset *Plain Language* ja *Access to Justice* -liikkeet ovat lisänneet tietoisuutta ymmärrettävyyden ja saavutettavuuden oikeusvaltiollisesta merkityksestä. *The Free Access to Law* -liikkeen tarkoituksena on ollut 1990-luvun alusta lähtien edistää oikeudellisen tiedon vapaata saavutettavuutta.<sup>215</sup> *World Legal Information Institute* (WLI) vuodelta 2002 olevan Montrealin julistuksen mukaan oikeudellinen tieto on ihmiskunnan yhteistä omaisuutta ja sen tulisi siksi olla kaikille saavutettavissa anonyymisti ja ilman maksua.<sup>216</sup>

Oikeuden kommunikaatiota tarkastelemaan on syntynyt myös muita erilaisia oikeuden sisäisiä apujärjestelmiä, kuten oikeuslingvistiikka ja oikeusinformatiikka. Oikeuslingvistiikka on tieteenala, joka tutkii oikeuskielen kehitystä, sen ominaisuuksia ja käyttöä. Kiinnostuksen oikeuslingvistiseen tutkimukseen voi sanoa alkaneen Ranskassa 1920-luvulla.<sup>217</sup> Sen pyrkimyksenä on kielitieteen menetelmien avulla tutkia mm. oikeudellista terminologiaa, niiden merkityksiä ja oikeudellisten tekstien luettavuutta.<sup>218</sup> Oikeusinformatiikka puolestaan tutkii informaation ja informaatioteknologioiden oikeudellista sääntelyä, mutta myös niiden hyödyntämistä oikeudellisessa työssä. Kiinnostus informaatioteknologian ja juridiikan yhdistelmään alkoi 1940-luvulla tietokoneiden käytön yleistyessä, ja sen merkitys oikeudellisen tutkimuksen alana on vain kasvanut digitalisaation myötä. Oikeusinformatiikka kuuluu siviilioikeuden alaan ja se tarkastelee paitsi kysymyksiä tietojärjestelmien hyödyntämisestä ja automaattisesta päätöksenteosta, myös kysymyksiä oikeudellisen tiedon syntymisestä, kehityksestä ja käytöstä, sekä oikeudellisen tiedon viestinnästä.<sup>219</sup> Sekä oikeuslingvistiikassa että oikeusinformatiikassa voikin nähdä useita yhtymäkohtia oikeusmuotoilun teemoihin.

Michael Dohertyn mukaan oikeudellisen informaation visualisoimiseen keskittyvä visuaalinen oikeus (*Visual Law*) sekä oikeusmuotoilu (*Legal Design*) jatkavat oikeuden saavutettavuutta ja selkokielisyyttä ajavien liikkeiden perinnettä. Doherty myös katsoo, että kukin niistä on kehittynyt edistämään jonkin tietyn oikeuden kommunikaation osa-alueita: 1) Free Access to

---

215 Doherty 2020, 3.

216 The Declaration on Free Access to Law, Montreal 2002, saatavilla osoitteessa <http://www.worldlii.org/worldlii/declaration/>, viittauspäivä 7.5.2021.

217 Haikki Mattila, *Vertaileva oikeuslingvistiikka*, Helsinki: Kauppakaari, Lakimiesliiton kustannus 2002, 11.

218 Heikki Mattila, *Oikeuslingvistiikka*, teoksessa Maarit Niskanen, *Oikeusjärjestys. Osa I. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja sarja C 56*, Bookwell 2011, 104.

219 Ahti Saarenpää, *Oikeusinformatiikka*, teoksessa Urpo Kangas (toim.), *Oikeustiede Suomessa 1900-2000*. WSOY Lakitieto, Helsinki 1998, 211-220.

Law Movement on keskittynyt oikeuden saavutettavuuteen), 2) Plain Language Movement oikeudellisten tekstien luettavuuteen ja 3) visuaalinen oikeus ja oikeusmuotoilu oikeuden ymmärrettävyyteen.<sup>220</sup>

Vaikka visuaalinen oikeus ja oikeusmuotoilu selkeästi pyrkivät samaan oikeuden kommunikaatiota kehittävään tavoitteeseen, on ne kuitenkin syytä erottaa toisistaan. Visuaalinen oikeus on nimensä mukaisesti kiinnostunut tarkastelemaan oikeuden visuaalisen kommunikaation ulottuvuuksia ja mahdollisuuksia.<sup>221</sup> Visuaalista oikeutta tutkineen Colette Brunschwigin mukaan oikeusmuotoilu (legal design) viittaa sekä muotoilun prosessiin, että prosessin myötä syntyviin ratkaisuihin. Oikeusmuotoilu erottaa visuaalisesta oikeudesta siis muotoilun prosessi, jossa määritellään paitsi muotoiltava kohde, myös se kenelle muotoillaan ja miksi.<sup>222</sup> Prosessissa voidaan todeta, että tiedon visualisoiminen on yksi, joskin ei ainoa mahdollinen tapa ratkaista oikeuden kommunikaation haasteita. Näin ollen oikeusmuotoilun soveltamisaluetta on pidettävä laajempaan.

Dohertyn jaottelu muistuttaa Luhmannin kiteytystä systeemien välisistä keskeisistä kommunikaation haasteista, mutta ei huomioi kommunikaation hyväksyttävyyttä. Viestin hyväksyttävyys on paitsi systeemiteorian myös psykologian näkökulmasta yhtä tärkeää oikeuden funktion toteutumiselle kuin ymmärrettävyys ja saavutettavuuskin.<sup>223</sup> Muotoilun poikkitieteellisten ja osallistavien, käyttäjien tosiasiallisia psykologisia tarpeita tunnistamaan pyrkivien lähestymistapojen ja menetelmien voi toisaalta katsoa pyrkivän ymmärrettävyyden ja saavutettavuuden ohella myös hyväksyttävyyden parantamiseen. Ihmisen on helpompaa hyväksyä oikeudellisen ohjeen mukainen toimintatapa tai itseensä kohdistuvat velvoitteet, kun hän voi kokea tarpeidensa tulleen huomioituksi tai voineensa itse vaikuttaa omaan asiaansa.<sup>224</sup> Oikeudellisia ratkaisuja voi pitää toimivampina myös silloin, kun niissä huomioidaan yhteiskunnan muiden yhteiskunnan osajärjestelmien, kuten talouden tai tieteen, tavoitteet ja funktiot. Oikeusmuotoilu voikin ymmärtää ilmiönä, joka pyrkii kokonaisvaltaisemmin kehittämään oikeuden kommunikaatiota, vaikuttaen jokaisella kommunikaation ”kehällä”.

---

220 Doherty 2020, 1.

221 Visuaalisesta oikeudesta Colette Brunschwig, *On Visual Law: Visual Legal Communication Practices and Their Scholarly Exploration*. Erich Schwehofer et al. (eds), *Zeichen und Zauber des Rechts: Festschrift für Friedrich Lachmayer*. Bern: Editions Weblaw 2014, 920.

222 Brunschwig 2021, 209.

223 Ks. edellä alaviitteet 187, 188 ja 189.

224 Vastaavasti Hagan 2017.



Kuvio 5: Oikeuden kommunikaation kehät.

Systeemiteorian näkökulmasta kommunikaation haasteiden tunnistaminen on kuitenkin vasta ensimmäinen askel haasteiden ratkaisemisessa. Ristiriidat oikeuden ja sen ympäristön välisessä kommunikaatiossa vaativat tyydyttäviä ratkaisukeinoja, sillä ratkaisemattomat ristiriidat ovat uhka systeemin autopoieesin jatkumiselle. Oikeudelle tyypillinen tapa ratkaista ongelmia on lakien säätäminen ja niiden tulkinta.<sup>225</sup> Näin oikeus myös uusintaa itseään. Oikeus voi esimerkiksi antaa normatiivisia ohjeita siitä, millaista kommunikaatiota oikeuden performatioissa tulee käyttää, jotta kommunikaatio on ”lainmukaista” tai ”oikeudenmukaista”. Tällaisia ohjeita voidaan havaita eri puolilla lainsäädäntöä esimerkiksi erilaisten juridisten asiakirjojen muotovaatimusten osalta. Esimerkiksi Maakaaren (540/1995) 2 luvun 1 §:n mukaan kiinteistön kauppakirja on pääsääntöisesti tehtävä kirjallisesti, mutta nykyisin myös sähköisen kauppakirjan laatiminen on mahdollista. Lainsäädännöstä on löydettävissä myös tarkempia ohjeistuksia siitä, millaista kieltä oikeudellisen tiedon ilmaisemisessa tulee käyttää. Esimerkiksi EU:n tietosuojasetuksen (EU 2016/679) 7 artiklassa säädetään, että pyyntö henkilötietojen luovuttamiseen on *esitettävä selvästi erillään muista asioista helposti ymmärrettävässä ja saatavilla olevassa muodossa selkeällä ja yksinkertaisella kielellä*.<sup>226</sup> Hallintolain (434/2003) 9 §:ssä puolestaan säädetään, että viranomaisen on käytettävä *asiallista, selkeää ja ymmärrettävää kieltä*.

<sup>225</sup> Linna 2016, 21.

<sup>226</sup> Euroopan parlamentin ja neuvoston asetetus (EU) 2016/679, annettu 27 päivänä huhtikuuta 2016, luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta.

Normatiiviset ohjeet kussakin tilanteessa noudatettavista muoto- ja kielivaatimuksista velvoittavat juristien asiakirjojen tai päätösten laatijoita kiinnittämään huomiota kommunikaationsa tapaan. Juristit, tuomarit ja muut oikeusjärjestelmän kommunikaatiosta vastaavat ovat kuitenkin harvoin ainoita oikeudellisten sisältöjen käyttäjiä. Juristien ja muiden juridiikan alan ammattilaisten tarpeet ohjaavat oikeuden muotoilua eri tavalla kuin esimerkiksi varhaiskasvatuksen ammattilaisten, palvelutalon asukkaiden tai kulutusluottovelallisen nuoren. Juridiikan ammattilaisten kokemusmaailma antaa heille tiedollisen etulyöntiaseman ymmärtää oikeutta ja käyttää oikeuden palveluja, mutta voi myös vääristää käsityksiä siitä mitä tarpeita oikeudellisten palvelujen ja tuotteiden käyttäjillä voi olla.<sup>227</sup>

Myös oikeuden systeemille on lähtökohtaisesti vaikeaa määritellä mikä on ”ymmärrettävää” tai ”saavutettavaa”, sillä se tulkitsee kysymystä lähtökohtaisesti oman systeeminsä näkökulmasta. Oikeuden järjestelmässä ymmärrettävyyden ja saavutettavuuden määrittelemisen kuuluu viimekädessä tuomioistuimille. Tuomioistuinten tulkintakäytäntö luo ja ohjaa oikeusjärjestyksen sisäistä käsitystä siitä, millaiset kommunikaation ratkaisut nauttivat yhteiskunnassa oikeudellista suojaa.<sup>228</sup> Tästä syystä tuomioistuinratkaisut, joissa esimerkiksi sarjakuvan muotoon laaditut sopimukset tunnustetaan juridisesti päteviksi, ovat tehokas tapa tehdä muotoilun oikeudellista merkitystä tiettäväksi oikeuden systeemin sisällä.<sup>229</sup> Esimerkiksi Länsi-Australian korkeimman valitustuomioistuimen (Supreme Court of Appeal for Western Australia) ratkaisun mukaan sopimus voidaan laatia myös visuaalisesti esimerkiksi siten, että sopimuksen kannalta loogiseen järjestykseen asetellut kuvat ilmaisevat osapuolten tahtotilan sopimussuhteessa.<sup>230</sup> Myös Englannin ja Walesin korkeimman markkinaoikeuden (England and Wales High Commercial Court) ratkaisua voi pitää sopimusmuotoilun kannalta merkittävänä. Ratkaisun mukaan muutoin tekstimuodossa laaditun sopimuksen kuvilla ja esimerkeillä on tulkintatilanteessa etusija, sillä osapuolten voidaan katsoa pyrkivän ilmaisemaan niiden avulla erityisen huomionarvioisia seikkoja.<sup>231</sup>

Oikeuden rajoittunutta lähestymistapaa kommunikaationsa haasteisiin voi pitää monella tapaa ongelmallisena, paitsi muotoilun myös muiden tieteenalojen näkökulmasta. Esimerkiksi tiedon ymmärrettävyyden ja saavutettavuuden puutteet näyttäytyvät monimutkaisemmilta ilmiöiltä tarkasteltuna psykologian, käyttäytymistaloustieteen, neurobiologian tai sosiologian tutkimustiedon valossa. Näiden tieteenalojen havainnointiin ja testaamiseen perustuvat tutkimusmenetelmät mahdollistavat objektiivisemmän käsityksen muodostamisen siitä millaista

---

227 Tällaista ajattelun vääristymää kutsutaan psykologiassa nimeltä saavutettavuusharha (availability bias), Kahneman 2011, 131.

228 Syrjänen 2013, 264.

229 Mark Giancaspro, Picture-Perfect or Potentially Perilous? Assessing the Validity of ‘Comic Contracts’. *The Comics Grid: Journal of Comics Scholarship*, 10(1): 7, pp.1-27, 17.

230 *Aintree Holdings Pty Ltd v Ground & Foundation Supports Pty Ltd* [2008] WASCA 225, paragraph 52.

231 *Altera Voyageur Production Limited v Premier Oil E&P UK Ltd*, [2020] EWHC 1891, Paragraph 74.

tiedonkäsittelykykyä ja toimintaa ihmiseltä on kulloinkin realistista odottaa. Ihmisielen ymmärtämisen merkitys on toisaalta jo tunnistettukin esimerkiksi oikeudenkäyntien kehittämisessä. Oikeuspsykologian tutkimuksissa on osoitettu, että oikeudenkäyntien pitkät käsittelyajat heikentävät todistajien kykyä palauttaa mieleen tapahtumia, jotka ovat sattuneet kauan aikaa ennen todistajan kuulemistä.<sup>232</sup> Myös ihmisielen taipumuksen tulkita tilanteita subjektiivisesti, omien tuntemusten ja uskomusten pohjalta, on katsottu heikentävän todistajankertomusten luotettavuutta.<sup>233</sup> Vastaavaa monitieteellistä ja ihmislähtöistä ymmärrystä olisi hyödyllistä soveltaa myös muualla oikeuden järjestelmässä. Jos tunnistamme ihmisyyteen liittyvien realiteettien kyseenalaistavan oikeudenkäynneissä noudatettavien käytäntöjen mielekkyyden, miksemme tunnustaisi samojen ominaisuuksiemme vaikuttavan myös esimerkiksi sopimusehtojen noudattamiseen, oikeushenkilön luottamusasemassa toimimiseen tai tarkoituksenmukaisimman oikeussuojakeinon valintaan?

Oikeuden kommunikaation haasteita tulisikin pyrkiä ratkaisemaan niiden alojen asiantuntijatiedon avulla, jotka ovat erikoistuneet ymmärtämään ihmisen kognitiivisia prosesseja ja sosiaalista käyttäytymistä, sekä ratkomaan kommunikaatioon ja käytettävyyteen liittyviä käytännön haasteita. Luhmannin systeemiteorian näkökulmasta tämä tarkoittaa sitä, että oikeuden on haasteista selvitäkseen otettava vastaan apua muilta yhteiskunnan järjestelmiltä, kuten muotoilulta.

### 5.3 Muotoilu - oma systeeminsä?

Oikeuden ja muotoilun suhteen selittäminen systeemiteorian avulla edellyttää, että muotoilu on nimettävissä joksikin systeemiteorian tunnistamaksi yhteiskunnalliseksi ilmiöksi. Tässä tutkielmassa on lähdetty siitä olettamasta, että myös muotoilu on oma systeeminsä, jonka operaatioita määrittävät samanlaiset lainalaisuudet kuin muidenkin yhteiskunnan osajärjestelmien. Muotoilun määrittelemisen autopoieettiseksi systeemiksi ei kuitenkaan ole ongelmatonta, sillä Luhmannin ajattelussa autopoieettisilta systeemeiltä edellytetään pitkään jatkunutta autonomiaa.<sup>234</sup> Siinä missä talous ja oikeus ovat selvästi tunnistettavia esimerkkejä yhteiskunnan osajärjestelmistä, muotoilua voi pitää tässä suhteessa epävarmempana tapauksena. Muotoilu on silti mahdollista hahmotella kommunikaatioon perustuvaksi autopoieettiseksi systeemiksi, vaikka sen asema ei olisikaan täysin verrattavissa muihin vakiintuneempiin systeemeihin. Kenties muotoilua voisi pitää kompleksisuudesta esiin nousevana, yhteiskunnallista asemaansa vielä hakevana osajärjestelmänä.<sup>235</sup>

<sup>232</sup> Henna Marjosola, Todistajankertomuksen luotettavuus. Henkilötodistelun selvittäminen, vastaanottaminen ja arviointi oikeuspsykologisen tutkimuksen valossa. Oikeustieteellinen väitöskirja. Helsingin yliopisto 2021, 82.

<sup>233</sup> Marjosola 2021, 74-79.

<sup>234</sup> Sevänen 2013, 236.

<sup>235</sup> Muotoilun mahdollisuudet erityisesti monimutkaisten yhteiskunnallisten haasteiden ratkaisemisessa on toisaalta tunnistettu ja muotoilun merkitys on kasvanut eri aloilla koko 2000-luvun. Muotoilun avulla on ryhdytty ratkaisemaan paitsi sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen liittyviä kysymyksiä, myös esimerkiksi opetuksen ja terveydenhuollon

Myös muotoilua voi pitää perusluonteeltaan sosiaalisena.<sup>236</sup> Muotoilu perustuu ihmisten väliseen kommunikaatioon, jossa viestinnän kohteena on muotoiltavan asian toimivuus tai käytettävyys, tai sen kehittäminen toimivammaksi tai käytettävämmäksi.<sup>237</sup> Muotoilu on siis inhimillistä toimintaa, mikä erottaa sen esimerkiksi luonnossa tapahtuvasta orgaanisesta muotoilusta. Luonnossa asiat ovat joko biologisen prosessin tai vaikkapa eroosion muotoilemia, mutta sosiaalisissa systeemeissä muotoilija on aina ihminen, jonka on käytettävä kieltä muotoilun viestin välittämiseksi. Myös muotoilun kohderyhmänä ovat muut ihmiset, ja muotoilua voisikin luonnehtia eräänlaiseksi palvelutoiminnaksi.<sup>238</sup> Muotoilu tavoittelee aina jonkin inhimilliseen tarpeeseen perustuvan käytännön ongelman ratkaisemista<sup>239</sup>, mikä tekee muotoilusta yhteiskunnallisen ilmiön ja siis myös osan yhteiskuntaa.

Muotoilua ei ole tietävästi aiemmin kuvattu Luhmannin systeemiteorian mukaisena autopoieettisena systeeminä. Oikeuden ja muotoilun suhdetta on kuitenkin pyritty selittämään aiemmin Luhmannin systeemiteorian avulla. Joaquín Santuber, Lina Krawietz, Babajide Owoyele sekä Jonathan A. Edelman ovat esittäneet pitkälti Luhmannin systeemiteoriaan perustuvan tulkinnan oikeusmuotoilusta, todeten sen olevan oikeuden järjestelmän uudelleen muotoilua.<sup>240</sup> Kirjoittajat näkevät oikeusmuotoilun verkostona (*network*), joka ilmaisee autopoieettisten systeemien - oikeuden, ihmisen ja luovan prosessin - välille syntyneitä rakenteellista kytkentää (*structural coupling*). Kirjoittajat kuitenkin toteavat hahmotelmansa olevan hieman ristiriidassa Luhmannin systeemiteorian kanssa, joka ei anna ”verkostoille” tai rakenteellisille kytkennöille samanlaista itse itsensä luovan järjestelmän asemaa kuin systeemeille.<sup>241</sup> Muotoilu tulisikin voida tunnistaa itsenäisenä systeeminään, jotta vuorovaikutus ja rakenteellisten kytkentöjen syntyminen oikeuden kanssa olisi systeemiteorian logiikassa mahdollista.

Muotoilua tarkasteltaessa voidaan ainakin havaita useita sellaisia ominaisuuksia, jotka ovat tyypillisiä autopoieettisille systeemeille. Ensinnäkin muotoilu selvästi redusoi eli yksinkertaistaa maailmaa omalla koodillaan. Muotoilun koodi voisi olla esimerkiksi ”toimii” / ”ei toimi” tai ”täyttää käyttäjän tarpeet” / ”ei täytä käyttäjän tarpeita”. Tämä jaottelu muistuttaa myös yhtä taiteelle määriteltyä koodia ”sopiva”/”epäsopiva”.<sup>242</sup> Binäärikoodin positiivinen puoli ”toimii” viittaisi muotoilun avulla syntyvän ratkaisun toivottuun lopputulokseen, siihen, että lopputulos on käyttäjän tarpeiden kannalta hyvin muotoiltu.

---

haasteita. Aiheesta mm. Kate Andrews, *Social Design: Delivering Positive Social Impact*, teoksessa Stickdorn, M. & Schneider, J. *This is Service Design Thinking. Basics - Tools - Cases*. John Wiley & Sons, Inc. 2011, 88-89.

236 ”Design is a core human activity”, Perry-Kessaris 2021, 1.

237 Muotoilun sosiaalisesta luonteesta Nelson & Stolterman 2012, 41-43.

238 Nelson & Stolterman 2012, 41.

239 Norman 2013, 217.

240 Santuber et al. 2019, 50.

241 Santuber et al. 2019, 52.

242 Jalava 2013b, 110.

Vastaavasti ”ei toimi” viittaisi siihen, että muotoilutyö on puutteellinen tai olematon. Näin mitä tahansa asiaa, joka saa reaali maailmassa fyysisen muodon ja jota pyritään käyttämään johonkin tarkoitukseen, voi tulla tarkastelluksi muotoilun kommunikaation kohteena. Huomionarvoista on, että muotoilun ja ei-muotoilun välinen ero myös tuotetaan muotoilussa kohteessa, joka voi periaatteessa olla mitä tahansa, kuten informaatio, tuote tai palvelu.<sup>243</sup>

Koska muotoilu on jatkuva iteratiivinen prosessi, muotoilun ratkaisut voivat kuitenkin olla vain hetkellisiä. Yhdessä tilanteessa toimiva ratkaisu voi muuttua olosuhteiden muutoksen myötä toimimattomaksi, samalla tavalla kuin jokin asia voi aluksi olla yhteiskunnassa ”lainmukainen”, mutta myöhemmin ”lainvastainen”. Mekanismi, joka mahdollistaa muotoilun elämisen ajassa ja paikassa, eli systeemin orgaanisuuden, myös puoltaa näkemystä muotoilusta omana autopoieettisena systeeminään.<sup>244</sup> Tämä tulkinta muistuttaa myös Takashi Iban teoriaa luovuudesta autopoieettisena systeeminä. Iban mukaan luovuus koodaa binääriä ”keksintö”/ ”ei keksintöä” (*discovery/ no discovery*).<sup>245</sup> Iban mukaan keksintö on hetkellinen ilmiö, jolla ei ole kestoja, joten se täytyy toisintaa jatkuvasti luovuuden ylläpitämiseksi.<sup>246</sup> Kuten luovuudella, myöskään muotoilulla ei ole loppua.

Muotoilu on myös järjestäytynyt sisäisesti, autopoieettisille systeemeille tyypillisellä tavalla. Muotoilu on jakautunut esimerkiksi erilaisiin koulukuntiin, joille on ominaista korostaa jonkin tietyn asian muotoilua tai tietynlaista muotoilutekniikkaa. Voidaan puhua esimerkiksi teollisesta muotoilusta, graafisesta muotoilusta, vuorovaikutusten muotoilusta tai sosiaalisten systeemien muotoilusta.<sup>247</sup> Muotoilu on erotettavissa muista systeemeistä myös esimerkiksi omanlaisensa kulttuurin, kuten ajattelu- ja työskentelytapojen ja muotoilun eri sovellutuksiin erikoistuneiden asiantuntijoiden ja heidän tehtävänimikkeidensä (muotoilija, fasilitaattori) perusteella.<sup>248</sup> Siinä missä juristit ratkovat oikeudellisia ongelmia, muotoilijat ovat erikoistuneet ratkaisemaan asioiden käytettävyyteen liittyviä ongelmia. Myös käyttäjät ja asiakkaat ovat muotoilussa keskeisiä toimijoita. Oikeuden näkökulmasta heitä voisi kutsua ”luonnollisiksi henkilöiksi”, mutta asiayhteydestä riippuen myös esimerkiksi ”velallisiksi”, ”asianomistajiksi” tai ”yksityisiksi elinkeinonharjoittajiksi”.

Jotta muotoilu olisi luotettavasti erotettavissa omaksi autopoieettiseksi systeemikseen, sillä on oltava myös jokin erityinen funktio. Funktioksi kelpaa vain sellainen tehtävä, jota muut

243 Vastaavasti taiteen osalta Sevänen 2013, 242.

244 Paitsi että muotoilu sosiaalisena systeeminä on autopoieettinen, se myös muistuttaa autopoieesia: asioiden muodothan syntyvät autopoieesin mekanismin kautta. Ilman muotoa ei voi olla, joten muoto on jotakin perustavanlaatuaista elävien ilmiöiden olemassaololle samalla tavalla kuin autopoieesi.

245 Takashi Iba, An Autopoietic Systems Theory for Creativity. *Procedia. Social and Behavioral Sciences* 2/2010, 6610-6625.

246 Iba 2010, 6617.

247 Muotoiluajattelun koulukunnista mm. Stickdorn & Schneider 2011, 54.

248 Oikeuden ja muotoilun välisistä kulttuurieroista Michael Doherty, The relationship between legal and design cultures: Tension and resolution. Corrales Compagnucci, Marcelo, Haapio, Helena, Hagan, Margaret and Doherty, Michael (eds), *Legal Design: Integrating Business, Design & Legal Thinking with Technology*, Edward Elgar Publishing 2021, 32.

yhteiskunnan systeemit eivät kykene toteuttamaan.<sup>249</sup> Systeemiteorian näkökulmasta yhteiskunta luo omat osasysteeminsä, jotka erikoistuvat hoitamaan jotakin yhteiskunnan kannalta merkityksellistä tehtävää.<sup>250</sup> Muotoilun tulisi siis kyetä palvelemaan yhteiskuntaa vastaavalla tavalla kuin oikeus palvelee tuottamalla ennakoitavuutta. Muotoilun funktion määrittelemiseksi on siis hyödyllistä tarkastella yhteiskuntaa yleisesti ja pohtia mitkä yhteiskunnalliset seikat voivat selittää muotoilun merkityksen kasvua.

Luhmannin mukaan kaikki yhteiskunnan osasysteemit ovat kehittyneet seurauksena yhteiskunnan monimutkaistumisesta.<sup>251</sup> Onkin katsottu, että yhteiskunnan monimutkaistuminen on ajassamme saavuttanut sellaisen kulminaatiopisteen, että systeemien välinen vuorovaikutus tarvitsee tuekseen muotoilun integroivia ja tiedonkäsittelyä optimoivia ja yksinkertaistavia lähestymistapoja.<sup>252</sup> Monimutkaistuva yhteiskunta tarvitsee sisäisen järjestyksensä ylläpitämiseen oikeuden ja talouden järjestelmiä, miksei siis myös muotoilua. Digitalisaation myötä saatavilla olevan tiedon määrä on lisääntynyt eksponentiaalisesti, ja se on johtanut osaltaan myös oikeuden systeemin sisäiseen monimutkaistumiseen.<sup>253</sup> Tiedon prosessoiminen monimutkaisessa yhteiskunnassa on kuitenkin haaste paitsi sosiaalisille systeemeille, ennen kaikkea myös ihmisen mielelle.

Ihmislähtöisen muotoilun (*human centric design*) tarpeen voikin johtaa ihmisen rajalliselle tiedonkäsittelykykyyn ja siitä aiheutuviin käytännön haasteisiin.<sup>254</sup> Psykologia ja käyttäytymistieteet ovat erityisesti 2000-luvun aikana osoittaneet, että usklassinen käsitys ihmisestä lähtökohtaisesti rationaalisenä toimijana on vanhentunut.<sup>255</sup> Ihmisen kyky käsitellä tietoa erityisesti monimutkaisissa ongelmanratkaisutilanteissa on rajoittunutta, ja useimmiten erilaiset sisäistetyt heuristiikat johdattavat päättelyä ns. objektiivisen ja analyyttisen ajattelun sijaan.<sup>256</sup> Käyttäytymistieteelliset oivallukset ovatkin johtaneet erilaisten ihmislähtöisten muotoilutekniikoiden kehittämiseen.<sup>257</sup>

Koska yksikään sosiaalinen systeemi ei ole erikoistunut ratkomaan ihmisten ja systeemien välisen kommunikaation toimivuusongelmia, voisikin ajatella, että muotoilu on ryhtynyt täyttämään tätä tehtävää. Muotoilu voi auttaa toisistaan eriytyneitä systeemejä tunnistamaan

---

249 Luhmann 2004, 167.

250 Luhmann 1989, 107.

251 Luhmann 2004, 5.

252 Buchanan 2019, 86; oikeuden systeemin sisäisestä näkökulmasta vastaavasti Santuber et al. 2019, 42.

253 Santuber et al. 2019, 43.

254 Norman 2013, 47.

255 Zamir and Teichman 2018, 21. Ks. myös Richard Thaler, *Misbehaving. The Making of Behavioural Economics*. Penguin Books 2015, 8.

256 Gilovich, Griffin and Kahneman 1982, 3-20. Aiheesta myös Daniel Kahneman, *Thinking - Fast and Slow*. Penguin Books 2011, 13.

257 Esimerkiksi valintamuotoilussa tai "nudgingissa" pyritään helpottamaan ihmisen päätöksentekoa kuitenkin merkittävästi rajoittamatta ihmisen valinnanvapautta. Nudging -käsitteen määrittelystä, Pelle Hansen and Andreas Jespersen, *Nudge, and the Manipulation of Choice. A Framework for the Responsible Use of the Nudge Approach to Behaviour Change in Public Policy*, *European Journal of Risk Regulation* 1(1), March 2013, 7.

toistensa kommunikaatioista elementtejä, joista ne voisivat itsekin hyötyä. Muotoilun funktiona voisi siten olla *resonanssiyhteyden* luominen eri systeemien välille. Resonanssin avulla systeemit voivat luoda välilleen rakenteellisia tai operatiivisia kytkentöjä ja vaihtaa tietoa keskenään.<sup>258</sup> Myös Santuber et al. ovat katsoneet, että muotoilun tehtävänä on mahdollistaa systeemien välinen tiedonvaihto, jonka avulla systeemit saavat aineksia itsensä strategiseen uudelleen luomiseen.<sup>259</sup> Muotoilun erityisenä tehtävänä ihmismielelle liian monimutkaiseksi muuttuneessa ympäristössä olisi siten avustaa systeemejä törmäämään toisiinsa, jotta ne voisivat oppia toisiltaan ja kehittää kommunikaatiotaan ihmiselle ”toimivammaksi” tai ”käytettävämmäksi”.<sup>260</sup>

Erityisesti muotoilun prosessi voidaan nähdä mekanismina, jossa systeemit strategisesti ”törmäytetään” toisiinsa.<sup>261</sup> Systeemiteorian mukaan systeemit saavat informaatiota autopoieesiinsa törmätessään toisiin systeemeihin yhteisessä ympäristössään ja saadessaan törmäysten kautta ärsykeitä. Systeemien törmäminen on tällöin kuitenkin satunnaista, joskin välttämätöntä ja vääjäämätöntä. Toistuvien kohtaamisten myötä systeemit oppivat miten niiden kannattaa jatkossa menetellä, jotta kohtaaminen toisen systeemin kanssa olisi mielekäs.<sup>262</sup> Ärsykkeet vaativat systeemeiltä reagoimista, jotta autopoieesi voi jatkua. Oppimansa myötä systeemi muotoilee itsensä uudelleen luomalla uudenlaisia ohjelmointeja ja välineitä tai parantelee rakenteellisia kytkentöjään toisten systeemien kanssa. Muotoiluprosessi voi tarjota systeemien kehittämiseen luonnollisen törmäämisen kaltaisen, mutta rajatun ja strategisen oppimisympäristön. Muotoilun lopputulosten integroituminen eri järjestelmiin on lopulta kuitenkin kiinni systeemeistä itsestään, eikä sitä voi hallita ulkopuolelta. Systeemit muuttuvat ennen pitkää, mutta hitaasti, useiden toistojen kautta.<sup>263</sup> Oikeutta ei siis voi mikään toinen systeemi muuttaa, mutta muiden systeemien kanssa jaettujen rakenteellisten kytkentöjen kautta oikeudelle on mahdollista välittää tiedoksi, miten se voisi toteuttaa itseään toimivammin.

## 6 Mitä oikeusmuotoilu on?

Tutkielman aiheena on ollut selvittää Luhmannin systeemiteorian avulla mistä oikeusmuotoilussa on kyse. Lyhyenä ja kenties melko ilmeisenä vastauksena voidaan todeta, että oikeusmuotoilun tehtävänä on parantaa oikeuden kommunikaation toimivuutta. Edellä

---

258 Luhmann 1989, 15.

259 Santuber et al. 2019, 50-52.

260 Myös Don Norman katsoo, että muotoilun tehtävänä on parantaa kommunikaatiota tai vuorovaikutusta eri asioiden ja ihmisen, käyttäjän, välillä, Norman 2013, 67.

261 Muotoilun kielessä myös toisinaan puhutaan ”törmäyttämisestä”, kun halutaan kuvata erilaisten kokemusmaailmojen kohtaamisesta muotoilun prosessin aikana. Aiheesta Chris Risdon and Patrick Quattlebaum, *Orchestrating Experiences*. Collaborative Design for Complexity. Rosenfeld Media 2018, 152.

262 Luhmann 1989, 17.

263 Linna 2016, 17.

tehty tarkastelu osoittaa, että kysymys oikeuden kommunikaation kehittämisestä on kuitenkin syvällisempi ja moniulotteisempi ilmiö kuin mitä tiivistetty vastaus antaa ymmärtää. Oikeuden tehtävänä on tuottaa yhteiskuntaan normatiivisia odotuksia, mitä funktiota oikeus toteuttaa koodaamalla ympäristöstään saamia ärsykeitä ”lainmukaisiksi” tai ”oikeudenmukaisiksi”. Jotta normatiiviset odotukset todella vaikuttavat yhteiskunnassa ihmisten käyttäytymistä ohjaavasti, niiden tulee välittyä ihmisille riittävän ymmärrettävästi ja saavutettavasti, sekä olla sisällöllisesti hyväksyttäviä. Koska tiedonkäsittely yhä monimutkaisemmaksi muuttuvassa yhteiskunnassa tuottaa ongelmia sekä oikeuden systeemille että ihmisen mielelle, tarvitsevat molemmat järjestelmät avukseen muotoilun poikkitieteellisiä, ihmislähtöisiä ja ratkaisukeskeisiä menetelmiä. Muotoilun tehtävänä on avustaa resonanssin eli yhteyden syntymisessä erityisesti oikeuden ja ihmismielen, mutta myös oikeuden ja muiden systeemien välille. Yhteyden kautta systeemit saavat tietoa omien kommunikaatiotapojensa kehittämiseksi. Muotoilun koodi ”toimiva” tai ”täyttää käyttäjän tarpeet” auttaa määrittelemään onko kehittämistyössä onnistuttu, eli onko kyseessä muotoiluksi tunnistettava ratkaisu.

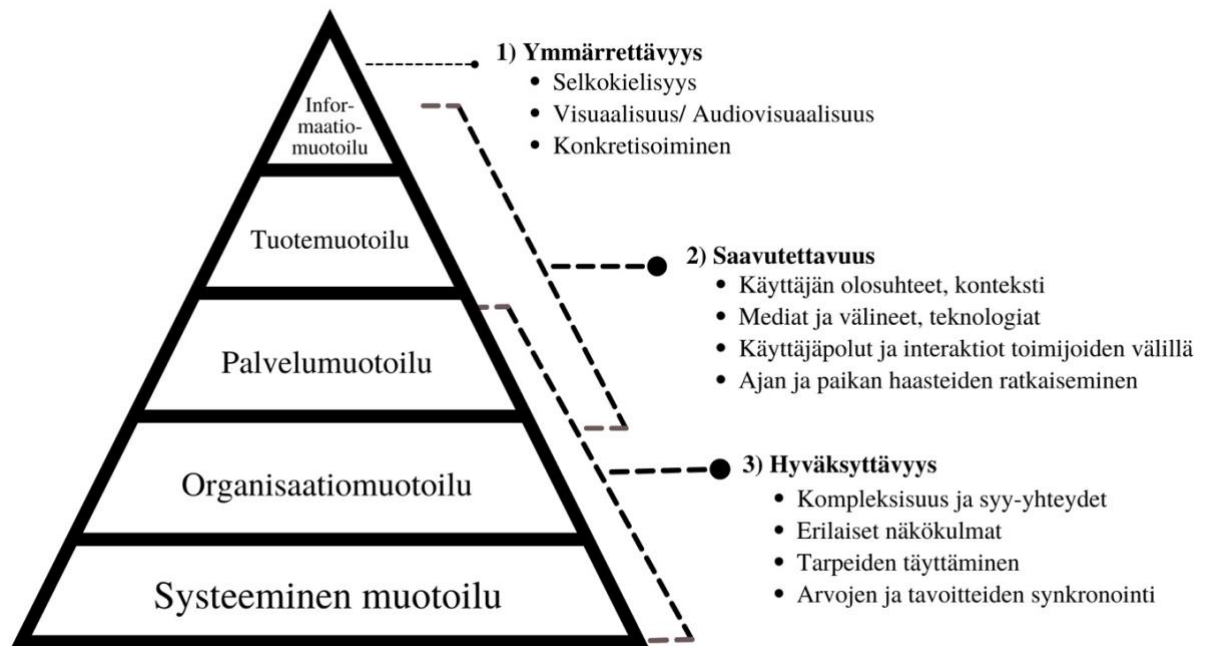
Oikeusmuotoilussa muotoilun kohteena ei ole ”oikeus”, sillä autopoieettisena systeeminä se on ulkoisen vaikuttamisen ulottumattomissa ja voi vain itse luoda itsensä. Muotoilun kohteena voivat kuitenkin olla oikeuden performatiot, eli oikeuden tavat ilmetä yhteiskunnassa esimerkiksi normien, tulkintasääntöjen, oikeudellisten tekstien, palvelujen ja oikeudellisten menettelytapojen muodossa. Niiden kautta oikeus tulee näkyväksi ja konkreettiseksi, joten vain niitä kehittämällä oikeudesta voidaan tehdä vielä näkyvämpää ja konkreettisempää. Monet oikeuden operaatioista toteutuvat muiden systeemien kanssa jaettujen rakenteellisten tai operatiivisten kytkentöjen kautta. Myös ne voivat olla muotoilun kohteena. Esimerkiksi sopimukset muodostavat rakenteellisen kytkennän oikeuden ja talouden systeemien välille, ja sopimuksia muotoilemalla voidaan edistää molempien systeemien funktioiden toteutumista.<sup>264</sup>

Muotoiluratkaisua voi pitää toimivana, kun ratkaisu on samanaikaisesti sekä ymmärrettävä, saavutettava että hyväksyttävä. Ymmärrettävyys, saavutettavuus ja hyväksyttävyys ovat kuitenkin monitulkintaisia käsitteitä, joiden täyttymisen edellytyksiä on arvioitava tapauskohtaisesti ja erityisesti oikeusmuotoiluratkaisujen tosiasiallisten käyttäjien näkökulmasta. Juridiikan asiantuntijat eivät siten ole parhaita tahoja määrittelemään, millaiset asiat tukevat ihmisen optimaalista tiedonkäsittelyä ja päätöksentekoa. Muotoilun eri osa-alueet myös pyrkivät ratkaisemaan kommunikaation haasteita eri tavoin ja erilaisista näkökulmista. Esimerkiksi informaatiomuotoilun, graafisen suunnittelun ja visualisoinnin voidaan katsoa pyrkivän juuri tiedon ymmärrettävyyden parantamiseen<sup>265</sup>, kun taas teollisen

264 Hietanen-Kunwald, Haapio and Toivonen 2021, 84.

265 Informaatiomuotoilusta Jakob Schneider, *Graphic Design: Providing Visual Explanation*, teoksessa Stickdorn & Schneider (eds). *This is Service Design Thinking. Basics - Tools - Cases*. John Wiley & Sons, Inc. 2011, 68.

muotoilun ja palvelumuotoilun avulla voidaan parantaa tiedon oikea-aikaista saavutettavuutta<sup>266</sup>. Muotoilun systeemisten lähestymistapojen, kuten organisaatiomuotoilun tai systeemien muotoilun avulla voidaan puolestaan edistää välitettävän tiedon sisällöllistä hyväksyttävyyttä paitsi käyttäjän tarpeiden, myös ratkaistavassa haasteessa yhdistyvien erilaisten systeemisten intressien näkökulmasta.<sup>267</sup>



Kuvio 6: Oikeusmuotoilun osa-alueet Margaret Haganin (2017) pyramidimallia mukailten.

Oikeusmuotoilun alueita voidaan tyypitellä esimerkiksi alun perin Margaret Haganin kuvaaman pyramidimallin avulla.<sup>268</sup> Pyramidi kuvaa muotoilun ratkaistavana olevien ongelmien kompleksisuuden tasojen vaihtelua. Mitä alemmalle tasolle pyramidissa liikutaan, sitä monimutkaisemmiksi ja vaikeammaksi muotoilun haasteet muuttuvat.<sup>269</sup> Tällöin myös haasteen ratkaiseminen edellyttää useampien tahojen yhteistyötä ja suurempia resursseja: enemmän tietoa, enemmän työtä ja enemmän aikaa. Mitä monimutkaisemman haasteen ratkaisemisesta on kyse, toisaalta sitä merkittävämpiä voivat olla myös ratkaisun positiiviset vaikutukset yhteiskuntaan. Pyramidimalli auttaa havainnollistamaan myös millaisia muotoilullisia näkökulmia ymmärrettävyyden, saavutettavuuden ja hyväksyttävyyden lisääminen edellyttää. Koska jokaisen kriteerin tulee ideaalitulanteessa täytyä

<sup>266</sup> Satu Miettinen, *Product Design: Developing Products with Service Applications*, teoksessa Stickdorn & Schneider (eds). *This is Service Design Thinking. Basics - Tools - Cases*. John Wiley & Sons, Inc, 2011, 56.

<sup>267</sup> Andrews 2011, s.88; Perry-Kessaris 2019, s.10; sekä Simon Clatworthy, *Interaction Design: Services as a Series of Interaction*, teoksessa Stickdorn & Schneider (eds). *This is Service Design Thinking. Basics - Tools - Cases*. John Wiley & Sons, Inc, 2011, 80-87.

<sup>268</sup> Hagan 2017. Muista tavoista jaotella oikeudellisen muotoilun osa-alueita ks. mm. Brunshwig 2021, 210, sekä Kohlmeier and Klemola 2021, 73.

<sup>269</sup> Hagan 2017.

samanaikaisesti, on myös muotoilun ratkaisun kehittämisessä pyrittävä hyödyntämään muotoilupyramidin kaikkia tasoja.

### 6.1 Ymmärrettäviä normatiivisia odotuksia

Oikeuden tehtävänä on tuottaa yhteiskuntaan normatiivisia odotuksia, jotta ihmiset voivat ennakoida millainen käyttäytyminen on hyväksyttävää ja siten sopeuttaa omaa käyttäytymistään näihin odotuksiin. Jotta normiohjetta voi noudattaa, ihmisen tulee kuitenkin ensin ymmärtää sen sisältö. Normatiivinen viesti tulee siis välittää jollakin sellaisella tavalla, joka resonoi ihmisen kognitiivisen järjestelmän kanssa. Ihmisen aivot hyödyntävät kokonaisvaltaisesti eri aistien kautta tulevaa informaatiota.<sup>270</sup> Näköaistimme on tehokas tiedon välittäjä. Näkemämme asiat varastoituvat kuvina muistiimme, ja muisti palauttaa aiemman näkökokemuksen mieleemme, kun näemme asian uudelleen.<sup>271</sup> Kieli edesauttaa muistijäljen syntymistä, sillä se mahdollistaa kuvan tulkinnan liittämällä siihen muita muistamisen arvoisia asioita, erityisesti onko kyseessä positiivinen, negatiivinen vai neutraali asia ja millaista reaktiota aistiärsyke siis mahdollisesti edellyttää.<sup>272</sup> Näin myös pelkkä sanallinen viesti voi aktivoida mieleemme tallentuneita kuvia ja kokemuksia ja saada aikaan kehollisia reaktioita.<sup>273</sup> Lakiteksti, sopimus tai vaikka tuomioistuimen ratkaisu perusteluineen eivät toisaalta eroa tässä suhteessa muista tekstilajeista: kaikki kirjallinen viestintä vaikuttaa mieleemme ja sitä kautta jopa kehoomme, vaikkamme sitä aina itse huomaisikaan.

Näköaisti ei kuitenkaan yksin vastaa kokemuksiemme luomisesta. Myös kuulo-, haju-, maku- ja tuntoaistit välittävät aivoillemme tärkeitä viestejä, joiden avulla pyrimme optimoimaan toimintaamme.<sup>274</sup> Näkökokemukseen voi myös usein kytkeytyä muiden aistien kautta saatua tietoa. Samanaikaisesti koetut asiat usein ”nivoutuvat yhteen”, eli assosioituvat.<sup>275</sup> Näin ollen myös yhden asian muistaminen voi aktivoida muut siihen liittämämme muistijäljet. Esimerkiksi nähdessämme koiran (tai pelkästään sanan ”koira”) voimme samalla hetkellä muistaa miltä koiran haukunta kuulostaa tai miten pehmeältä turkki tuntuu silitettäessä. Viestin välittäminen vastaanottajalle voikin olla sitä tehokkaampaa, mitä paremmin eri aistien kautta varastoitua tietoa osataan hyödyntää asian konkretisoimisessa.

Informaatiomuotoilu on erikoistunut tiedon esittämiseen helposti omaksuttavalla tavalla. Oikeuden kontekstissa informaatiomuotoilu voi tarkoittaa etenkin oikeudellisten tekstien, sopimusten ja muiden asiakirjojen muotoilua.<sup>276</sup> Informaatiomuotoilun tavoitteena on tällöin

270 Feldman Barrett 2020, 51.

271 Niedenthal et al. 2005, 37; ks. muistin aktivoimisesta muotoiluratkaisuissa Norman 2013, 92.

272 Feldman Barrett 2020, 66.

273 Feldman Barrett 2020, 93.

274 Aistien ja aivojen yhteistyöstä kokemusten luomisessa Feldman Barrett 2018, 83.

275 ”Neurons that wire together, fire together”, Feldman Barrett 2020, 51, 33, 116.

276 Hagan 2017.

viestien välittäminen siten, että käyttäjä voi konkreettisesti sisäistää mitä häneltä odotetaan tai millaista toimintaa hän voi odottaa muilta osapuolilta.<sup>277</sup> Oikeudellisen viestin muotoileminen ymmärrettäväksi voi tarkoittaa etenkin tekstin selkokielisyyden parantamista. Huomionarvoista on, että myös kirjoitettu juridinen teksti sellaisenaan on *verbo-visuaalista*, eli hyödyntää kykyämme muistaa aikaisempia kokemuksiamme.<sup>278</sup> Jotta tekstiä voisi ymmärtää, tulee sanavalintojen siis aktivoida mieleemme tallentuneita mielekkäitä assosiaatioita.

Ymmärrettävyyttä voidaan parantaa myös visuaalisten elementtien, kuten kuvien tai grafiikoiden avulla.<sup>279</sup> Tiedon omaksumista voidaan helpottaa myös sommittelemalla tekstejä ja visuaalisia elementtejä siten, että lukijan on helppo kiinnittää huomiota itsensä kannalta keskeiseen sisältöön ja omaksua tietoa intuitiivisesti.<sup>280</sup> Kuvien ja visuaalisten elementtien hyödyntämisessä on kuitenkin muistettava, että sanojen lailla kuvia voidaan tulkita katsojan taustasta riippuen eri tavoin.<sup>281</sup> Mitä monimutkaisempaa asiaa kuvien kautta halutaan viestiä, sitä tarkemmin on selvitettävä vaikkapa erilaisten ilmeiden, värien tai kuvien ilmaisemien sosiaalisten suhteiden saamia merkityksiä erilaisissa kulttuureissa ja konteksteissa.<sup>282</sup>

Ymmärrettävyyttä voidaan parantaa myös käyttämällä kuvan lisäksi ääntä.<sup>283</sup> Ääni toimii esimerkiksi erityisen tehokkaana tapana varoittaa ihmistä riskeistä (vrt. ambulanssin hälytysääni tai petoeläimen karjaisu), mutta tukee myös oppimisessa (äänen assosioiminen seuraamukseen, esim. koulun kellon ääni) tai turvallisen tunnelman luomisessa (vrt. rentouttava musiikki).<sup>284</sup> Tekstimuodossa ilmaistuun viestiin verrattuna ääni on tehokas tapa viestiä asioita, sillä se yhdistää ärsykkeen kuuloaistin kautta suoraan kuulijansa hermostoon. Oikeudellisessa kontekstissa ääntä voi hyödyntää esimerkiksi audiovisuaalisissa juridisissa ohjeissa tai älysovimuksissa.<sup>285</sup>

---

277 Vastaavasti mm. Perry-Kessaris 2019, 10.

278 Brunswick 2014, 901.

279 Berger-Walliser, Barton & Haapio 2017, 31; Stefania Passera, Flowcharts, Swimlanes, and Timelines: Alternatives to Prose in Communicating Legal-Bureaucratic Instructions to Civil Servants. *Journal of Business and Technical Communication* 32, 2018, 229; Helena Haapio and Margaret Hagan, Design Patterns for Contracts, teoksessa Erich Schweighofer et al. (eds). *Networks. Proceedings of the 19th International Legal Informatics Symposium IRIS 2016*. Wein: Osterreichische Computer Gesellschaft OCG/books@ocg.at, 382-383.

280 Waller 2021, 21.

281 Norman 2013, 122.

282 Aiheesta Anthony Atkinson and Ralph Adolphs, Visual Emotion Perception. Mechanisms and Processes, teoksessa Lisa Feldman Barrett, Paula Niedenthal and Piotr Winkielman (eds). *Emotion and Consciousness*. Guildford Press 2005, 155.

283 Norman 2013, 95.

284 Michael Owen, Drew Rendall and Jo-Anne Bachorowski, Conscious and Unconscious Emotion in Nonlinguistic Vocal Communication, teoksessa Lisa Feldman Barrett, Paula Niedenthal and Piotr Winkielman (eds). *Emotion and Consciousness*. Guildford Press 2005, 189.

285 Älysovimuksista Marcelo Corrales Compagnucci, Mark Fenwick and Helena Haapio, Digital Technology, Future Lawyers and the Computable Contract Designer of Tomorrow, *Research Handbook on Contract Design*, Edward Elgar Publishing, 2021 (julkaistaan kirjana 2022), saatavilla osoitteessa [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=3908370](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3908370), 10.

Mitä useampaa ihmisen aistia tiedon välittämisessä hyödynnetään, sitä tehokkaammin käyttäjä voi aktivoida muistiinsa tallentunutta tietoa ja sitä tarkemmin muodostaa käsityksen havaittavasta kohteesta.<sup>286</sup> Vaikka multisensoristen tiedonvälitystapojen hyödyntäminen oikeuden käytännöissä kuulostaakin tieteisutopialta, voi esimerkiksi 3D-virtuaalitodellisuuksien hyödyntäminen oikeudenhoidossa olla pian arkipäivää. Teknologisten viestintävälineiden kehittyessä ja erilaisten virtuaalitodellisuuksien yleistyessä on mahdollista, että esimerkiksi juridiset sopimukset laaditaan tulevaisuudessa paperin ja kynän sijasta metaversumissa sijaitsevan multisensorisen alustan avulla.<sup>287</sup> Myös esimerkiksi digitaalisten 3D-mallien on katsottu mahdollistavan todistelun esittämisen oikeudenkäynnissä tavalla, joka parantaa näytön havaitsemista ja tulkintaa.<sup>288</sup> Siinä missä esimerkiksi valokuva tai television ruutu rajaavat tarkastelun kohteen kehyksensä sisään ja voivat siten vääristää kokonaisuuden tulkintaa, 3D-mallit ja virtuaalitodellisuudet voivat tuoda havaitsijan ulottuville kohteen lisäksi myös sen kontekstin.

Muotoiluajattelussa etusijalla olevat käyttäjän tarpeet standardisoivat sen mitä olosuhteita vasten tiedon ymmärrettävyyttä tulee arvioida.<sup>289</sup> Ymmärrettävyyttä on siis arvioitava kulloisessakin tilanteessa kyseessä olevan käyttäjän tarpeiden ja toimintaedellytysten näkökulmasta, ei sen perusteella mitä yleisesti voidaan pitää ymmärrettävänä tai mitä tekstin tai ohjeen laatija pitää ymmärrettävänä.<sup>290</sup> Ymmärrettävä informaatio voi tarkoittaa esimerkiksi lapsille, ikäihmisille tai vieraskielisille erilaisia asioita kuin juristikoulutuksen saaneille henkilöille. Käyttäjän luku- ja kielitaito, koulutustausta, kulttuuriset odotukset ja yleinen elämäkokemus määrittävät hänen kykyään etsiä relevanttia tietoa ja sen tulkintaa oikeaa kontekstia vasten.<sup>291</sup> Käyttäjän tarpeita voidaan selvittää esimerkiksi haastatteleamalla potentiaalisia loppukäyttäjiä ja testaamalla prototyyppien avulla, miten he tulkitsevat erilaisia tekstejä ja kuvia.<sup>292</sup> Digitalisaation myötä ymmärrettävyyden käsite on myös saanut uusia ulottuvuuksia. Yhä enenevässä määrin juridisia tekstejä käyttää ihmisen ohella koneäly, jonka on kyettävä lukemaan oikeuden koodia omalla kielellään.<sup>293</sup>

## 6.2 Yhdenvertaisesti saavutettavia oikeudellisia tuotteita ja palveluita

Tavoittaakseen käyttäjänsä tulee oikeudellisen kommunikaation olla asianmukaisesti saavutettavissa. Saavutettavuutta voidaan toteuttaa etenkin erilaisten tuotteiden ja

---

286 Norman 2013, 95.

287 Multisensorisen tiedonvälityksen mahdollisuuksista Colette Brunschwig, *Law is Not or Must Not Be Just Verbal and Visual in the 21st Century: Toward Multisensory Law*. Dan Jerker B. Svantesson & Stanley Greenstein (eds) *Internationalisation of Law in the Digital Information Society: Nordic Yearbook of Law and Informatics 2010-2012*, 2013, 232-233.

288 Neal Feigenson and Christina Spiesel, *Law on Display. The Digital Transformation of Legal Persuasion and Judgement*, New York University Press 2009, 78.

289 Norman 2013, 8.

290 Berger-Walliser, Barton & Haapio 2017, 12.

291 Waller 2021, 5.

292 Kohlmeier and Klemola 2021, 147.

293 Compagnucci, Fenwick and Haapio 2021, 10.

tietojärjestelmien, mutta myös palvelujen avulla. Erityisesti erilaiset digitaaliset viestintävälineet ovat kehittyneet helpottamaan tiedon saavutettavuutta ajasta ja paikasta riippumatta. Muotoilun osa-alueista erityisesti tuotesuunnittelun ja palvelumuotoilun menetelmien voidaan katsoa pyrkivän tiedon saavutettavuuden parantamiseen.

Tuotteella tarkoitetaan tyypillisesti jotakin konkreettista esinettä tai hyödykettä, jota käytetään johonkin tiettyyn tai jopa useampaan eri käyttötarkoitukseen. Tuotteiden muotoilussa tavoitteena on edistää eri käyttötarkoitusten toteutumista mahdollisimman optimaalisella tavalla.<sup>294</sup> Oikeudellisessa kontekstissa tuotteiden tehtävänä on tyypillisesti välittää juridista tietoa. Oikeudellisia tuotteita voivat olla esimerkiksi juridiset asiakirjat, kuten sopimukset, mutta myös esimerkiksi digitaaliset käyttöjärjestelmät.<sup>295</sup> Myös juridisilla tuotteilla voi olla useita erilaisia käyttötarkoituksia. Esimerkiksi sopimuksia ei laadita pelkästään juridisiin riskeihin varautumiseksi, vaan myös taloudellisissa intresseissä osapuolten yhteisen tahtotilan ja sopimussuhteessa noudatettavien käytäntöjen kommunikoimiseksi.<sup>296</sup> Mitä selkeämmin ja ymmärrettävämmiin sopimus kommunikoi osapuolten kesken noudatettavia ehtoja, sitä todennäköisemmin sopimussuhteessa vältytään väärinymmärryksistä johtuvilta sopimusrikkomuksilta ja riidoilta.<sup>297</sup>

Uudet digitaaliset ratkaisut mahdollistavat sopimusten laatimisen ja niiden hallinnan aiempaa tehokkaammin ja saavutettavammin. Esimerkiksi älysopimus (*smart contract*) voi olla upotettuna koodina vaihdon kohteena olevassa tuotteessa tai vaihdon mahdollistavassa välineessä.<sup>298</sup> Tällainen lohkoketju-teknologiaa (*blockchain*) hyödyntävä älysopimus myös mahdollistaa sopimuksen ehtojen välittömän täytäntöönpanon esimerkiksi sopimusrikkomustilanteessa. Esimerkiksi jos ostaja jättää maksamatta tuotteen hinnasta sovitun osamaksuerän, tuote voi maksulaiminlyönnin seurauksena rajoittaa ostajan mahdollisuutta käyttää tuotetta kokonaan tai osittain.<sup>299</sup> Myös tekoälyn (*artificial intelligence*) eri sovellutusten on arvioitu mullistavan oikeudellisen tiedonvälityksen. Tekoälyn avulla on mahdollista esimerkiksi hakea ja analysoida oikeudellista tietoa aiempaa tehokkaammin (vrt. asiakirjojen manuaalinen käsittely), käydä juridisia neuvotteluja ajasta ja paikasta riippumatta ja jopa tehdä oikeudellisia päätöksiä.<sup>300</sup> Teknologiaa hyödyntävien oikeudellisten tuotteiden suunnittelu ja käyttö on synnyttänyt oman oikeusteknologiaksi

---

294 Norman 2013, 241.

295 Brunschwig 2021, 212.

296 Anna Hurmerinta-Haanpää, The Many functions of contracts: How companies use contracts in interorganizational exchange relations, Oikeustieteellinen väitöskirja, Turun yliopisto 2021, 77.

297 Aiheesta Berger-Walliser, Barton & Haapio 2017, 23; sekä Stefania Passera & Helena Haapio, Transforming Contracts from Legal Rules to User-Centered Communication Tools: A Human-Information Interaction Challenge, Communication Design Quarterly, April 2013, 39.

298 Compagnucci, Fenwick and Haapio 2021, 3-5.

299 Compagnucci, Fenwick and Haapio 2021, 4.

300 Luis Ackermann, Artificial Intelligence and Advanced Legal Systems, teoksessa Michele DeStefano & Guenther Dobrauz, New Suits. Appetite for Disruption in the Legal World, Stämpfli Verlag AG Bern 2019, 485.

(*Legal Tech*) kutsutun alansa.<sup>301</sup> Teknologian hyödyntämistä oikeudellisen tiedon välittämisessä on tutkittu myös yleisemmin oikeusinformatiikassa.<sup>302</sup>

Erityisesti teknologisten tuotteiden suunnittelu edellyttää sekä tuotteen sisäisten ominaisuuksien, kuten tietoarkkitehtuurin ja ohjelmointien, että ulkoisten ominaisuuksien, eli käyttäjärajapinnan, muotoilua tiedon saavutettavuuden kontekstisidonnaiset vaatimukset huomioiden.<sup>303</sup> Käyttäjien henkilökohtaiset teknologia-aidot ja heidän olosuhteistaan johtuvat mahdollisuudet käyttää teknologisia apuvälineitä voivat asettaa rajoitteita digitaalisessa muodossa ilmaistun tiedon saavutettavuudelle. Myös tiedon saavutettavuuden parantaminen edellyttää siis syvällistä ymmärrystä käyttäjien tosiasiallisista tarpeista. Jokainen väline myös paitsi mahdollistaa eri asioita eri ihmisille, myös rajoittaa eri ihmisiä eri tavoin. Esimerkiksi mobiilisovellus voi olla ikäihmisille hankalasti saavutettavissa, kun taas paperiset lomakkeet eivät välttämättä saavuta nuorempia käyttäjäryhmiä. Ratkaisun kehittäminen edellyttääkin eri käyttäjäryhmien tunnistamista ja heidän tarpeidensa selvittämistä, sekä tuotteiden testaamista erilaisten käyttäjien kanssa. Testien kautta voidaan saada tietoa paitsi saavutettavuuden keskeisistä ongelmakohtista, myös käyttäjien muista tarpeista.<sup>304</sup>

Saavutettavuuden haasteita on mahdollista selvittää erityisesti palvelumuotoilun menetelmien avulla. Palvelumuotoilun yleisenä tavoitteena on luoda käyttäjälle mahdollisimman sujuva palvelukokemus. Teknologisen kehityksen hälventäessä perinteistä jakoa tuotteiden ja palveluiden välillä, yhä useampi käytännön ratkaisu yhdistää sekä välineitä että niihin liitettyjä tai niiden mahdollistamia palveluja. Modernissa palvelukeskeisessä liiketoiminta-ajattelussa katsotaankin, että asiakkaalle tuleva arvo ei sisälly tuotteisiin vaan tuotteen mahdollistamaan palvelukseen.<sup>305</sup> Muotoilun menetelmien avulla on mahdollista paitsi selvittää mitä asioita ihmiset arvostavat, myös tuottaa näitä arvoja käytännön ratkaisujen avulla.<sup>306</sup>

Käyttäjän tarpeita voi selvittää esimerkiksi hahmottelemalla kehittämisen kohteena olevan palvelun tai tuotteen käyttäjäkokemuksen käyttäjäpolkuna eri vaiheineen.<sup>307</sup> Esimerkiksi oikeudenkäynti voidaan kuvata prosessina, joka koostuu käyttäjän ja muiden oikeudenkäynnin eri osapuolten (kuten asianosaiset, oikeudenkäyntiavustajat ja tuomioistuimen työntekijät) välisistä interaktioista oikeudenkäynnin aikana. Näihin interaktioihin voivat ihmisten ohella osallistua myös erilaiset käyttöjärjestelmät. Käyttäjäpolku auttaa hahmottamaan mitä

---

301 Perry-Kessaris 2019, 12.

302 Brunschwig 2021, 213.

303 Norman 2013, 257.

304 Waller 2020, 19.

305 Stephen Vargo & Robert Ludch, Evolving to a New Dominant Logic for Marketing, *Journal of Marketing*, Vol. 68. January 2004, 7.

306 Jokke Eljala ja Anne Luoto, Muotoillen matkaan arvonluomisen maailmaan, teoksessa Satu Miettinen (toim.), *Muotoilujattelu, Teknologiateollisuus ry* 2019, 77.

307 Stickdorn & Schneider 2011, 32.

toimenpiteitä osapuolten tulee prosessin missäkin vaiheessa tehdä ja millaista tietoa he tarvitsevat tehtävistä suoriutuakseen, sekä millaiset tekniset tai muut käytännön ratkaisut voisivat tukea oikea-aikaista ja tehokasta tiedonkulkua.<sup>308</sup>

### 6.3 Rationaalisesti hyväksyttäviä ratkaisuja

Kommunikaation onnistumisen kolmesta peruselementistä hyväksyttävyyttä voi perustellusti pitää kaikista vaikeimpana toteutettavana. Jotta oikeuden kommunikaatio onnistuu ohjaamaan ihmisten käyttäytymistä normatiivisten odotusten avulla, ihmisten tulee pitää niitä hyväksyttävinä. Hyväksyttävyyden arvioiminen on kuitenkin moniulotteinen filosofinen tehtävä, johon tuskin löytyy yhdeltäkään tieteenalalta tyhjentävää vastausta. Kuten systeemiteoriassa esitetään, yhteiskunta koostuu monenlaisista kommunikaatioon perustuvista järjestelmistä, joista jokainen pitää oman olemassaolonsa takia hieman erilaisia asioita hyväksyttävinä. Esimerkiksi mitä oikeudenjärjestelmässä pidetään hyväksyttävänä, on oltava ”lainmukaista”, kun taas talouden järjestelmässä hyväksyttävyys rinnastuu maksun saantiin. Ihmisen psyykelle hyväksyttävyys voi merkitä esimerkiksi yksilön mahdollisuutta vaikuttaa omaan asiaansa.<sup>309</sup> Muotoilun näkökulmasta hyväksyttävyysskriteeri puolestaan täytyy, kun jokin ”toimii” tai ”täyttää käyttäjän tarpeet”. Jokainen systeemi tulkitsee hyväksyttävyyttä siis oman binääriskoodinsa mukaan. Tämä mekanismi luo yhteiskuntaan lisääntyvää monimutkaisuutta, uusia tarpeita ja niiden keskinäisiä jänniteitä.<sup>310</sup> Onko toisistaan merkittävästi poikkeavien intressien yhteensovittaminen edes muotoilun keinoin mahdollista?

Systeemisen muotoilun näkökulmasta erilaisten systeemien ja niiden operaatioiden, sekä systeemien välisten kytkentöjen ja ilmiöiden syy-yhteyksien tunnistaminen on kuitenkin edellytys muotoilun ratkaisujen toimivuudelle.<sup>311</sup> Vaikka muotoilun avulla voidaan myöskin haastaa eri systeemien omaksumia käsityksiä todellisuudesta ja kyseenalaistaa niiden tarkoituksenmukaisuus ”toimivuuden” näkökulmasta, voivat systeemien sisäiset arvot toisaalta myös toimia käytännössä välttämättöminä arviointikriteereinä sille mitä on pidettävä kulloinkin toimivana, järkevänä ja kohtuullisena. Toisin sanoen ne auttavat muotoilun ratkaisun rakentamisessa. Sama pätee oikeuden kommunikaation muotoilussa. Oikeuden ollessa kompleksisella tavalla kiinni yhteiskunnassa, on muotoilun onnistuttava sovittamaan oikeuden funktion kanssa yhteen myös muiden systeemien funktioita ja operaatioita.<sup>312</sup> Toisinaan muut funktiot voi olla perusteltua myös asettaa etusijalle.<sup>313</sup> Systeemisen muotoilun tasolla onkin olennaista ymmärtää miten muut systeemit reagoivat tai tulkitsevat oikeuden ilmiömaailmassa esiintyviä asioita, jotta voidaan tunnistaa mistä

308 Kohlmeier and Klemola 2021, 122-123.

309 Hyväksyttävyyden vaatimuksesta tarkemmin edellä kappaleessa 5.1.

310 Luhmann 1989, 11.

311 Nelson and Stolterman 2012, 57.

312 Santuber et al. 2019, 51.

313 Hietanen-Kunwald, Haapio and Toivonen 2021, 79.

systemien väliset jännitteet syntyvät ja miten niiden aiheuttamia ongelmia voisi parhaiten ratkaista.

Esimerkiksi oikeudenkäyntiin liittyy talouden systeemin näkökulmista toisenlaisia intressejä ja tavoitteita kuin oikeuden systeemillä. Siinä missä oikeuden systeemi pyrkii varmistamaan, että oikeudenkäynti ja sen lopputulos noudattavat oikeusjärjestelmän sisäistä rationaalisuutta, eli ovat ”lainmukaisia”, talouden näkökulmasta voi olla kannattavinta jopa välttää koko oikeudenkäynti (erityisesti jos oikeudenkäynnin lopputulos on ”ei maksua”).<sup>314</sup> Ihmisen mieli voi myös olla hyväksymättä oikeudenkäyntiä tai sen lopputulosta, jos ihminen kokee, että oikeudenkäynti on jollakin tavalla ristiriidassa hänen perustarpeidensa kanssa. Ihminen voi esimerkiksi kokea, ettei hän ole saanut vaikuttaa riittävästi oikeudenkäynnin kulkuun, tai ettei hänen kokemuksiaan ole riittävästi huomioitu asian ratkaisussa. Tästä syystä osapuoli voi pitää oikeudenkäyntiä ”epäoikeudenmukaisena”, vaikka systeemisestä näkökulmasta tarkasteltuna kyse olisikin ristiriidasta eri systemien intressien välillä.

Tutkielmassa aiemmin omaksutun systeemiteoreettisen tulkinnan mukaan muotoilu pitää hyväksyttävänä toimivuutta, tarkemmin ottaen sitä, resonoivatko eri systeemit keskenään.<sup>315</sup> Muotoilun poikkitieteellisen, divergenttiä ja konvergenttiä ajattelua yhdistelevän prosessin voikin ajatella tarjoavan mahdollisuuden ymmärtää paitsi käyttäjän tarpeita, myös eri systemien intressejä ja toimintamekaniikkaa. Systemistä ymmärrystä voi kehittää hyödyntämällä esimerkiksi brittiläisen Design Councilin tuplatimanttimallin mukaista muotoiluprosessia.<sup>316</sup> Sen ensimmäisessä tutkimisvaiheessa pyritään tunnistamaan ja määrittelemään ratkaistavana olevan muotoiluhaasteen kannalta keskeiset toimijat ja organisaatiot sekä heidän edustamansa sosiaaliset systeemit operaatioineen. Jos kyseessä on esimerkiksi sopimuksen muotoilu, tarkasteltavia systeemeitä voivat olla talous ja oikeus. Tutkimisvaiheessa on olennaista muodostaa ymmärrys paitsi eri systemien sisäisistä maailmoista (mikrotaso), myös miltä systemien väliset syy-yhteydet näyttävät kokonaisuuden kannalta (makrotaso).<sup>317</sup>

---

314 Hietanen-Kunwald, Haapio & Toivonen 2021, 79-80.

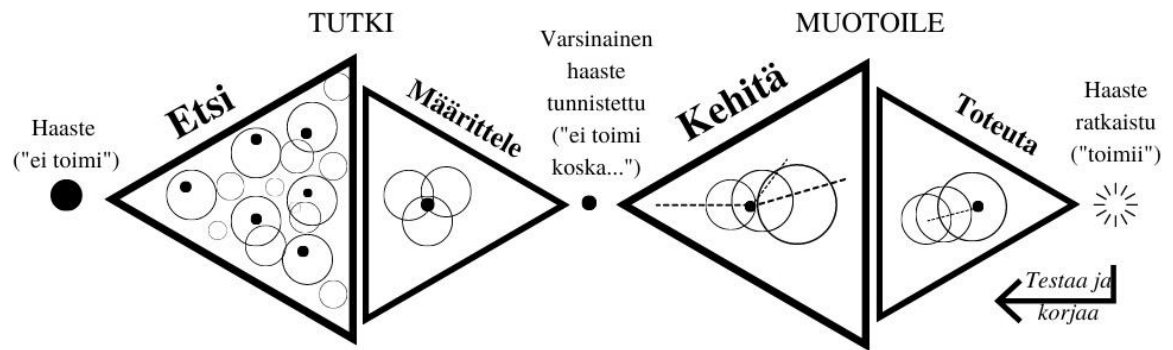
315 Ks. edellä kappaleessa 5.1.

316 Design Council 2019. What is the framework for innovation? Design Council's evolved Double Diamond. Verkkojulkaisu. Viitattu 1.11.2021. <https://www.designcouncil.org.uk/news-opinion/what-framework-innovation-design-councils-evolved-double-diamond>.

317 Design Council 2021. Beyond Net Zero. A Systemic Design Approach.

Verkkojulkaisu. Viitattu 23.11.2021.

<https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/Beyond%20Net%20Zero%20-%20A%20Systemic%20Design%20Approach.pdf>, 45.



Kuvio 7: Systeminen muotoiluprosessi Double Diamond -mallia<sup>318</sup> mukailten.

Prosessin varsinaisessa muotoiluvaiheessa etsitään ratkaisuja, jotka toimivat kaikissa systeemeissä. Esimerkiksi toimiva sopimusmuotoiluratkaisu edellyttää talouden näkökulmasta, että sopimus on taloudellisesti kannattava (tai ei ainakaan aiheuta tappioriskiä). Oikeuden näkökulmasta ratkaisun on oltava ”lainmukainen” tai ”oikeudenmukainen”. Ihmisen psyyken näkökulmasta toimiva ratkaisu pyrkii huomioimaan käyttäjän kognitiiviset tai emotionaaliset tarpeet. Tämä voi tarkoittaa käytännössä esimerkiksi tiedon ymmärtämistä tukevien viestintätapojen hyödyntämistä.<sup>319</sup>

Sovellettaessa muotoilua oikeudellisten ongelmien ennaltaehkäisyssä ja ratkaisemisessa on tärkeää, että muotoilun ratkaisut ovat linjassa sen kanssa mitä oikeuden järjestelmässä on pidettävä hyväksyttävänä. On selvää, että oikeusmuotoilun ratkaisut eivät voi olla ”lainvastaisia” tai ”oikeudenvastaisia”. Kysymys oikeuden järjestelmän mukaisesta hyväksyttävyydestä ulottuu kuitenkin lain noudattamista laajemmalle. Oikeusmuotoilun ratkaisuja kehitettäessä on ymmärrettävä, miten oikeuden systeemi toimii ja kehitettävä ratkaisuja, jotka toimivat yhteen oikeuden sisäisen rationaalisuuden kanssa.<sup>320</sup> Esimerkiksi sopimusta muotoiltaessa on huomioitava, että mahdollisen sopimusriidan eskaloituessa on osapuolilla oltava jokin riidanratkaisutapa, jonka lopputulos on juridisesti täytäntöön pantavissa molempia osapuolia sitovasti. Myös esimerkiksi oikeudellisia prosesseja kehitettäessä on huomioitava prosessien perimmäiset oikeudelliset tavoitteet (esim. velkojen saneeraaminen tai lapsen edun turvaaminen), toimivaltaiset tahot juridisine velvoitteineen (esim. selvittäjä tai lastenvalvoja) ja prosessissa noudatettavat oikeudelliset periaatteet (esim. velkojen yhdenvertaisuus tai lapsen oikeus tulla kuulluksi).<sup>321</sup>

318 Design Council 2019. What is the framework for innovation? Design Council's evolved Double Diamond. Verkkojulkaisu. Viitattu 1.11.2021. <https://www.designcouncil.org.uk/news-opinion/what-framework-innovation-design-councils-evolved-double-diamond>.

319 Aihetta on käsitelty edellä kappaleessa 6.1.

320 Hietanen-Kunwald, Haapio and Toivonen 2021, 85.

321 Vastaavasti Giorgia Vulcano, The Legal by Design Framework. Verkkojulkaisu kirjoittajan LinkedIn-sivuilla. Viitatuspäivä 23.11.2021. [https://www.linkedin.com/posts/giorgiavulcano\\_legal-by-design-framework-final-activity-6762063249665089536-i36g/](https://www.linkedin.com/posts/giorgiavulcano_legal-by-design-framework-final-activity-6762063249665089536-i36g/).

Oikeusmuotoilun soveltamisen kannalta kiinnostava kysymys on, miten oikeudelliset tulkintaperiaatteet voisivat soveltua oikeusmuotoilun lopputuloksen ”hyväksyttävyyden” arvioimiseen. Erilaisia analogioita voi ainakin hahmotella. Kuten laintulkinnassa, myös oikeusmuotoilussa on kyse oikeuden kommunikaation välittämisestä. Systeemiteoreettisen tulkinnan mukaan oikeusmuotoilu ja laintulkinta pyrkivät samaan tavoitteeseen, oikeuden kommunikaation ymmärtämiseen ja ymmärrettäväksi tekemiseen.<sup>322</sup> Molemmat pyrkivät myös tukemaan oikeudellisessa ongelmanratkaisussa, sikäli kun Legal Design Alliancen määritelmän mukaan oikeusmuotoilulla voidaan nähdä tällaisia tavoitteita.<sup>323</sup> Oikeusmuotoilua ja laintulkintaa yhdistää myös samankaltainen prosessiajattelu, jossa lopputuloksen hyväksyttävyyden (eli laintulkinnassa ”lainmukaisuus” ja muotoilussa ”toimivuus”) on seurausta ymmärryksen lisäämiseen tähtäävästä hermeneuttisesta prosessista.<sup>324</sup> Voisiko siis esimerkiksi Aulis Aarnion laintulkintaratkaisun rationaalisen hyväksyttävyyden teorian avulla määrittellä, millainen oikeusmuotoiluratkaisu on oikeuden näkökulmasta hyväksyttävä?

Aarnion klassisen laintulkintateorian mukaan laintulkinnan tulee olla rationaalisesti hyväksyttävää. Rationaalisesti hyväksyttävä laintulkinta turvaa oikeusvarmuuden, ja on muodollisesti ennakoitavaa ja sisällöllisesti tarkoituksenmukaista.<sup>325</sup> Ennakoitavuus mahdollistaa oikeudellisen suunnittelun ja kansalaisten yhdenvertaisuuden toteutumisen lain edessä.<sup>326</sup> Ennakoitavuudella tarkoitetaan sitä, ettei laintulkinta saa olla mielivaltaista, satunnaista tai epävarmaa, vaan sen tulee olla rationaalista ja tapahtua loogisessa järjestyksessä, esimerkiksi asiaan liittyvät tosiseikat tutkien. Oikeusmuotoilun voi katsoa osaltaan myös edesauttavan ennakoitavuuden toteutumista. Muotoilun prosessissa pyritään tutkimaan kaikki olennaiset ratkaistavaan ongelmaan vaikuttavat seikat (esim. tuplatimanttimalissa ”tutki” ja ”määrittele”), eli löytämään rationaalista ongelmanratkaisua tukevia seikkoja. Myös mitä ymmärrettävämmäksi oikeudellinen informaatio muotoillaan, sitä paremmin ihmiset voivat ennakoida sen avulla oikeudellisia seuraamuksia.

Toisaalta ennakoitavuuden vaatimuksen voi myös katsoa asettavan oikeusmuotoilun lopputulokselle laatukriteerin: muotoilun tulee nimenomaisesti tehdä normatiivisista odotuksista ennakoitavia, tai niitä ei voi pitää ”toimivina”. Jos muotoiluratkaisu ei esimerkiksi auta käyttäjää ennakoimaan mitä normiohjeen noudattamisesta tai noudattamatta jättämisestä seuraa, ei ratkaisua voi pitää ennakoitavuutta toteuttavana eikä siten toimivanakaan. Tällainen tilanne voisi tulla kyseeseen esimerkiksi käyttäjän hyväksyessä henkilötietojensa luovuttamisen sisäistämättä ensin mitä tietojen luovuttamisesta aiheutuu.

---

322 Luhmann 2004, 367.

323 Legal Design Alliance. Legal Design Manifesto. Viitattu 4.5.2021. [www.legaldesignalliance.org/#v2](http://www.legaldesignalliance.org/#v2).

324 Aarnion laintulkinnan teoria perustuu diskurssiteoriaan, joka kuuluu ns. proseduraalisiin teorioihin. Niiden mukaan tulos riippuu siitä harkintaprosessista, jonka se käy lävitse, Aarnio 1989, 308; Ks. myös tulkitsemisen ja tiedon rakentamisen prosessiluonteesta Lamminpää 2020, 30.

325 Aarnio 1987, 5.

326 Aarnio 1989, 187.

Ennakoitavuuden lisäksi rationaalisesti hyväksyttävän oikeudellisen tulkintaratkaisun on oltava Aarnion mukaan tarkoituksenmukainen. Tarkoituksenmukaisuus edellyttää, että oikeudellisen ratkaisun on ensinnäkin oltava oikeussysteemin mukainen, eli noudattaa paitsi lakia ja oikeudellisia tulkintaperiaatteita, myös huomioida esimerkiksi aikaisempi tuomioistuinkäytäntö.<sup>327</sup> Lisäksi ratkaisun on oltava kohtuullinen, eli noudattaa yleisesti hyväksyttyä moraalikoodia ja sosiaalisia normeja.<sup>328</sup> Oikeusmuotoilussa tarkoituksenmukaisuuden vaatimuksen voi siis ajatella edellyttävän sitä, että muotoilussa huomioidaan paitsi oikeuden systeemin sisältä tulevat vaatimukset, myös toimivuuden nimissä se mitä muissa systeemeissä pidetään oikeana ja kohtuullisena. Muotoilun monialaisten ja systeemisten lähestymistapojen voi ajatella pyrkivän juuri tähän tarkoitukseen.<sup>329</sup> Koska oikeuden systeemin sisäinen tarkoituksenmukaisuus voi erityisesti kompleksisissa tilanteissa olla ristiriidassa muiden systeemien tarkoituksenmukaisuuskäsitysten kanssa, voi hyväksyttävän eli ”toimivan” ratkaisun löytäminen niin perinteisessä lainsoveltamisessa kuin oikeusmuotoilussakin edellyttää arvojen ja periaatteiden välistä punnintaa ja perusteluja.<sup>330</sup>

Edellä on käsitelty systeemistä muotoilua lähestymistapana erilaisiin muotoilun haasteisiin. Systeeminen muotoilu on mahdollista käsittää myös muotoilun kohteena, siten että muotoilun kohteena on koko systeemi.<sup>331</sup> Ainakin teoriassa on siis mahdollista ajatella, että muotoilun avulla voidaan edistää koko oikeuden systeemin toimintaa. Tällaista tavoitetta on toisaalta helppo pitää utopistisena.<sup>332</sup> Systeemisen muotoilun käytännön haasteena on eri järjestelmien ja niiden operaatioiden hallitseminen ja koordinoiminen synkronisesti siten, että ratkaisut toimivat kaikissa systeemeissä samalla tavalla ja tuottavat johdonmukaisesti yhtenäisen lopputuloksen. Autopioieettisten systeemien toimintaan liittyy myös aina jonkin verran ennakoimattomuutta ja epävarmuutta. Vaikka muotoilun menetelmien avulla voimmekin ratkaista ja vähentää kompleksisuuden aiheuttamia ongelmia, kompleksisuus itsessään ei katoa - päinvastoin, sitä syntyy yhä lisää.<sup>333</sup> Sosiaalisena systeeminä muotoilu myös osallistuu yhteiskunnan monimutkaistamiseen. Muotoilun ratkaisujen helpottaessa käyttäjien arkipäivää, muotoilu voi lisätä palveluntuottajien vastuita ja hoidettavia asioita, sekä asettaa uudenlaisia osaamisvaatimuksia esimerkiksi juridiikan asiantuntijoille.<sup>334</sup>

---

327 Aarnio 1989, s.187; Aarnio 1987, 190.

328 Aarnio 1987, 5.

329 Vastaavasti Nelson and Stolterman 2012, 59.

330 Aarnio 1989, 188. Myös muotoilun ratkaisuja on perusteltava. Muotoiluratkaisujen perustelujen merkityksestä Tom Greever, *Articulating Design Decisions*. O'Reilly 2015, 210.

331 Kohlmeier and Klemola 2021, 62.

332 Jukka Linna, *Legal Design - Mission Impossible?* Jukka Linna, Johanna Aalto & Sanna Niinikoski (toim.), *Muotoilimme oikeutta - Oikeudellisen erityisosaamisen ja oikeusmuotoilun ensimmäinen*. Laurea Ammattikorkeakoulu 2019, 6.

333 Luhmann 1989,

334 John Flood, *Legal Professionals of the Future. Their Ethos, Role and Skills*, teoksessa Michele DeStefano & Guenther Dobrauz. *New Suits. Appetite for Disruption in the Legal World*, Stämpfli Verlag AG Bern 2019, 126.

Käytännössä mitä tahansa systeemiä voi lopulta muotoilla vain sen osia muotoilemalla, yksi hallittavissa oleva asia tai alue kerrallaan. Systeemisen muotoilun onkin katsottu käsittävän myös kaikki muut muotoilun osa-alueet.<sup>335</sup> Systeeminen muotoiluratkaisu toimii, kun kokonaisuuden muodostavat osat toimivat yhteen keskenään ja siten edistävät koko systeemin yhteistä tavoitetta. Jos haluamme esimerkiksi edistää oikeuksiin pääsyä kehittämällä oikeudenkäyntejä, on kenties kehitettävä lainsäädäntöä, mutta myös tuomioistuinten toimintaa organisatorisessa mielessä. Organisaatiomuotoilun keinoin voidaan pyrkiä esimerkiksi ratkomaan organisaation toimintakulttuuriin, työntekijöiden välisiin suhteisiin tai työjärjestelyihin liittyviä haasteita, jotka osaltaan vaikuttavat oikeudenkäyntien osapuolten kokemaan palvelun laatuun ja tuomioistuinten käytäntöjen toimivuuteen.<sup>336</sup> Oikeudenkäyntien systeeminen kehittäminen edellyttää lisäksi tuomioistuinlaitoksen tarjoamien palvelujen sekä niiden tuottamisessa käytettävien tietojärjestelmien ja asiakirjojen uudelleen muotoilua.

## 7 Lopuksi

Oikeuden ja muotoilun suhteen tarkastelu systeemiteorian avulla on osoittanut, että vaikka oikeusmuotoilu on modernin monimutkaistuvan yhteiskunnan ilmiö, sen taustalla vaikuttavat ihmisyyteemme liittyvät ikiaikaiset haasteet. Kykymme käsitellä tietoa ja ymmärtää toista ihmistä ovat rajalliset. Oikeudenmukaisuuden nimissä onkin jatkuvasti etsittävä uusia tapoja ymmärtää paremmin mistä oikeudellistuvat ongelmamme johtuvat. Systeemiteorian kokonaisvaltainen lintuperspektiivi ja muotoilun monialaiset ja ihmiskeskeiset menetelmät tarjoavat tähän tehtävään hyödyllisiä apuvälineitä. Systeemiteorian etu on, että sen avulla voimme tarkastella varsin abstrakteja ilmiöitä, kuten oikeutta ja muotoilua, kuin tarkastelisimme bakteerien käyttäytymistä laboratorion petrimaljalle kaadetussa nesteessä. Tällaisen lähestymistavan avulla on mahdollista havaita tarkastelun kohteena olevien ilmiöiden eroja ja yhtäläisyyksiä, sekä niiden keskinäisen vuorovaikutuksen mahdollisia syitä ja säännönmukaisuuksia.

Systeemiteorian mukaan oikeus on perusluonteeltaan ihmisten tuottamaa kommunikaatiota. Tällöin myös oikeudelliset ongelmat hahmottuvat inhimillisen kommunikaation ongelmina. Oikeuden kommunikaation yhteiskunnallisena tehtävänä on tuottaa yhteiskuntaan ennakoitavuutta luomalla normatiivisia odotuksia, joiden avulla ihmiset voivat suunnitella tulevaisuuttaan sekä sopeuttaa omaa toimintaansa muiden odotuksiin. Oikeuden tehtävän onnistuminen edellyttää kuitenkin, että kommunikaatio täyttää vaikuttavan viestinnän kolme

---

335 Hagan 2017.

336 Kohlmeier and Klemola 2021, 59.

peruskriteeriä: viestin on oltava samanaikaisesti sekä ymmärrettävä, saavutettavasta että hyväksyttävä. Voidakseen käyttäytyä normatiivisten odotusten mukaisesti ihmisen on ensinnäkin ymmärrettävä mitä häneltä edellytetään. Lisäksi hänen on saatava oikeudellinen tieto oikea-aikaisesti ja itselleen tarkoituksenmukaisella tavalla. Ihmisen on myös voitava kokea, että häneltä edellytetty toiminta on hyväksyttävää. Oikeuden ymmärrettävyyden ja saavutettavuuden parantamisen lisäksi oikeusmuotoilussa olisikin kiinnitettävä erityistä huomioita myös siihen, onko käyttäjillä tosiasiallista mahdollisuutta vaikuttaa muotoiluratkaisujen lopputuloksiin ja tukevatko ne heidän perustarpeidensa toteutumista.

Muotoilu voi auttaa oikeutta kehittämään kommunikaation tapojaan jokaisen kriteerin osalta luomalla vuorovaikutuksellisen yhteyden ihmismielen, oikeuden ja muiden systeemien välille. Muotoilun prosessissa on mahdollista selvittää mistä oikeuden kommunikaation ongelmat käytännössä johtuvat ja kehittää toimivia ratkaisuja tunnistettuihin ongelmiin.

Informaatiomuotoilun keinoin voidaan parantaa oikeudellisen tiedon ymmärrettävyyttä, esimerkiksi laatimalla sopimusteksteistä ja oikeudellisista ohjeista käyttäjätasoisempia. Tuote- ja palvelumuotoilun avulla voidaan puolestaan kehittää välineitä, tietojärjestelmiä ja palveluita, jotka edistävät oikeudellisen tiedon yhdenvertaista saavutettavuutta.

Organisaatio- ja systeemimuotoilua soveltamalla voidaan puolestaan lisätä ymmärrystä paitsi käyttäjien, myös yhteiskunnan eri systeemien arvoista ja intresseistä, eli siitä mitä on kulloinkin pidettävä hyväksyttävänä. Oikeusmuotoilussa olennaista on paitsi käyttäjien inhimillisten tarpeiden tunnistaminen ja niihin vastaaminen, myös linjakuus oikeuden systeemin sisäisten hyväksyttävyyksivaatimusten kanssa. Oikeusmuotoilun ratkaisuja kehitettäessä tulisi osata soveltaa voimassa olevaa oikeutta rationaalisen laintulkinnan periaatteiden mukaisesti, eli mahdollisimman ennakoitavasti ja tarkoituksenmukaisesti.

Oikeuden ja muotoilun yhdistelmä ansaitsee tulla tutkituksi monista eri näkökulmista.

Oikeusmuotoilun tarkastelu systeemiteorian avulla onkin nostanut esiin uusia kiinnostavia tutkimusaiheita. Oikeusmuotoilun eri ulottuvuuksien hahmottamiseksi ja oikeusmuotoilun käsitteen kirkastamiseksi olisi tarkasteltava yhteiskunnan muiden osasysteemien, kuten talouden tai tieteen, yhteyttä oikeuteen ja muotoiluun. Tietoa tarvittaisiin myös siitä, miten muotoilu esiin nousevana omana sosiaalisena systeeminään ilmenee ja vaikuttaa yhteiskunnassa. Yksi kiinnostavimmista tutkimusaiheista on myös oikeuden ja ihmismielen välinen yhteys, jota tässä tutkielmassa on voitu sivuta vain pintapuolisesti.

Tutkielmassa tehty systeemiteoreettinen tarkastelu on osoittanut, että oikeusmuotoilussa on ylipäänsä hyödyllistä tunnistaa ja ymmärtää erilaisia systeemejä. Oikeudellisten ongelmien systeemisestä luonteesta kuulee usein puhuttavan, mutta harvemmin toteutavien taustalla on syvällisempää käsitystä siitä, miten monimutkaisella tavalla oikeus onkin kiinni yhteiskunnassa ja sen systeemeissä. Kun ”muotoilemme oikeutta”, emme voi välttyä muotoilemasta myös jotakin muuta siinä samalla.

## Lähteet

### Artikkelit ja kirjallisuus

Aalto, J. 2019. Ymmärrettävään oikeuteen. Jukka Linna, Johanna Aalto & Sanna Niinikoski (toim.). Muotoilimme oikeutta - Oikeudellisen erityisosaamisen ja oikeusmuotoilun ensimmäinen. Laurea Ammattikorkeakoulu.

Aaltola, E. ja Hänninen, V. 2020. Tunteellinen ihminen. Vilma Hänninen ja Elisa Aaltola. Ihminen kaleidoskoopissa. Ihmiskäsitysten kirjoja tutkimassa. Gaudeamus.

Aarnio, A. 1987. The Rational as Reasonable. A Treatise on Legal Justification. D. Reidel Publishing Company.

Aarnio, A. 1989. Laintulkinnan teoria. WSOY.

Ackermann, L. 2019. Artificial Intelligence and Advanced Legal Systems. Michele DeStefano & Guenther Dobrauz. New Suits. Appetite for Disruption in the Legal World. Stämpfli Verlag AG Bern.

Andersen, L. 2019. Metamodernity. Meaning and hope in a complex world. Lene Rachel Andersen & Nordic Bildung.

Andrews, K. 2011. Social Design: Delivering Positive Social Impact. Stickdorn, M. & Schneider, J. This is Service Design Thinking. Basics - Tools - Cases. John Wiley & Sons, Inc.

Atkinson, A. and Adolphs, R. 2005. Visual Emotion Perception. Mechanisms and Processes. Lisa Feldman Barrett, Paula Niedenthal and Piotr Winkielman (eds). Emotion and Consciousness. Guildford Press.

Avishalom, T. 2008. The Methodology of the Behavioral Analysis of Law. Haifa Law Review. Vol 4. P. 237.

Bazerman, M.H. & Moore, D.A. 2013. Judgement in Managerial Decision Making. Wiley.

Berger-Walliser, G., Barton, T. & Haapio, H. 2017. From Visualisation to Legal Design: A Collaborative and Creative Process. American Business Law Journal. Volume 54. Issue 2. 347-392. Summer 2017.

Bregman, R. 2019. Humankind. A Hopeful History. Little, Brown and Company.

Broekman, J. 1996. Communicating Law. Nelken, D. (ed). Law as Communication. Dartmouth Publishing Company.

Brown, L. M. 1950. Preventive Law. Prentice-Hall.

Brunschwig, C.R. 2001. Visualisierung von Rechtsnormen: Legal Design. Zurich:Schultness Juristische Medien.

Brunschwig, C.R. 2013. Law is Not or Must Not Be Just Verbal and Visual in the 21<sup>st</sup> Century: Toward Multisensory Law. Dan Jerker B. Svantesson & Stanley Greenstein (eds) Internationalisation of Law in the Digital Information Society: Nordic Yearbook of Law and Informatics 2010-2012.

Brunschwig, C. R. 2014. On Visual Law: Visual Legal Communication Practices and Their Scholarly Exploration. Erich Schwehofer et al. (eds). Zeichen und Zauber des Rechts: Festschrift für Friedrich Lachmayer. Bern: Editions Weblaw.

Brunschwig, C.R. 2020. Humanoid robots for contract visualization. Unio - EU Law Journal. Vol. 6. No.1. January 2020.

Brunschwig, C.R. 2021. Visual Law and Legal Design: Questions and Tentative Answers. Proceedings of the 24<sup>th</sup> International Legal Informatics Symposium IRIS 2021. edited by Erich Schwehofer, Franz Kummer, Ahti Saarenpää, Stefan Eder & Philippe Hanke. 179-230. Bern: Editions Weblaw.

Buchanan, R. 2019. Systems Thinking and Design Thinking: The Search for Principles in the World We are Making. She Ji: The Journal of Design, Economics, and Innovation. Volume 5. Issue 2. Summer 2019. Pp. 85-104.

Capra, F. and Luisi, P-L. 2014. The Systems View of Life - A Unifying Vision. Cambridge University Press.

Cialdini, R. 2003. Crafting Normative Messages to Protect the Environment. Current Directions in Psychological Science. 2003. Vol 12. Issue 4.

Clatworthy, S. 2011. Interaction Design: Services as a Series of Interaction. Stickdorn & Schneider (eds). This is Service Design Thinking. Basics - Tools - Cases. John Wiley & Sons, Inc.

Corrales Compagnucci, M., Fenwick, M. and Haapio, H. 2021. Digital Technology, Future Lawyers, and the Computable Contract Designer of Tomorrow. Research Handbook on Contract Design, Edward Elgar Publishing. Julkaistaan 2022. Saatavilla osoitteessa [https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract\\_id=3908370](https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3908370).

Curtotti, M., Weibel, W., McCreath, E., Ceynowa, N., Frug, S. & Bruce, T. Citizen Science for Citizen Access to Law. *Journal of Open Access to Law*. Vol. 3 No. 1.

Deci, E. and Ryan, R. 2000. The “What” and “Why” of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry* 2000, Vol. 11. No 4. Pp. 227-268.

Doherty, M. 2021. The relationship between legal and design cultures: Tension and resolution. Marcelo Corrales Compagnucci, Helena Haapio, Margaret Hagan, and Michael Doherty (eds). *Legal Design: Integrating Business, Design & Legal Thinking with Technology*, Edward Elgar Publishing.

Doherty, M. 2020. Comprehensibility as a rule of law requirement: the role of legal design in delivering access to law. *Journal of Open Access to Law*. Vol. 8 No. 1: Special Issue on “Visual Law”.

Eljala, J. ja Luoto, A. 2019. Muotoillen matkaan arvonluomisen maailmaan. Satu Miettinen (toim). *Muotoiluajattelu*. Teknologiateollisuus ry.

Eräsaari, R. 2013. Ilmiö muuttaa kaiken - Niklas Luhmannin systeemiteoria ja ilmiöiden maailma. Janne Jalava (toim.) *Yhteiskunnan järjestelmät*. Niklas Luhmannin ajattelu. Gaudeamus.

Feigenson, N. and Spiesel, C. 2009. *Law on Display. The Digital Transformation of Legal Persuasion and Judgement*. New York University Press.

Feldman Barrett, L. 2020. *The Seven and a half lessons about the brain*. Houghton Mifflin Harcourt.

Feldman-Barret, L. 2018. *How Emotions Are Made. The Secret Life of the Brain*. Mariner Books.

Flood, J. 2019. *Legal Professionals of the Future. Their Ethos, Role and Skills*. Michele DeStefano & Guenther Dobrauz. *New Suits. Appetite for Disruption in the Legal World*. Stämpfli Verlag AG Bern.

Giancaspro, M. 2020. Picture-Perfect or Potentially Perilous? Assessing the Validity of ‘Comic Contracts’. *The Comics Grid: Journal of Comics Scholarship*. 10(1): 7. Pp.1-27.

Gilovich, T., Griffin, D. and Kahneman, D. 1982. *Heuristics and Biases: The Psychology of Intuitive Judgement*, Cambridge University Press.

Greever, T. 2015. *Articulating Design Decisions*. O’Reilly.

Haaparanta, L. 2020. Rationaalinen ihminen. Vilma Hänninen & Elisa Aaltola. 2020. Ihminen kaleidoskoopissa. Ihmiskäsitysten kirjoja tutkimassa. Gaudeamus.

Haapio, H. 2013. Next Generation Contracts: A Paradigm Shift. Lexpert Ltd.

Haapio, H. and Hagan, M. 2016. Design Patterns for Contracts. Erich Schweighofer et al. (eds). Networks. Proceedings of the 19<sup>th</sup> International Legal Informatics Symposium IRIS 2016. Wein: Osterreichische Computer Gesellschaft OCG/books@ocg.at.

Hagan, M. 2013. Law by Design. Jatkuvatäydenteinen verkkokirja. Viitattu 14.5.2021. [www.lawbydesign.com](http://www.lawbydesign.com).

Hagan, M. 2021. Prototyping for policy. Marcelo Corrales Compagnucci, Helena Haapio, Margaret Hagan and Michael Doherty (eds). Legal Design: Integrating Business, Design & Legal Thinking with Technology. Edward Elgar Publishing.

Hansen, P. and Jespersen, A. 2013. Nudge and the Manipulation of Choice. A Framework for the Responsible Use of the Nudge Approach to Behaviour Change in Public Policy. European Journal of Risk Regulation 1(1). March 2013.

Hietanen-Kunwald, P. 2018. Mediation and the Legal System Extracting the Legal Principles of Civil and Commercial Mediation. University of Helsinki.

Hietanen-Kunwald, P., Haapio, H. and Toivonen, N. 2021. Systems theory as a research framework for dispute prevention and resolution by design. Rossana Ducato and Alain Strowel (eds). Law and Design: Theoretical and Practical Perspectives from the Legal Design Field. The Innovative LEDI publishing Company.

Hirvonen, A. 2011. Mitkä metodit? Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki.

Iba, T. 2010. An Autopoietic Systems Theory for Creativity. Procedia. Social and Behavioral Sciences 2 (2010). Ss.6610-6625.

Jalava, J. (toim.) 2013a. Yhteiskunnan järjestelmät. Niklas Luhmannin ajattelu. Gaudeamus.

Jalava, J. (toim.) 2013b. Systeemiteoreettisen organisaatiokonseption toiminta ja haasteet. Yhteiskunnan järjestelmät. Niklas Luhmannin ajattelu. Gaudeamus.

Johansson-Sköldberg, U., Woodilla, J. & Çetinkaya, M. 2013. Design Thinking: Past, Present and Possible Futures. Creativity and innovation management. Vol. 22 Iss. 2. June 2013. Ss.121-146.

Jääskinen, N. 2008. Eurooppalaistuvan oikeuden oikeusteoreettisia ongelmia. Helsingin yliopisto.

Kahneman, D. 2011. Thinking - Fast and Slow. Penguin Books.

Kelsen, H. 1967. The Pure Theory of Law. University of California Press.

Kohlmeier, A. & Klemola, M. 2021. The Legal Design Book. Doing law in the 21<sup>st</sup> Century, Wolters Kluwer GmbH.

Koulu, R., Peters, A. and Pohle, J. 2021. Finding Design Patterns in Law: An Exploratory Approach. HIIG Discussion Paper Series No. 2021-01. March 26.

Kälviäinen, M. 2014. Muotoiluajattelua vai muotoilutoimintaa? Satu Miettinen (toim.). Muotoiluajattelu. Teknologiateollisuus ry.

Lidwell, W., Holden, K., Butler, J. 2010. Universal Principles of Design. Revised and Updated. Rocport Publishers.

Lamminpää, S. 2021. Muotoiluajattelu ja kompleksisuus. Teoreettis-käsitteellinen tutkimus muotoiluajattelun strategisista ja päätöksentekometodologisista mahdollisuuksista. Lapin yliopisto. Saatavilla osoitteessa <https://lauda.ulapland.fi/handle/10024/64634>.

Linna, J. 2016. Yhtiöstä opettaja? Systeemiteoreettinen tulkinta ammattikorkeakoulujen yhtiöittämisestä. Helsingin yliopisto.

Linna, J. 2019. Legal Design - Mission Impossible? Jukka Linna, Johanna Aalto & Sanna Niinikoski (toim.) 2019. Muotoilimme oikeutta - Oikeudellisen erityisosaamisen ja oikeusmuotoilun ensimmäinen. Laurea Ammattikorkeakoulu.

Linna, J., Aalto, J. & Niinikoski, S. (toim.) 2019. Muotoilimme oikeutta - Oikeudellisen erityisosaamisen ja oikeusmuotoilun ensimmäinen. Laurea Ammattikorkeakoulu.

Linnanmäki, K. 2020. Tieteidenvälisen tutkimuksen asemointi ja yhteiskunnan osasysteemit. Lakimies 2/2020. ss.182-199.

Luhmann, N. 1989. Ecological Communication. The University of Chicago Press.

Luhmann, N. 1995. Das Recht der Gesellschaft. Suhrkamp.

Luhmann, N. 2004. Law as a Social System. Translated by Klaus A. Ziegert. Edited by Fatima Kastner, Richard Nobles, David Schiff & Rosamund Ziegert. Oxford University Press.

- Marjosola, H. 2021. Todistajankertomuksen luotettavuus. Henkilötodistelun selvittäminen, vastaanottaminen ja arviointi oikeuspsykologisen tutkimuksen valossa. Väitöskirja. Helsingin yliopisto. Saatavilla osoitteessa  
[https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/334339/marjosola\\_henna\\_v%c3%a4it%c3%b6skirja\\_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/334339/marjosola_henna_v%c3%a4it%c3%b6skirja_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y).
- Mattila, H. 2002. Vertaileva oikeuslingvistiikka. Helsinki: Kauppakaari. Lakimiesliiton kustannus.
- Mattila, H. 2011. Oikeuslingvistiikka. Maarit Niskanen. Oikeusjärjestys. Osa I. Lapin yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja. Sarja C 56. Bookwell.
- Maturana, H. & Varela, F. 1998. The Tree of Knowledge. The Biological Roots of Human Understanding. Revised ed. Shambala Publications.
- Miettinen, S. 2011. Product Design: Developing Products with Service Applications. Stickdorn & Schneider (eds). This is Service Design Thinking. Basics - Tools - Cases. John Wiley & Sons, Inc.
- Mortensen, C. and Cialdini, R. 2020. Compliance and Social Psychology, Oxford Research Encyclopedias. 30 July 2020. Artikkelijulkaistu osoitteessa  
<https://oxfordre.com/view/10.1093/acrefore/9780190236557.001.0001/acrefore-9780190236557-e-249>.
- Nedelsky, J. 2011. Law's Relations. A Relational Theory of Self, Autonomy, and Law. Oxford University Press.
- Nelson, H.G. & Stolterman, E. 2012. The Design Way. Intentional Change in an Undredictable World. The MIT Press.
- Niinikoski, S. & Toivonen, N. 2021. Legal design in education: Ways of teaching and the role of different disciplines in building legal design competence. Marcelo Corrales Compagnucci, Helena Haapio, Margaret Hagan, and Michael Doherty (eds). Legal Design: Integrating Business, Design & Legal Thinking with Technology. Edward Elgar Publishing.
- Niedenthal, P., Barsalou, L., Ric, F. and Krauth-Gruber, S. 2005. Embodiment in the Acquisition and Use of Emotion Knowledge. Lisa Feldman Barrett, Paula Niedenthal and Piotr Winkielman (eds). Emotion and Consciousness. Guildford Press.
- Nobles, R. & Schiff, D. 2013. Observing Law Through Systems Theory. Hart Publishing.
- Norman, D. 2013. The Design of Everyday Things. Revised and Expanded Edition. Basic Books.

- Näsi, J. 1980. Ajatuksia käsiteanalyysistä ja sen käytöstä yrityksen taloustieteessä. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Owren, M., Rendall, D. and Bachorowski, J. A. 2005. Conscious and Unconscious Emotion in Nonlinguistic Vocal Communication. Lisa Feldman Barrett, Paula Niedenthal and Piotr Winkielman (eds). *Emotion and Consciousness*. Guildford Press.
- Passera, S. 2013. Beyond the wall of contract text - Visualizing contracts to foster understanding and collaboration within and across organizations. Aalto University.
- Passera, S. & Haapio, H. 2013. Transforming Contracts from Legal Rules to User-Centered Communication Tools: A Human-Information Interaction Challenge. *Communication Design Quarterly*. April 2013. Ss. 38-45.
- Passera, S. 2018. Flowcharts, Swimlanes, and Timelines: Alternatives to Prose in Communicating Legal-Bureaucratic Instructions to Civil Servants. *Journal of Business and Technical Communication* 32. Pp.229-272.
- Perry-Kessaris, A. 2019. Legal Design for Practice, Activism, Policy, and Research, *Journal of Law and Society* 46 (2019). DOI:10.1111/jols.12154. Pp.185-210.
- Perry-Kessaris, A. 2021. *Doing Sociolegal Research in Design Mode*. Routledge.
- Potel-Saville, M. 2020. Shaping the law to restore its function? Professional thesis. Master's Degree Innovation By Design. École Nationale Supérieure de la Création Industrielle. Viitattu 2.9.2020. <https://www.amurabi.eu/wp-content/uploads/2020/01/Thesis-Legal-Design-Marie-Potel-Saville.pdf>.
- Popper, K.R. [1959] 2014. *The Logic of Scientific Discovery*. Basic Books.
- Puusa, A. 2008. Käsiteanalyysi tutkimusmenetelmänä. *Premissi* 4/2008, ss.36-42.
- Puustinen, A. & Jalonen, H. 2020. Kompleksisuusajattelu - Ymmärtämistä edistävä uusi lähestymistapa vai vanhaa viiniä uudessa pullossa? Pirkko Vartiainen ja Harri Raisio (toim.). *Johtaminen kompleksisessa maailmassa. Viisautta pirullisten ongelmien kohtaamiseen*. E-kirjaversio. Gaudeamus.
- Raz, J. 1979. *The Authority of Law. Essays on Law and Morality*. Clarendon.
- Risdon, C. and Quattlebaum, P. 2018. *Orchestrating Experiences. Collaborative Design for Complexity*. Rosenfeld Media.

Saarinen, V. ja Palomäki, J. 2021. Psykojuridinen näkökulma tuomarin päätöksentekoon, erityisesti rangaistuksen määräämiseen. *Lakimies* 6/2021.

Saarenpää, A. 1998. Oikeusinformatiikka. Urpo Kangas (toim.). *Oikeustiede Suomessa 1900-2000*. WSOY Lakitieto. Helsinki.

Santuber, J., Krawietz, L., Owoyele, B., Edelman, J.A. 2019. A Framework Theory of Legal Design for the Emergence of Change in Society. *50 Rechtstheorie* 41.

Schneider, J. 2011. Graphic Design: Providing Visual Explanation. Stickdorn & Schneider (eds). *This is Service Design Thinking. Basics - Tools - Cases*. John Wiley & Sons, Inc.

Sevänen, E. 2013. Taide Luhmannin järjestelmäteoriassa. Janne Jalava, Yhteiskunnan järjestelmät. Niklas Luhmannin ajattelu. Gaudeamus.

Simon, H.A. [1959] 1996. *The Sciences of the Artificial*, 3<sup>rd</sup> Edition. Cambridge, MA: MIT Press.

Stickdorn, M.& Schneider, J. 2011. *This is Service Design Thinking. Basics - Tools - Cases*. John Wiley & Sons, Inc.

Stickdorn, M., Lawrence, A., Hormess, M. & Schneider, J.(eds). 2018a. *This is Service Design Doing*. O'Reilly Media.

Stickdorn, M., Lawrence, A., Hormess, M. & Schneider, J.(eds). 2018b. *This is Service Design Methods*. O'Reilly Media.

Syrjänen, J. 2013. *Systeemiteoria ja yhteiskunnan oikeus*. Janne Jalava (toim.), Yhteiskunnan järjestelmät: Niklas Luhmannin ajattelu. Helsinki: Gaudeamus.

Thaler, R. 2015. *Misbehaving. The Making of Behavioural Economics*. Penguin Books.

Tuori, K. 2002. *Critical Legal Positivism*. Routledge.

Tversky, A. and Kahneman, D. 1982. Judgment under uncertainty: Heuristics and biases. Daniel Kahneman, Paul Slovic and Amos Tversky (eds.). *Judgment under uncertainty: Heuristics and biases*. Cambridge University Press.

Uusitalo, H. 1991. *Tiede, tutkimus ja tutkielma*. Juva: WSOY.

Zamir, E. and Teichman, D. 2018. *Behavioral Law and Economics*. Oxford University Press.

Vargo, S. & Ludch, R. 2004. Evolving to a New Dominant Logic for Marketing. *Journal of Marketing*. Vol. 68. January 2004.

Vartiainen, P. ja Raisio, H (toim.) 2020. Johtaminen kompleksisessa maailmassa. Viisautta pirullisten ongelmien kohtaamiseen. Gaudeamus.

Viljanen, M. 2017. Oikeutta kyborgille. Lakimies 1/2017. Ss.25-50.

Von Thienen, J., Clancey, W., Corazza, G., Meinel, C. 2018. Theoretical Foundations of Design Thinking. Part II: Robert H. McKim's Need Based Design Theory. H. Plattner, C. Meinel, L. Leifer (eds). Design Thinking Research. Understanding Innovation. Cham.

Waller, R. 2021. Contract design for humans: preventing cognitive accidents. Marcelo Corrales, Helena Haapio and Mark Fenwick (eds). Research Handbook on Contract design. Edward Elgar Publishing. (38)

### **Muut lähteet**

Design Council. 2019. What is the framework for innovation? Design Council's evolved Double Diamond. Verkkojulkaisu. Viitattu 1.11.2021. <https://www.designcouncil.org.uk/news-opinion/what-framework-innovation-design-councils-evolved-double-diamond>.

Design Council. 2021. Beyond Net Zero. A Systemic Design Approach. Verkkojulkaisu. Viitattu 23.11.2021.  
<https://www.designcouncil.org.uk/sites/default/files/asset/document/Beyond%20Net%20Zero%20-%20A%20Systemic%20Design%20Approach.pdf>.

Google Books Ngram Viewer. Hakutulos sanoilla "Legal Design". Viitattu 12.12.2021.  
[https://books.google.com/ngrams/graph?content=Legal+Design&year\\_start=1800&year\\_end=2019&corpus=26&smoothing=3&case\\_insensitive=true](https://books.google.com/ngrams/graph?content=Legal+Design&year_start=1800&year_end=2019&corpus=26&smoothing=3&case_insensitive=true).

Lakimiesuutiset 7.1.2014. Euroopan ihmisoikeussopimus edellyttää: Oikeuskäsittelyihin sujuvuutta, kansalaisille oikeussuojaa. Verkoartikkeli. Viitattu 15.5.2021.  
<https://lakimiesuutiset.fi/euroopan-ihmisoikeussopimus-edellytt-oikeuskasittelyihin-sujuvuutta-kansalaisille-oikeussuojaa/>.

Legal Design Alliance. Legal Design Manifesto. Viitattu 4.5.2021.  
[www.legaldesignalliance.org/#v2](http://www.legaldesignalliance.org/#v2).

The Declaration on Free Access to Law. 2002. Montreal. Viitattu 2.9.2021.  
<http://www.worldlii.org/worldlii/declaration/>.

Torres, J. 2017. Legal Research through Design (Legal Design). Blogiteksti. Viitattu 15.5.2021.  
<https://medium.com/legal-design-and-innovation/legal-research-through-design-legal-design-18e9e633d2f1>.

Yle-uutiset 25.1.2021. Käräjäreitojen kalleus kauhistuttaa jopa lakimiehiä itseään: "Keskituloisen kuluriski on joskus järjettömän suuri". Verkkoartikkeli. Viitattu 15.5.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11751261>.

Vulcano, G. 2021. The Legal by Design Framework. Verkkojulkaisu kirjoittajan LinkedIn-sivuilla. Viittauspäivä 23.11.2021. [https://www.linkedin.com/posts/giorgiavulcano\\_legal-by-design-framework-final-activity-6762063249665089536-i36g/](https://www.linkedin.com/posts/giorgiavulcano_legal-by-design-framework-final-activity-6762063249665089536-i36g/).

Wikipedia-artikkeli. Hammurabin laki. Verkkojulkaisu. Viitattu 24.5.2021. [https://fi.wikipedia.org/wiki/Hammurabin\\_laki](https://fi.wikipedia.org/wiki/Hammurabin_laki).

Wikipedia-artikkeli. Sokeat miehet ja elefantti. Verkkojulkaisu. Viitattu 7.12.2021. [https://fi.wikipedia.org/wiki/Sokeat\\_miehet\\_ja\\_elefantti](https://fi.wikipedia.org/wiki/Sokeat_miehet_ja_elefantti).

### **Lait, asetukset ja valtiosopimukset**

Euroopan ihmisoikeussopimus SopS 85-86/1998 (Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi).

Euroopan parlamentin ja neuvoston asetukset (EU) 2016/679, annettu 27 päivänä huhtikuuta 2016, luonnollisten henkilöiden suojelusta henkilötietojen käsittelyssä sekä näiden tietojen vapaasta liikkuvuudesta ja direktiivin 95/46/EY kumoamisesta.

Hallintolaki 434/2003.

Maakaari 540/1995.

Suomen perustuslaki 731/1999.

### **Oikeuskäytäntö**

Aintree Holdings Pty Ltd v Ground & Foundation Supports Pty Ltd [2008], Supreme Court of Appeal of Western Australia, WASCA 225.

Altera Voyager Production Limited v Premier Oil E&P UK Ltd [2020], England and Wales High Court (Commercial Court), EWHC 1891.

**Kuviot**

|  |    |
|--|----|
| Kuvio 1: Yhteiskunnan osajärjestelmät.....   | 21 |
| Kuvio 2: Oikeuden järjestelmä. ....  | 22 |
| Kuvio 3: Sopimus rakenteellisena kytkentänä.....                                   | 28 |
| Kuvio 4: Järjestelmien välinen kommunikointi on haaste. ....                       | 32 |
| Kuvio 5: Oikeuden kommunikointin kehät.....  | 37 |
| Kuvio 6: Oikeusmuutoksen osa-alueet.....   | 45 |
| Kuvio 7: Järjestelmäinen muutoksenprosessi Double Diamond -mallia mukaisesti. .... | 53 |